

T.C.
GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

MEHMET AKİF ERSOY'UN DİNE DAYALI AHLAK ANLAYIŞI

Hazırlayan
Melih TAŞTAN

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı
İslam Felsefesi Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Hasan COŞKUN

TOKAT – 2015

MEHMET AKİF ERSOY'UN DİNE DAYALI AHLAK ANLAYIŞI

Tezin Kabul Ediliş Tarihi: 19 / 08 / 2015

Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı Soyadı)

Başkan : Yrd. Doç. Dr. Hasan COŞKUN

Üye : Yrd. Doç. Dr. Ali YIKDIRIM

Üye : Yrd. Doç. Dr. Hasan ÖZALP

Üye :

Üye :

İmzası

(Handwritten signatures of the jury members)

Bu tez, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun .14../.08./2015 tarih ve 25-07 sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Enstitü Müdürü: Prof. Dr. Mustafa ÇOLAK
Enstitü Müdürü

(Handwritten signature of the institute director)

ETİK SÖZLEŞME

T.C.

GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik ilkelere uygun olarak toplanıp sunulduğunu, bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçlara atıf yaptığımı ve kaynağımı gösterdiğimi beyan ederim.

(19/08/2015)

Melih TAŞTAN

ÖNSÖZ

Milletlerin tarihlerine adlarını altın harfler ile yazdırmış kişiler vardır. Bunlar genellikle toplumlar için önemli dönüm noktaları olan olağanüstü zamanlarda vazife üstlenmiş kişilerdir. Bizim tarihimizde de önemli şahsiyetler vardır. Bu kişiler kimi zaman manevi dünyamızın büyükleri, kimi zaman devlet adamları, kimi zaman askerler, kimi zaman da milletimize yön vermiş aydın kimseler olarak tezahür etmişlerdir.

İşte bu önemli karakterlerden biri de Mehmet Akif ERSOY'dur. Mehmet Akif, düşüncesi, kalemi ve yaşantısı ile zor zamanlardan birinde milletimize yol gösteren, adını tarihimize ve milli hafızamıza silinmez harfler ile kazınmış özel bir şahsiyettir. Mehmet Akif; Osmanlı'nın son dönemi ile Cumhuriyetin ilk yıllarında yaşamış, büyük bir edebiyat, fikir, felsefe, aksiyon ve ilim adamıdır. Mehmet Akif, halkımızın ve hatta İslam Ümmeti mensubu dost ve akraba milletlerin de yakından tanıdığı ve büyük muhabbet beslediği, yakın tarihimize damgasını vurmuş değerli şahsiyetlerden biridir. Ona duyulan bu muhabbetin kaynağı, İstiklal Marşı'nın yazarı olmasının dışında, hilafetin merkezinden çıkan bir fert olarak, bilinen edebi kişiliğini, mütefekkir ve âlim karakteri ile birleştirerek milletimizin ve ümmetimizin kurtuluşu için kullanmış olmasıdır.

Asıl mesleği veterinerlik olan ve yıllarca devlet hizmetinde bulunan Mehmet Akif, şiirlerinde ve yazılarında ahlak ile ilgili meselelere çokça değinmiş, medeniyetimizin kurtuluşunun ahlakın tekrar tesisi ile olacağını beyan ederek bu noktaya bir hayli yoğunlaşmıştır. Ahlak, Mehmet Akif için çok önemli bir husus olmasına rağmen, onun ahlak anlayışı ile ilgili fazla bir akademik çalışma yapılmamış, yapılan çalışmalarda da genelde şiirlerindeki edebi yönlere atıfta bulunulmuştur. Halbuki Mehmet Akif aksiyon ve tabiri caizse bir saha adamıdır. Eserlerine yansıyan felsefesini hayatına aksettirmiş, düşüncelerini ve yazdıklarını hayatında tatbik etmiş bir şahsiyettir.

Çalışmamızın ilk bölümünde ahlak felsefesinin kavramsal çerçevesini, 2. bölümde Mehmet Akif'in dini temelli ahlak anlayışını ve 3. bölüm de ise Mehmet Akif'de Erdem (fazilet) başlıklarını eserlerinden yola çıkarak işlemeye çalıştık. Akif'in geçmişten geleceğe ışık tutan, dertlerimizin ilacı mahiyetindeki görüşlerinin milletimize ve ümmetimize tekrar hatırlatılması ümidiyle yapılan bu çalışmamızın hayırlara vesile olmasını ümit ediyoruz.

Bu çalışmanın oluşmasında emeği geçen tez danışman hocam Sn. Yrd. Doç. Dr. Hasan COŞKUN'a, görüş ve bilimsel önerileriyle tezime sağlamış oldukları desteklerinden dolayı, Sn. Yrd. Doç. Dr. Ali YILDIRIM'a, Sn. Yrd. Doç. Dr. Hasan ÖZALP'e, Sn. Yrd. Doç. Dr. Ömer Faruk SÖNMEZ'e ve Sn. Öđr. Gör. Ali ÇİÇEK'e teşekkürlerimi sunuyorum. Son olarak tezimi hazırlarken bana sağlamış oldukları rahat ortam ve göstermiş oldukları sabırdan dolayı aileme de teşekkür etmeyi bir borç biliyorum.

ÖZET

Bir milletin gelişebilmesi, bekasını sürdürebilmesi ve her alanda dünyada söz sahibi olabilmesi için milli ve dini değerlerine sahip çıkması gerekir. Mehmet Akif ERSOY milletimizin milli ve manevi değerlerini ön plana çıkaran, milletimizin tarihine yön veren önemli şahsiyetlerden biri olmuştur. Akif'in, tüm eserlerinde ele aldığı meseleler hala güncelliğini korumaktadır. Eserlerinde, yetiştirilecek nesillerin eğitiminde yol gösterecek ahlaki ilkeler mevcuttur. Bu ahlaki anlayışının temellerini Kur'an-ı Kerim ve Sünnet-i Seniyye'den almaktadır. Biz de bu çalışmamızda, doğrudan Mehmet Akif'in eserlerindeki ahlaki temaları inceleyerek onun dini temelli ahlak anlayışını elimizden geldiği kadarıyla daha da gün yüzüne çıkarmaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler:Mehmet Akif Ersoy, Din, Ahlak, Erdem.

ABSTRACT

Development of a nation, to continue its survival and should come out with national and religious values in the world to have a say in every area. Mehmet Akif Ersoy and emphasizes our nation's national and spiritual values, has been one of the most important personalities who shaped the history of our nation. Mehmet Akif, a matter dealt with in all the works that are still current. In his studies, moral principles to guide the education of the next generation has to be occurred. This moral understanding of the fundamentals of Holy Quran and Sunnah of the prophet is. We also present our study directly examining moral themes in the studies of Mehmet Akif and we tried to show his religious-based morality as far as we can.

KeyWords:Mehmet Akif Ersoy, Religion, Ethic, Virtue.

İÇİNDEKİLER

ETİK SÖZLEŞME	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
ÖNSÖZ.....	ii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
KISALTMALAR	viii
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: AHLAK FELSEFESİNİN KURAMSAL ÇERÇEVESİ.....	6
1.1. EDEBİYAT VE AHLAK FELSEFESİ İLİŞKİSİ.....	6
1.2. AHLAK FELSEFESİNİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ	8
1.2.1. Ahlak Nedir?.....	8
1.2.2. Ahlak ve Etik	11
1.2.3. Din – Ahlak İlişkisi.....	14
1.3. MEHMET AKİF ERSOY’UN HAYATI VE ESERLERİ	17
1.3.1. Mehmet Akif’in Hayatı.....	17
1.3.2. Mehmet Akif’in Tahsil Hayatı.....	18
1.3.3. Mehmet Akif’in Resmi Hizmet Hayatı.....	20
1.3.4. Mehmet Akif’in Eserleri	22
1.4. MEHMET AKİF ERSOY’UN FELSEFE ANLAYIŞI.....	25
2. BÖLÜM: MEHMET AKİF ERSOY’UN DİNİ TEMELLİ AHLAK ANLAYIŞI	28
2.1. MEHMET AKİF ERSOY’A GÖRE AHLAK	30
2.2. MEHMET AKİF ERSOY’DA SOSYAL AHLAK.....	33
2.3. MEHMET AKİF ERSOY’DA DİN-AHLAK İLİŞKİSİ.....	38
2.4. MEHMET AKİF ERSOY’DA GÖREV AHLAKI	40
2.5. MEHMET AKİF ERSOY’DA FERDİ AHLAK.....	45
2.5.1. Edep	49
2.5.2. İlim.....	52
2.5.3. Çalışmak, Azmetmek, Tevekkül.....	55

2.5.4. Doğruluk	63
2.5.5. Şecaat (Cesaret)	65
2.5.6. Emanet	67
2.5.7. Zararlı Alışkanlıklardan Uzak Durmak	69
3. BÖLÜM: MEHMET AKİF ERSOY'DA ERDEM (FAZİLET).....	74
3.1. MEHMET AKİF ERSOY'A GÖRE ERDEMİN UNSURLARI	74
3.1.1. İhtiyaç Sahibine <i>Yardım (Cömertlik)</i>	75
3.1.2. Yardımsever Olmak	77
3.1.3. Vatan ve Millet Sevgisi.....	78
3.1.4. Çalışkanlık	81
3.1.5. ŞefkatveMerhamet	83
SONUÇ	86
KAYNAKLAR.....	91
ÖZGEÇMİŞ	94

KISALTMALAR

DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Çev.	Çeviri
Hzl.	Hazırlayan
Sn.	Sayın
d.	Doğum
ö.	Ölüm
C.	Cilt

GİRİŞ

Ahlak, birçok kişi ve topluma göre farklı anlamlara gelen, çok görece bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Semavi kökenli dinlere mensup insanların ahlak anlayışları olduğu gibi, binlerce insanı öldürmüş bir diktatörün bile ahlak ile ilgili sözlerine rastlayabilmekteyiz. Kimine göre ahlak fitrata uygun yaşamak iken, kimine göre ise (seküler Batılı toplumlarda olduğu gibi) toplumsal bir ihtiyaç olarak karşımıza çıkmaktadır. Nasıl ki her bireyin davranışlarının bir arka planı var ise toplumların ahlak anlayışlarının da bir temeli bulunmaktadır. Bu arka plan temelde iki uç olarak karşımıza çıkmaktadır. Biri; dini temelli ahlak anlayışı, diğeri ise; din-dışı temellere dayanan ahlak anlayışlarıdır. Her ikisini de incelediğimizde, erdemli insana ulaşmanın gayreti içinde olduklarını görmekteyiz. Ünlü İslam filozofu Farabi, erdemli insan olabilmenin şartını Faal Akıl (Vahiy Meleği) ile irtibata geçerek, madde ile kirlenmemiş ay-üstü âlemlere geçiş yapmak ve her türlü dünyevi hırs ve nefsi arzuların bulunduğu ay-altı âlemden uzaklaşabilmekte olduğunu söylemektedir (*Özalp, 2014: 103*). Onun bu görüşünü bir piramite benzetecek olursak şöyle bir yorum çıkartabiliriz: Piramitin yarısından aşağıda bulunan alanda Tanrı'nın yarattıklarını düşünerek (Kevni ayetler) veya kazanılan tecrübelerden yola çıkarak erdemli insan olmaya çalışan bir topluluk, pramitin yarısından yukarıda ise Tanrı'nın öğütleri ile (Kavli ayetler) dolu, en tepe noktasında Tanrı'nın bulunduğu bir alanı düşünelim. Her iki alanı birbirinden ayıran tam ortada bir çizgi ve her alanın içinde de eşit mesafeler ile alanı parçalara ayıran çizgiler olduğunu varsayalım. Orta çizginin altındakiler yaratılardan hareketle veya kendi hata veya doğrularından çıkardıkları tecrübeler ile buldukları alandaki aklın mertebelerini aşarak pramitin ortasına yaklaşmaya çalışmaktadırlar. Pramitin üstünde ise, Tanrı'nın tek bir noktadan yaydığı kavli ayetler, erdem ve hakikatleri ihtiva etmektedir. Böylece insanlar ya uzun asırlar süren kümülatif bir ahlaka kavuşmaya çalışmakta ya da hiç yorulmadan Tanrı'dan yayılan

hakikatleri toplayarak çok hızlı bir şekilde erdemli bir insan olmanın gayreti içerisine girmektedir. Bu çalışmamızda insanların ahlaka kavuşmak için dayandıkları temelleri ve Mehmet Akif'in ahlaki elde etmek için hangi yolu tercih ettiğini tespit etmeye çalışacağız.

Bu çalışma; "Tarih tekerrürden ibarettir" sözünü hatırlatarak, madem Mehmet Akif'in yaşadığı dönemdeki ahlaki buhranları yaşamakla tarih tekerrür etmektedir, yine onun öğütlerini tekerrür ettirerek bu sıkıntıları aşmaya kabil olacağımızı gösterebilmek, onun değerli anısına olan bu muhabbetin tesiri ile onun ahlaki düşüncelerinin ve temellerinin toplumlara aktarılmasının, hızla artan ahlaki çöküşe bir fren etkisi yapması umut edilmektedir. Onu, yalnızca hamasi duyguların tatmini açısından değil, filozof kimliğinin de topluma deklare edilmesi adına önemli olduğunu değerlendirmekteyiz.

Biz de, bu değerli şahsiyetin ahlak anlayışını ve ahlak anlayışının temellerinin ne olduğunu bu çalışmamızda ele almaya ve sonuçlarını ortaya koymaya çalıştık.

a) Araştırmanın Konusu

M. Akif gibi değerli büyüklerimizin varlığının yanında ne yazık ki, İslam Âleminin uyanışını istemeyen bir kısım çevreler de misyonlarını sürdürmeye devam etmekte, özellikle son bir asırdır gelişen teknoloji ve iletişim vasıtalarını kullanarak türlü nifak ve fitneleri aramıza yaymaya çalışarak bizi içten yıkmanın hesabını yapmaktadırlar.

Son olarak medeniyetimizi yerle bir etmenin yolunun sahip olduğumuz ahlaki altyapıyı ortadan kaldırmakla mümkün olacağını fark etmişlerdir. Sürekli kirli bir iletişim bombardımanına, propaganda ve manipülasyon faaliyetlerine maruz kalmamız, değerlerimizi ayaklar altına almak için kasıtlı olarak yapılan yazılı ve görsel yayınlar bunun apaçık göstergeleridir. Bu saldırıların tesiri ile günden güne kan kaybeden medeniyetimiz içine girdiği şok etkisi ile her yeni güne; çatışma, cinayet, terör, şiddet, hırsızlık ve adını zikretmek istemeyeceğimiz nice üzücü haberler ile uyanmaktadır.

Tecrübe, insan için çok önemli bir nimettir. Özellikle de bir kişinin yaşadığı bir tecrübeyi bir başkasına aktarması, o kişinin hedefine engellere maruz kalmadan ve çabucak varmasını sağlayabilir. Bunu toplumsal bazda düşündüğümüzde ise, önder kişilerin

tecrübelerini gelecek nesillere aktarması; genç kuşakların, hakkında bilgi sahibi olmadığı konularda, hiç karşılaşmadığı sorunlarda, toplumsal çalkantılarda, milli meselelerde alacakları konum ve takıncakları tavrı belirlemelerinde büyük bir avantaj sağlayacaktır. Çalışmamız, hayatı boyunca milletçe yaşadığımız sıkıntıların sebebi olarak gördüğü sorunlar ile mücadele eden ve meselelerin en başta ferdi anlamda çözülmesi gerektiğine inanarak ahlaki çözülmeye karşı milleti uyaran Mehmet Akif'in ahlaki yönünü ve ahlak anlayışının temellerini konu edinmektedir.

Bu bağlamda araştırmamızın problem cümleleri aşağıdaki gibi oluşturulmuştur;

M. Akif'in eserlerinde “ahlak” kavramına yer verilmiş midir?

M. Akif'in eserlerinde ferdi ahlak ile ilgili; edep, ilim, çalışmak – azmetmek – tevekkül, doğruluk, şecaat (cesaret), emanet ve zararlı alışkanlıklardan uzak durmak bahisleri yer almış mıdır?

M. Akif'in eserlerinde erdem (fazilet) ile ilgili; ihtiyaç sahibine yardım (cömertlik), yardımsever olmak, vatan ve millet sevgisi, çalışkanlık, şefkat ve merhamet bahisleri yer almış mıdır?

M. Akif'in ahlak ile ilgili görüşleri nelerdir?

b) Araştırmanın Amacı ve Önemi

Dünya günden güne acıların, haksızlıkların, zulmün ve adaletsizliğin artarak çoğaldığı bir yer haline gelmektedir. Gün geçmesin ki yeni bir işgal ve insanlık dramına şahit olmayalım. Dünyada hüküm süren birçok yöneticinin halkına uyguladığı baskı ve katliamların hepsinin kaynağı insan unsuruna dayanmaktadır. Toplumlarımızın huzura kavuşması ve tarihteki parlak günlere geri dönebilmesi için insanı merkeze alan bir ıslah çalışmasına ihtiyaç vardır. Biz bu çalışma ile yakın tarihimizin değerli şahsiyetlerinden olan Mehmet Akif'in düşünce dünyasında ahlakın yerini, onun hayatındaki yansımalarını inceleyerek düşünce, bilim ve yaşama dair tüm çevrelere, aynı zamanda milletimize onun ahlaki yönünü tanıtmayı, Mehmet Akif'in edebi kişiliği yanında felsefi bir kimliğe de sahip olduğunu göstermeyi ve

böylece hızla erozyona uğrayan ahlaki değerlerimizin yeniden inşasında bir pay sahibi olabilmeyi amaçlamaktayız.

M. Akif, gerek Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde gerek ise, Kurtuluş Savaşı süreci ve sonrasında vatanın kurtulması için göstermiş olduğu gayretleri dolayısıyla, en önemlisi de İstiklal Marşı'nın yazarı olması hasebiyle milletimiz tarafından büyük bir sevgi ve saygıya mazhurdur. Mehmet Akife duyulan bu muhabbetin tesiri ile onun ahlaki düşünce ve yaşantısının topluma aktarılmasının, hızla artan ahlaki çöküşe bir fren etkisi yapmasını umut etmekteyiz. Ahlaki zayıflığın tamiri yanında, özellikle Mehmet Akif'in görev ahlakı, sosyal ahlak ve çalışkanlık ile ilgili görüşleri ve tembihlerinin de topluma ulaştırılmasının faydalı olacağını düşünmekteyiz. Dünyada gelişmişlik anlamında ileri toplumların bu seviyeye çok çalışarak ve görev ahlakına sahip olarak geldiklerinin kuvvetli bir dil ile Mehmet Akif ve eserleri vasıtasıyla milletimize anlatılması gerekmektedir.

Bu çalışmamızın Mehmet Akif'in fikirlerinin yalnızca hamasi duyguların tatmini açısından değil, filozof kimliği ve aksiyonel yapısının da topluma deklare edilmesine imkân vermesinden dolayı önem arz ettiğini düşünmekteyiz.

c) Araştırmanın Varsayımları

M. Akif'in hayatından, aldığı eğitimden, devlet hizmeti esnasındaki tutumundan, eserlerinde kullandığı dini dilden, onun hakkında yapılan yazılı ve görsel yayınların formatından, hakkında yapılmış değerlendirmelerden, en önemlisi eseri olan İstiklal Marşı'ndan da anlaşıldığı üzere, ahlak felsefecisi olduğunu, günümüz ahlak felsefecileri ile benzer yaklaşımlara sahip olduğunu; temelleri İslam ahlakına dayanan bir ahlak felsefesine sahip olduğunu varsaymaktayız.

d) Araştırmanın Yöntemi

Çalışmamızın yöntemi, Mehmet Akif'in şairliğini, ahlaki boyutunu, felsefi kişiliğini sosyal bilimler, felsefe ve edebiyat açısından ele alarak Mehmet Akif'in ahlak anlayışı ve ahlakının temellerini ortaya çıkarmak olmuştur. Literatür taraması üzerinden, Mehmet Akif'e ait *Safahat* adlı şiir kitabı, yazılarını kaleme aldığı *Sıratımüstakim* ve *Sebilürreşad*

dergilerindeki yazıları incelenmiş olup, ayrıca makalelerinin, hatıralarının, Mehmet Akif ile ilgili anılar, onunla alakalı dostları ve ilim adamlarının görüşleri ve yaptığı tercümelerinin toplandığı eserler incelenmiş olup, ahlak ile ilgili konsepti oluşturma adına birçok farklı eserden istifade edilmiştir.

1. BÖLÜM: AHLAK FELSEFESİNİN KURAMSAL ÇERÇEVESİ

1.1. EDEBİYAT VE AHLAK FELSEFESİ İLİŞKİSİ

Edebiyat; “*Düşünce, duygu ve hayallerin yazı veya sözle, dil vasıtasıyla güzel şekilde ifade edilmesi sanatı*” olarak karşımıza çıkmaktadır’ (Doğan, 1996: 320).

Edebiyatçılar, şairler, halk ozanları; duygularını, özelemlerini, içindeki hüznünü ve sevgisini yaşadığı toplumuna aktararak bu hislerini onlar ile paylaşmak istemiş ve nice edebi eser bu anlayış üzere hayat bulmuştur.

Ahlak, ‘*Huyalar, tabiatlar. İnsanın yaratılışından gelen ve cemiyet içinde yaşanarak kazanılan iyi ve güzel huylar*’ olarak tanımlanmaktadır (Doğan, 23).

Peki, insanın yaratılışından gelen iyi ve güzel huylar ile edebiyatın ne gibi bir ilişkisi olabilir. İnsanın her türlü kötü düşünce ve amellerden sıyrılmasının hedeflenmesi ile edebiyatın bu noktada ahlak felsefesine ne gibi faydaları olabilir? Bunca gelmiş geçmiş, yerli ve yabancı edebiyatçılar sadece doğada bir çiçeğin üzerine konan bir arı ve benzeri şeyleri güzel sözlerle tasvir için mi bunca eser kaleme almışlardır? Bu şahsiyetlerin süslü kelimelerden başka bir gayeleri hiç olmamış mıdır? Tabii ki durum bu şekilde değildir ve bu sanatkarların güzel doğa tasvirlerinden başka da gayeleri olmuştur.

Sanat camiasının ve edebiyatçıların sanatsal değer taşıyan eserler vücuda getirme dışında toplumu eğitmek, toplumu dönüştürmek, üstten halka nazar ederek halkın yaşayarak normalleştirdiği yanlışlarını, ahlaki zafiyetlerini onların önüne koyarak bir uyarı görevi de vardır ve bu görevi sanatçı ruhlarından aldıkları ilhamla yerine getirmektedirler. Yoksa sanat, sadece günlük maişeti temin için sanatçılar tarafından icra edilen bir meslek değildir.

Mısırlı ilim ve fikir adamı Mehmet Ferid Vecdi’nin *Safahat*’ta yayınlanan Mehmet Akif’e iltifat içeren yazısının bir kısmında şöyle geçmektedir;

“*Gelelim ikinci mülâhazaya: İhtimâl ki “San’at san’at içindir; san’atten maksad yine san’attir; san’atte dinî, ahlâkî, siyâsî bir gâye aramak abestir” diye senin*

mesleğine i'tirâz edenler, onu hoş görmeyenler vardır. Fakat o halde, ya'ni san'at hakkındaki bu düstûr kabul edildiği takdirde, onu dinsizliğe, ahlâksızlığa da âlet ittihâz etmemek lâzım gelir. Zîrâ san'at, bu sûretle kayıddan âzâde edilmiş olmayıp, belki kuyûdun en berbâdıyle takyîd edilmiş olur. Ben, senin eserlerinde bu düstûra muhalefetini gösterecek bir şey görmüyorum. Çünkü sen san'atte gâye aramıyorsun; lâkin gâyede san'at arıyorsun. Mesleğin tamâmıyle maksadını te'mîne kâfîdir. Hemen feyyâz kalemine istediği cevelânı ver, ciddî eserlere teşne olanları feyz-i kaleminle reyyân et! Safahât'ın bu kısmını teşkîl eden manzûmelerin menbai, Furkân-ı Hakîm olduğundan hepsinin ilhâm-ı mahz eseri olduğunu söylemek zâiddir. Hemen söyle, hemen yaz! Tevfik-i Hudâ refîkin olsun azîzim” (Ersoy, 2013: 200).

Mehmet Ferid'in Mehmet Akif'i övdüğü üzere, bir edebiyatçı “sanatta gaye aramayan, gayede sanat arayan” kişidir ve edebiyatı bunun için kendine yoldaş seçmiştir. Milletin ve insanın dertleriyle dertlenerek, insanlığın içinde bulunduğu elem ve ızdıırları def etmeyi kendine gaye edinmemiş edebiyatçılar zaten milletlerin hafızalarında yer edinmemişlerdir. Bunun tersine Mehmet Akif ve niceleri ise hayatlarını, gönüllerini, beyinlerini edebiyat yoluyla toplumun ahlakının kâmil olması, onları kötülüklerden nehy ve iyiliği emretme yolunda kullandıkları için milletlerinin kalbinde sarsılmaz bir yer edinmişlerdir.

Bu sebeple, her ikisi de “güzellik” üzere yol tutmuş edebiyat ve ahlak birbirinin yardımcıısı iki kavramdır, edebiyatçılar da dilin imkânlarını kullanarak insanlara ahlaki erdemleri hatırlatan, huzurlu bir dünyanın tesisi için eserler kaleme alan sanatkârlardır. Aksi halde edebiyatçıların sanatlarını müntesibi oldukları milletin ahlakını bozmak, medeniyet adına başka milletlerin yaşam tarzını topluma enjekte etmekte kullanmaları olsa olsa taklitçilik olarak açıklanabilecek bir durumdur.

Aynı şekilde, Mehmet Akif, edebiyatın ahlak ile olan ilişkisine önem vererek, edebiyatçıların büyük bir sorumluluğu olduğunu düşünmekte, Batı medeniyetinin edebiyatının ahlaki değerlerimize zarar verebileceği görüşüne sahip olan bir edebiyatçı idi. Şöyle ki;

“Hele edebiyatın ahlak ile münasebeti olmak lazım geleceğini, bir hey’et-i ictimaiyeyi tehzib edecek en başlı vasıta olacağını hatırımıza bile getirmemişiz. Avamın ağıza almaktan istihya edeceği üryan bir yığın rezaili havas-ı üdebamız mazmunlarla, cinaslarla telleyip pullayıp asar-ı edebiye namı altında büyük büyük mehafilde inşad etmekten hiç çekinmemiştir. Hulasa bizim böyle taklid yolunda meydana getirdiğimiz asar-ı edebiyemiz insanı ya miskin yapar, ya ahlaksız” (Şengüler, 2000: 5. C, 8).

M. Akif’in edebiyat ile ilgili başka bir bahsinde de edebiyat namına milletin pak dimağını zehirlemenin büyük bir yanlış olduğunu, kendi edebiyat anlayışının milletin ahlak ve irfanının yükselmesine bir vesile olarak kullanmaya çalıştığından şöyle bahsetmektedir;

“Hele “San’at san’at içindir. San’atta gaye yine san’attır. Edebiyatta edebiyattan başka bir gaye aramak san’atı takyid etmektir.” gibi yüksek nazariyeler bizim idrakimizin pek fevkindedir. Zaten bu türlü nazariyeler ahlaksızlığa felsefe şekli veren; edebiyat namına milletin namusuna, hayatına, mevcudiyetine yürüyen bir takım hazelerin eser diye ortaya koydukları bahnamelere revac verilmek için ileri sürülüyor. Bir de biz edebiyatın vatani olduğuna iman edenlerdeniz. O sebepten hiçbir milletin edebiyatını memleketimize mâl etmek istemeyiz” (Şengüler, 2000: 5. C, 217-218).

1.2. AHLAK FELSEFESİNİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

1.2.1. Ahlak Nedir?

Göreceli bir kavram olan ahlak, çağlar boyu değişik bakış açıları ile değerlendirilmiş, hakkında birçok tanım yapılmıştır. Tarih boyunca düşünce alanında emekleri olan fikir adamları ahlak ile ilgili birçok tanım yapmış ve bu konu hakkında insanları aydınlatmaya çalışmışlardır. Ahlak ile ilgili yapılmış birkaç tanımdan hareketle mesele ile ilgili genel bir düşünceye sahip olmaya çalışalım:

“Ahlak kelimesi Arapça “hulk” (veya ‘huluk’) kelimesinin çoğulu olup Türkçe’de tekil olarak kullanılır. Hulk; din, tabiat, huy ve karakter gibi manalara gelir. İngilizce’de ahlak karşılığında ‘moral’ kelimesi de, Latince

'moralis' kelimesinden türetilmiştir. 'Moralis' adet, karakter, hal ve hareket tarzı demektir" (Kılıç, 2012: 1).

"Son devir Osmanlı ahlakçılarından Ali İrfan "hulk, insanın iç davranışlarına, halk ise, insanın dış davranışlarına aittir. Daha doğrusu; hulk, ruhun, halk ise bedenin tavsifinde kullanılır. Halk, gözle görülen heyet, suret ve eşkale, hulk da, basiretle idrak olunan kuvvet ve seciye mahsustur." demiştir. "Bu adam hulken iyi, halken güzeldir." denildiğinde, gerek ruhi, gerekse dış görünüş itibari ile beğenilen bir kimse anlaşılmaktadır" (Erdem, 2006: 51).

'Ahlakçılardan Mehmet Fazıl (ö. 1885) ise, hulk kavramını huy manasına kullanır ve huy için de: "Ruhta hasıl olan tabii bir olaydır ki, bu sayede her şahıs var olan hissi ve iradi kuvvetini kendine has bir şekilde kullanır" der" (Erdem, 52).

"Son devirden A. Behçet, A. Nazima (ö. 1935), A. Şeref (ö.1925), A. İrfan, A. Nazif (ö. 1858) ve birçok ahlakçılara göre ahlak: nefiste (ruhta) köklü bir şekilde yerleşip kendisinden fiil ve davranışlar, düşünmeden, zorlamaya ihtiyaç duymadan, suhuletle (kolaylıkla) meydana gelen "Heyet-i Rasiha"ya denir" (Erdem, 2006: 53).

"İslam kaynaklarında "hulk" ile "ahlak" kavramları hep aynı manada kullanılmıştır. Ahlakçıların ekserisi "hulk"u, insandaki bütün hal ve davranışların kaynağı ve şuurun doğru bir kuvveti saymıştır. Bu nedenle huy, "ruhta meydana gelen tabii bir olaydır" ki, bu sayede herkes var olan hissi ve iradi kuvvetini kendine has bir şekilde kullanır" (Erdem, 2009: 13).

"Ahlak" (ya da bu kelimenin temelini teşkil eden "hulk") kelimesinin ön planda tuttuğu "huy, seciye, fitrat, karakter" gibi anlam dünyalarının her şeyden önce, insanın manevi boyutuna ait oluşları bu kelimenin neden bir "ön anlama" olayı olarak ele alınması gerektiğini açıklar. Ahlak (ya da hulk) kelimesinin gösterdiği gerçeklik, ancak ve ancak insanın huy, seciye, fitrat ve karakteri ile doğrudan irtibatlı olduğu sürece ahlak (hulk) kelimesi anlamlıdır. Daha açık deyişle,

ahlak kelimesi salt zihinsel, bedensel veya muhayyile güçlerimizce kavranabilecek gerçekliğe işaret etmez. Tam tersine ahlak kelimesini anlamlı kılan şey, insanın huyu, karakteri, seciyesi ve fitratı ile, bu kelimenin gerisinde bulunan ontolojik gerçekliğin bir uyuşması, uzlaşması veya kaynaşmasıdır” (Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007: 194)

Hüccet-ül İslam İmam Gazali, ahlakı tanımlamak için: *“Fiillerin hiçbir zorlama olmaksızın kolaylıkla ve rahatlıkla kendisinden çıktığı insan nefsinde yerleşmiş bulunan bir melekedir ki, ondan fikri bir zorlamaya lüzum kalmaksızın fiiller kolayca ortaya çıkar.”* cümlesini kullanmıştır (Gazali, 1992: 49).

Fikir dünyamızın temsilcilerinden Nurettin Topçu'ya göre ahlak: *“Dini olgunluktur; hayvani hayattan insani hayata yükseliştir. Onun ilke ve prensipleri de dini kurallara dayanır. Her ahlaki prensibin dini bir kaynağı vardır. Dolayısıyla da ahlakla din birlikte ortaya çıkmış olup, insanlığın ahlak tarihi aynı zamanda dinlerin de tarihi olmaktadır”* (Topçu, 1998: 86).

“Yukarıda yaptığımız ahlak tanımlarında gördüğümüz dini temelli yaklaşımların yanında, yüzyıllar içerisinde ahlaki akıl, sezgi ve duygu ile de temellendirmiş birçok tanım yapılmıştır. Mesela Aristo'ya göre ahlak; akıl ile temellendirilmiş bir kavram olup, insanda fiiller eksenli gelişen ve bireyi insan-ı kamil dediğimiz erdemli insana ulaştıran bir mekanizmanın adıdır. “Mesela; ev yapa yapa marangoz, gitar çala çala gitarcı olduğu gibi, adil davranışlarda buluna buluna adil insan, cesur davrana davrana da cesur insan olunur. Demek ki karakter fazileti, alışkanlık ile elde edilmiş, insandaki bir istidat veya huy (disposition)'dur” (Kılıç, 2012: 23).

“Ahlakın konusunun her yönüyle insanın şuurlu fiil ve davranışları olduğunu daha önce belirtmiştik. Çünkü insan yeryüzünde yaratılmışların akıl, zeka ve irade sahibi olma yönünden en mükemmeli ve en üstünü olduğu bilinen bir gerçektir. Bu nedenle de insan yaptığı işin, ortaya koyduğu davranışların nereye varacağını bilir. Bu yeteneklerin bir kısmını fitrat gereği, bir kısmını inandığı din gereği, bir kısmını da aklını kullanarak ve yaşadığı hayatta elde ettiği

tecrübeleri gereği elde etmiştir. İnsanın, hayatını insanca bir yaşayış içinde sürdürebilmesi için, bütün bunları bilmesi yetmez. İnsanın kendi rahatı ve huzuru için, ailesi, çevresindeki insanların rahatı ve huzuru için, insanların topluca yaşayabilmeleri için diğer insanlarla iyi ilişkiler kurmak zorunlulukları vardır. Bunu temin etmek için ise, insan hayatının her noktasına katılan, toplumun her sorununu çözebilecek olan bir düzenleyici kurallar bütününe ihtiyaç olduğu ortadadır” (Erdem, 2009: 31).

Yapılan açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, ahlak, insana kendisi için Allah tarafından biçilen rolü yerine getirmesinde önemli bir etkidir. Çünkü ahlaka sahip olunmadan insani meziyetler ortaya çıkamaz. İnsanoğlunu, diğer canlılardan ayıran en büyük özellik akıldır diyebiliriz fakat ahlak ile terbiye edilmemiş bir akıl, insanlık için büyük felaketlerin sebebi olabilir. Tarihte yaşanan acıların en büyük sebeplerinden biri de ahlaklı aklın ortaya çıkarılamaması olmuştur.

1.2.2. Ahlak ve Etik

Genel kabul üzere, günlük dilde ahlak ve etik kelimelerinin birbirlerinin yerine kullanıldığını görmekteyiz. Ahlak bir olgu olarak karşımıza çıkmakta ve insanlık tarihi ile yaşıt bir kavram iken etik; ahlak ile ilgilenen ve tüm mesaisini onu incelemeye adanmış felsefe disiplinine verilen addır. Nasıl ki; elektrik keşfedilmeden evvel biz elektrik yok diyemeyiz. Elektrik vardı, keşfedildi ve onun üzerine birçok çalışmalar yapılarak evlerimize, işyerlerine aktarımı sağlanarak aydınlanmamız ve aygıtlarımız için gerekli enerji sağlanmış oldu. Bu örnekten hareketle; ahlak her zaman vardı ve etik, ahlak ile ilgili konuları incelemeye ve ilgili sorunları çözmek felsefe yapmaya verilen isim olmuştur.

Ahlak felsefesi, her felsefe dalında olduğu gibi, felsefi bakış açısı denilen bakış açısının ahlak alanına, ahlakın temel sorunlarına, iddialarına yöneltilerek onların irdelenmesi, sorgulanması, çözümlenmeler ve terkipler yapılarak üzerinde düşünülmesi ve onların dile getirilmesidir. Burada felsefenin yaptığı şey ahlaki kavramlar, değerler ve ahlakilik denilen durum üzerinde ortaya konulanı derinlemesine, detaylı, düzenli ve sistemli bir şekilde düşünme, sorgulama, tahlil ve terkipler yaparak dile getirme işidir.

“Ahlak ilmini, insanın bir mesleği ve huyu olarak benimseyenler ise şöyle bir tarifi uygun görmüşlerdir: “Ahlak ilmi, insanların gerçek mesleğini (insanlık mesleğini) tayin eden, ruhun güçlerini ıslah etmek ve olgunlaştırmak için, insanı gerçek mutluluğa ve arzulara ulaştıran kanun ve kaideleri ortaya koyan ilimdir (Erdem; 2006; 55). Son devir Osmanlı düşünürlerinden İsmail Fenni (1855-1946) de ahlak ilmini “mutlak şekilde muteber kabul edilen hareket kaidelerinin toplamı, hayır ve şerrin delili, nazariyesidir ki, buna “Ethique”, edep ilmi; ahlak ilmi; “ahlak felsefesi” de denir. “Ahlak” kavramı da “moral” in müteradifi (eşanlamlısı) olarak kullanılır.” şeklinde tarif eder (Erdem, 2006: 56).

“Ahlak felsefesi, davranışlarımızda “ ‘iyi’ ve ‘kötü’, ‘yanlış’ ve ‘doğru’, ‘erdem ve kusur’ ne anlama gelir?”, “Herkes için genel geçer bir ‘doğru’ davranış ölçütü var mıdır?” gibi soruları analiz eder. Bunu insan davranışlarını değerlendirerek yapar. Değerlendirmeden kasıt, insan eylemlerini ve ahlaki tutumlarımızı, bunların arka planında yargılarımızı incelemesidir. Kısacası ahlak felsefesi, “iyi, kötü, doğru” gibi ahlak kavramları üzerinde düşünme, genel bir araştırma yapmaktır. Yani “ahlak”ın felsefesini gerçekleştirmeye çalışmaktır. Her insanın kendine özgü bir ahlak anlayışı vardır, bunda çevresi (aile, toplum), kültürel birikimi, inandığı din, benimsediği dünya görüşü de etkilidir. Eğer biz, ahlaki sorunlarla ilgili doğru ve tutarlı bir tavır/duruş kazanmak istiyorsak, insanların yaptıkları seçimleri kendi standartlarına göre yapmaları ve hayatlarını gerekli olan belirli değerleri keşfederek sürdürmeleri üzerinde düşünmemiz gerekiyor. Bu anlamda, tikel; yani belirli bir duruma özgü bir ahlakilikten (etik) bahsedebiliriz; dolayısı ile, insanın seçimi ile belirlediği değerle ilgili bir ilke, aynı zamanda ahlaki bir ilkedir. Bu çerçevede ahlak felsefesi (etik) üzerinde düşünmek, aslında “bilgece bir eylem yolu arayışı” anlamında “yolda olmak” şeklinde tanımlanan felsefeyi, soyut bir ilgi alanı olmaktan çıkarmakta “iyi bir var oluş tarzı”nı gerçekleştirmede bir araç olduğunu göstermektedir” (Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007: 229).

Bilim insanları, insanoğlunun hayatını kolaylaştırmak, sıkıntılarını gidermek, içinde bulunduğu buhranlara çare bulmak amacı ile yüzyıllar boyu büyük bir çaba içerisinde

olmuşlardır. Tek gayeleri mutluluğu ve huzurlu bir hayatı arzulayan insanoğluna bu uğurda yardımcı olmak ve emellerine kavuşmalarını sağlamak olmuştur.

İnsanoğlu, ulaşım sorunlarını çözmek için hızlı araçlar, devasa köprüler, hastalıklara karşı ilaçlar, tarımsal alanda verimi ve kaliteyi artırmayı hedefleyen çalışmalar, metrelerce yükseklikte hepsi birer mimari şaheser niteliğindeki yapılar ve saymakla bitiremeyeceğimiz kadar çok eserler ortaya çıkarmıştır. Peki insan sadece somut şeyler ile, yani ona maddi hazlar veren nesnelere mi mutlu olabilir ya da maddi sorunlarının dışında başka sorunları yok mudur? Malumumuz üzere; insanoğlu, çağımızda maddi anlamda her türlü sorununu aşmış olmasına rağmen, eski çağlarda da olduğu gibi, günümüzde de ferdi ve toplumsal anlamda büyük sıkıntılar ile pençeleşen toplumların sayısı pek çoktur.

Zenginleştikçe ve madden güçlendikçe toplumları ruhsal olarak geriletken sebepler nelerdir? Maddi refah arttıkça, ruhi bunalımların ve bununla doğru orantılı olarak uyuşturucu maddelerde tesellinin aranmasının sebepleri nelerdir? Maddi anlamda ileri bir toplum oldukça aile ve akraba bağlarının zayıflamasının, ebeveynler ve çocuklar arasındaki sevgi köprülerinin atılmasının nedenleri neler olabilir? İlk başta mesele sosyolojik bir mesele olarak gözükse de meselenin temeli ferdidir ve ahlaki konular üzerine yoğunlaşmadıkça bu sorunlar çözülemeyecektir. İşte bu noktada:

“Ahlak felsefesi (ethics) ise; “ahlak fenomeni üzerine bir düşünme, ahlak üzerine felsefe yapma”, “insanın kişisel ve toplumsal yaşamındaki ahlaksal davranışları ile ilgili sorunları ele alıp inceleyen felsefe dalı” olarak karşımıza çıkmaktadır (Karaman, 2000: 11-12).

“Ortak kullanımdaki pek çok sözcük gibi, etik teriminin de çok farklı anlamları vardır. En sık kullanımlarından birinde etik insanların, davranışlarını kendilerine göre düzenlediği bir ilkeler sistemi ya da dizisini ifade eder. Bundan dolayı “tıbbi etik”ten söz ederiz ve bu ifadeyle doktorların birbirleriyle ve hastalarıyla ilişkilerini düzenleyen ve rehberlik eden bir sistemi kastederiz. Ya da “Hıristiyan Etiği” dediğimiz zaman, On Emir’de bulunan davranış kuralları gibi, Hıristiyan olanların davranışlarını belirleyen ilkeleri kastederiz.

Oysa felsefeciler etikten söz ettikleri zaman sözcüğü sadece bu anlamda kullanmazlar. Onlar bununla aynı zamanda, bir fizikçinin “fizik”le teorik bir alanı kastetmesi gibi, teorik bir alanı kastederler. Fakat fizikçi, hareket eden cisimler ve onların yasaları gibi bazı doğal fenomenleri incelerken, etikte çalışılan konular teorilerdir. Bazen “etik teoriler” diye isimlendirilen bu teoriler, “insan nasıl davranmalı?” “insan için iyi hayat nedir?” gibi sorularla uğraşır” (Türkeri, 2014: 11)

Nasıl ki; maddi sorunlarını çözmede birçok bilim dalı insanın imdadına koşmakta ise, filozoflar da felsefenin bir dalı olan Etik (Ahlak Felsefesi) ile insanı insan yapan ahlak ile ilgili konularda çözüm üretmek için çalışmaktadırlar.

1.2.3. Din – Ahlak İlişkisi

“Kur’an-ı Kerim, ihtiva ettiği diğer konular gibi ahlak konularını da herhangi bir ahlak kitabı gibi sistematik olarak ele almamakla birlikte, eksiksiz bir ahlak sistemi oluşturacak zenginlikte nazari prensipler ve ameli kurallar getirdiğinde şüphe yoktur. Kur’an-ı Kerim’de ahlak kelimesi yer almamakla birlikte, biri “adet ve gelenek”, diğeri de terim anlamıyla ahlak manasında olmak üzere iki yerde “ahlak”ın tekili olan “hulk” kelimesi geçmektedir” (Çağrı, 2014: 30).

“Toplumun uzun zaman içerisinde sahip olduğu ahlaki değerleri, o toplumun benimsemiş olduğu din ile de yakından ilişkilidir. Her dinin bir ahlak anlayışı bulunmaktadır. Çünkü dini inançlar, büyük ölçüde iyilik- kötülük, günah- sevap gibi sembollerle ilgili olduklarından kişisel davranışın nedenlerini ortaya koymada önemli aydınlatıcı fonksiyonlar görürler. Tabiatüstü gerçeklere dayanan dini inançlar, aynı zamanda toplumsal düzenle ilgili değer yargılarına da etki ederler ve olağanüstü toplumsal etki gücüne sahiptirler. Dini doktrin ilerledikçe ahlak gitgide kanun ve adetten ayrılır. Fakat bağımsız bir ahlaki sistemin ortaya çıktığı yerde bile ahlaki düşüncelerin kaynağı, şekillenmesi kararlı bir dini tecrübeden südür etmektedir. Bu bakımdan Mac Iver’e göre din, ahlakın orada doğup geliştiği “ana rahmini” teşkil eder. Nitekim Hz. Peygamber : “Ben güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim” buyurduğu gibi,

İslam dini de, inanç ve ibadetin yanı sıra ahlaka büyük önem vermiş ve pek çok ahlaki kurallar va'z etmiştir” (Coşkun, 2009: 202).

“İlahi kanun, insanlığın ahlaki fazilete erişmesi için dinin zaruretini ortaya koymuş ve bütün semavi dinlerin hedefi de ahlak ve faziletin yükselmesi olmuştur. Bu sebeptendir ki, ahlak ile din arasında çok güçlü bir etkileşme vardır. Ahlakın kaynağı dindir, dinden doğmuş ve dinin neticesidir. İlahi risaletin hedefinde de ahlakilik yatar. Bu yüzden Resulullah: “Din, iyi ahlaktır”, “Sizin dinen iyi olanınız, ahlaken de iyi olanınızdır” buyurmuştur” (Erdem, 2006: 76).

“Din, imanı gerektirir. Bu sebepten, din ile alakası olan ahlakın, iman ile de yakın bir münasebeti vardır. Dinde iman, ibadet ve ahlak iç içedir” (Erdem, 78).

Yukarıda ‘Ahlak Nedir?’ başlığımızın hemen girişinde de yer verdiğimiz tanımlarla bağlantılı olarak bu alıntıda da görüyoruz ki; “hulk” kelimesinin aslında meseleyi baştan anlama noktasında bize büyük yardımı dokunmaktadır. İnsanın “hulk”unu (Yaratılış ve fitratını) bozmadığı sürece, içinden gelen adalet, iyilik, sabır, şükür, şecaat, merhametli olma gibi o ulvi değerlerin nasıl dışarıya sudur edeceğini gözlemlemek o kadar da zor değildir.

‘Ahlaki davranışın esaslarından pek çoğu dinden gelmektedir. Din ahlaki hayatımızın yegane kaynağı değildir, ama en büyük kaynaklardan biridir’ (Güngör, 2010: 115).

Yeryüzünde inanılan her dinin kendine has bir ahlak anlayışı vardır. Herhangi bir dine mensup olmayan insanların da ahlak anlayışları mevcuttur. Fakat, belli bir dine bağlı olmanın, sınırlayıcı kurallar ve sorumlulukların dairesinde bulunmanın, dini, ahlaki hayatımızın en büyük kaynaklarından biri haline getirdiğini de söyleyebiliriz. Din-Ahlak ilişkisi anlamında aşağıdaki şu yorumun çok isabetli olduğunu düşünmekteyiz:

‘Tek cümle ile, ahlâk, doğru yolu seçmek için bize yol gösterir; Hak bir din ise bu doğruya bütün kalbimizle sarılabilmemiz için yardımcı olur’ (Aydın, 1991:220).

Genellikle neden yaptığını bile bilmeden; Denize düşen, hem de hiç tanımadığı bir insanı kurtarmak adına kendini sulara atan birinde, 5. kattan düşen bir bebeği kurtarmak için

hiç düşünmeden adeta otomatik bir talimatla kollarını açan bir temizlik işçisinde, hiç bilmediği coğrafyalarda yaşayan insanların kanserden kurtulması için ilik bağışında bulunan bir donörde aynı fitratın yansımalarını görmekteyiz. İşte bu yansımalar bize, tüm bu hasletleri genlerimize yükleyen ve bu güzellikleri hep zihnimizde tutalım diye bize kitaplar ve peygamberler gönderen yüce Allah'ın varlığını göstermekte ve böylece ahlakın kaynağının ilahi dinler olduğu, ahlak ve dinin birbirinin tamamlayıcısı değil, ahlakın ilahi mesajlardan hasıl olan bir cevher olduğunu göstermektedir.

“İnsanların hukuki durumlarını belirten şey, birbirleri karşısındaki durumları değil, Allah karşısındaki durumlarıdır. Allah'ın kulu olarak herkes birbirine eşittir, bunlardan birini öbürüne üstün tutarak muamele etmek Allah'ın kanununa karşı gelmek olur. Bu prensip sadece Müslümanlar için değil, bütün insanlar için geçerlidir. Bu yüzden her din ve mezhepten insanlar İslam ülkelerinde rahat ve huzur bulmuşlardır” (Güngör, 2010: 116).

Peki, yukarıda verdiğimiz örneklerin tersini düşündüğümüzde, yani ilahi mesajları unutmuş, “hulk”unun tersini yaşamak için kendini zorlayan insanların durumları ne haldedir? Kötülük, hırsızlık, zulüm, yalan, hayasızlık, israfa düşme gibi fiillerin bolca yaşandığı dünyamızda insanlık huzur içinde midir? Ahlaki çöküntünün önüne geçilmediğinde, bir kartopunun dönerek büyümesi gibi bir hal alacağı herkesin malumudur. Başta, ferdi bazı haylazlıklar gibi görünen ve önemsenmeyen ahlaki zayıflıklar ilerleyen dönemde kişiyi daha büyük, içinden çıkılmaz bir duruma sokmaktadır. İlk önce kendine zararı dokunmasına rağmen, eline güç veya makam geçtiğinde, içinde yaşadığı ahlaksızlık, kendi ile birlikte insanların da hayatlarını karartmaya sebep olacak bir hal alabilecektir. Fakat kaynağını dinden alan, her an kendini gözetleyen bir varlığın mevcudiyetine inanan bir insan, ne kendine ne de başkalarına zarar verebilir:

“Dinin hemen her sahada ahlaki buyrukları vardır, fakat bütün bunların özünü bir iki cümle içinde özetlemek mümkündür: insanın insana zarar vermemesi, herkesin birbirine faydalı olması. Bugün bütün insanlar için geçerli sayabileceğimiz ahlak kaidelerinin hepsi dinde vardır. Esasen din, kaynağını Allah'tan alan bir ahlak sisteminden ibarettir” (Güngör, 2010: 116-117).

Ahlak ile yaşanılacak bir ihtilafın milletleri ne hale getireceği Mehmet Akif'in Muhammed Abduh'tan yaptığı bir tercümenin içinde şu şekilde anlatılmaktadır;

“İhtilaf-ı ahlak ve etvar içinde bulunan böyle bir kavim felce uğramış bir vücuda benzer ki a'zasında intizam-ı hareket olamayacağı gibi hiçbir uzvu muayyen bir maksat uğrunda istihdam etmek de kabil olamaz... Fesad-ı ahlak kendilerini her şerre, her zarara alet eder” (Şengüler, 2000, 6. C.; 137).

M. Abduh, ahlak ile sorunlu bir milleti felce uğramış bir vücuda benzetmektedir. Bu vücutta düzgün bir hareket meydana gelmeyeceği gibi, vücudun hiçbir parçası faydalı bir için kullanılamaz. Yaşadıkları ahlaki bozulma, bu milletin her türlü şere ve zarara girmesine yol açacaktır.

1.3. MEHMET AKİF ERSOY'UN HAYATI VE ESERLERİ

1.3.1. Mehmet Akif'in Hayatı

İstiklal Marşımızın yazarı merhum Mehmet Akif, 1873 (H. Şevval,1290) senesinde İstanbul'un Fatih İlçesinin Sarıgözel Mahallesinin Sarı Nasuh Sokağında dünyaya gelmiştir. Akif'e babası Tahir Efendi ebced hesabıyla doğduğu yılı gösteren “Ragıyf” ismini vermişse de ailesinden ve mahalleliden kimse bu ismi söyleyememiş ve “Akif” şeklinde değiştirmişlerdir. Sadece babası ölene kadar bu ismi kullanmıştır. Babası Fatih Medresesi'nde hoca olup Arnavutluk'tan, anne tarafı ise Buhara'dan gelmiştir.

“Babası, Mehmet Tahir Efendi İpek'te doğmuş ve buradaki ilk tahsilinden sonra İstanbul'a gelerek, burada Yozgatlı Hoca Mahmud Efendi'nin derslerine devam edip, onun en değerli talebelerinden biri olarak icazetini alır ve Fatih Medresesi'nin müderrisi olur. Akif'in annesi ise Tokatlı Hâce Emine Şerife Hanım'dır. O'na Buharalı denmesinin nedeni; Buhara'dan Anadolu'ya hicret eden Hacı Baba isimdeki bir kişinin, Emine Şerife'nin anne tarafından dedesi olması ve Emine Hanım'ın babasının da Buhara'dan gelen bir tüccar olmasıdır” (Çantay, 2008: 13).

“Akif, yirmi beş yaşındayken Tophane-i Amire veznedarı Mehmet Emin Bey'in kızı İsmet hanım ile evlenmiştir. Bu evlilikten altı çocuğu olmuş, dördüncüsü bir

buçuk yaşında iken vefat etmiştir. Akif'in çocukları sırasıyla Cemile, Feride, Suat, İbrahim Nâim, Emin ve Tahir'dir” (Şengün, 2007: 8).

1.3.2. Mehmet Akif'in Tahsil Hayatı

“Akif'in ilk hocası, babası Tahir Efendi'dir. Tahir Efendi Ramazan ayında padişahın huzurunda yapılan “Huzur Dersleri” denilen derslere iştirak ederdi. İyi ahlâklı, ehl-i takva, fazilet sahibi, cömert, büyük şahsiyet sahibi, mert, dürüst, olgun, bir müderristi. Akif'e göre babası, ahlâkının kaynağı idi. Akif'in; “Benim hem babam, hem hocamdır; ne biliyorsam kendisinden öğrendim” sözü bu gerçeğe işaret etmektedir. Tahir Efendi, çabuk darılır, kolay öfkelenirdi. Şair Nazif'e göre; Akif gibi bir şair böyle bir babadan doğabilirdi” (Aktaş, 2007: 3).

“M. Akif henüz dört yaşlarındayken geleneklere uyularak Emir Buhari Mektebi'ne verilmiştir. İki sene kadar bu okula devam ettikten sonra 1879 senesinde Fatih İbtidâisi'ne gitmiştir. Babası bu yıl Akif'e Arapça dersler vermeye başlamıştır. Akif 8-10 yaşlarında, meşhur Fatih Camii imamlarından Arap Hoca lakabıyla mâruf, Filibeli Hâfız Mehmet Rasim Efendi'de Kur'ân hıfzına başlamıştır ve iki buçuk-üç ayda on iki sayfaya çıkmayı başarmıştır. Hafızlığının geri kalan sekiz sayfalık kısmını yüksek tahsilinden sonra bitirmiştir. Tamamını altı ayda bitirerek hatimle namaz kıldırarak seviyede sağlam bir hıfza sahip olmuştur. Tahir Efendi, müderrisliğinin yanında özel ders olarak Mühürdar Emin Paşa'nın ailesine de ders vermekteydi. Akif babasının bu derslerine de katılarak tahsil hayatına devam etmiştir” (Diyanet İşleri Başkanlığı Ansiklopedisi, 2003: 432-439).

“Üç yıllık ilkokulu bitiren Akif, 1882 yılında Fatih Merkez Rüşdiyesi'ne verildi. Aynı zamanda Akif, babasından Arapça öğrenmeye devam ediyor; Fatih Camii'nde Farsça dersler veren “Gülistan” ve “Mesnevî” okutan Esad Dede'yi de takip ediyordu. Bütün bu derslerin arasında Akif, hıfzını da geliştiriyordu. Türkçe, Fransızca ve Arapça dersler alan Akif, dile olan yatkınlığından dolayı kendi akranlarından çok ileri bir seviyeye gelmişti. Akif'in dile ve şiire olan ilgisi özellikle rüştiye döneminde belirginleşmiştir. Bu dönemde ciddi anlamda

Arapça derslere başlayan Akif, Arapçayı Hoca Halis Efendi'den öğreniyordu. O, Şirazlı Hafızın Divanını, Sadi'nin Gülistanını, Mevlâna'nın Mesnevi'sini, Fuzuli'nin Leyla ve Mecnun'unu bu dönemde okumuştur. Akif'in bu okuldaki hocalarından olan Hoca Kadri Efendi, Akif'in lisan ve şahsiyet açısından tesiri altında kaldığı önemli bir hocadır” (Şengün, 2007: 9-10).

M. Akif, öğrenim hayatının bu aşamalarını ise şöyle anlatmaktadır:

“İlk Tahsile, Fatih civarında Emir Buhari mahalle mektebinde ve dört yaşında başladım. Hocamı şahsen hatırlarım. Fakat ismini hatırlayamıyorum. Burada iki sene kadar bulundum. Fatih'te Muvakkithane'nin yanındaki iptidai mektebinde ilk tahsile devam ettim. Bu, Maarif Nezareti'ne bağlı resmi bir mektepti. Birçok hocaları vardı. Hem bu mektebe gidiyordum, hem de pederim bana yavaş yavaş Arapça okutuyordu. Bu mektebe üç sene devam ettim. O zamanki programa göre ders gördük” (Düzdağ, 1989: 26).

Akif, ortaokul yılları hakkında da şunları anlatır:

“Rüştiye mektebim, Fatih'te Otlukçu yokuşunda bulunan Fatih Merkez Rüştiye'sidir. Buradaki hocalarımdan hatırladıklarım, Başmuallim Hoca Süleyman Efendi, ikinci muallim Mustafa Efendi, üçüncü muallim Hafız Osman Efendi. Bunlardan Süleyman Efendi Arnavut, Mustafa Efendi Anadolu idi. Osman Efendi, sarı sakallı bir zattı. Diğer hocalar seyyar idiler. Bu seyyar hocaların en mühimi son sınıfta kendisinden Türkçe okuduğum, Hoca Kadri Efendi'dir” (Düzdağ, 1989: 26-27).

Rüştiyeye devam ederken şiire merakı gelişen şairimizin ilk okuduğu şiir kitabı Fuzuli'nin “Leyla ve Mecnun” adlı eseridir. Vezinsiz, kafiyesiz olarak yazdığı ilk şiirlerini de bu yıllarda kaleme almıştır. Babası, Akif'in şiire olan merakına ses çıkarmamıştır.

“Rüştiyeyi bitiren Akif'i babası meslek seçiminde serbest bırakmıştır. Mehmet Akif bunun üzerine Mülkiye Mektebini seçer. Mülkiye “İdâdi” ve “Âli” olmak üzere iki kısma ayrılıyordu. Üç sene okuyup İdâdi kısmını bitirir, Âli kısmına

geçince babası vefat eder sonra da evleri yanar. Bununla birlikte Akif'in sıkıntılı yılları başlar. Zira babası olmadan bu okulda okuması güçleşecektir. Üstelik bu okuldan mezun olanların iş imkânı ya hiç olmamakta ya da çok cüz-i bir maaşla çalıştırılmaktaydı. Ailenin tüm sorumluluğu üzerinde olan Akif mezun olduğunda hemen iş bulabileceğini düşündüğü ve yeni açılan dört yıllık Baytar Mektebine geçer. Baytarlık Mektebini birincilikle bitirir. Yüksek tahsilini bitirdikten sonra sürekli okuması nedeniyle metnine oldukça hâkim olduğu Kur'an-ı Kerim'i ezberler, hafız olur. Bu ezberleme işi üç ay gibi kısa bir süre de tamamlanır” (Aktaş, 2007: 4-5).

1.3.3. Mehmet Akif'in Resmi Hizmet Hayatı

“M. Akif, Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebini birincilikle bitirdikten sonra Ziraat Nezaret-i Umur-i Baytariyye ve Islah-ı Hayvanat Umum Müfettiş Muavinliği görevi ile çalışma hayatına ve ilk resmî işine başlamıştır. Akif, bu görevinden dolayı Edirne, Adana, Şam gibi iller başta olmak üzere Anadolu, Rumeli, Arabistan gibi Osmanlı coğrafyasının değişik yerlerinde bulunmuş ve halkı yakından tanıma fırsatı bulmuştur. 1893 yılında başlamış olduğu bu göreve uzun bir süre devam ettikten sonra 1913 yılında bu görevinden ayrılmıştır” (Yetiş, 2006: 17).

“İstanbul'da bulunduğu zamanlarda resmî ve özel okullarda hocalık yapmıştır. Çok yönlü ve işini iyi yapan bir kişi olarak çeşitli özel ve resmî dersler vermiştir. Halkalı Ziraat Mektebi'nde, Kitâbet-İ Resmiye; Makinist Mektebi'nde, Kitâbet; Dâru'l-Funûn Edebiyat Şubesinde (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi), Edebiyat Tarihi; geceleri İttihat ve Terakkî'nin Şehzâdebaşı'ndaki İlmiye Kulübünde, Arapça dersleri vermiştir. 1910 yılında Baytar Mekteb-i Âlisi Me'zûnîni Cemiyeti başkanlığında bulunmuştur. 1914 senesinde Dâru'l-Hilafeti'l-Âliyye Medresesi'nde Türkçe Edebiyat muallimi olarak görev yapmıştır. Arapça derslerinde Muallekatü's-seb'a'dan ve Zemahşeri'nin Lâmiatü'l-Arap kasidesinden tercüme ve şerhler yaptığı, her bir dersine iki yüzü aşkın, yüksek tahsil görmüş kişilerin katıldığı bilinmektedir. Bundan başka

Daru'l-Edep adlı özel okulda beş sene kadar ders vermiştir” (Şengün, 2007: 11-12).

“Balkan Harbi esnasında millî bütünlüğü sağlamak amacıyla 1 Şubat 1913 tarihinde Müdâfa-i Milliye Cemiyeti kurulmuştu. Çeşitli görevleri olan bu cemiyetin en önemli şubesi olan İrşat Heyeti'ne, Akif de katılmıştır. Genellikle Müslüman münevverlerin bulunduğu bu heyet, çalışmalarını yürütmek maksadıyla kurdukları kâtipliğe, Akif'i “kâtib-i umumi” seçmişlerdir” (Düzdağ, 2004: 41).

“Birinci Dünya Savaşının patlak vermesiyle birlikte, müttefikimiz olan Almanya İngilizlerin sömürgelerinden savaşmak için getirdiği Müslümanların bir kısmını esir almıştı. İslam dünyasının tepkisini almak istemeyen Almanya, esir aldıkları Müslümanlara iyi muamele yapıldığını göstermek için Osmanlı devletinden bu durumu bizzat görmeleri için görevli göndermelerini istemiştir. Bunun üzerine Akif Teşkilât-ı Mahsusa adına görevli olarak Almanya'ya gitmiş ve oradaki esir Müslümanlara İngilizlerin asıl niyetlerini anlatmıştır. Onun bu seyahati Safahat'taki “Berlin Hatıraları” şiirinin yazılmasına ve Akif'in Batı medeniyetini yakından müşahede etmesine sebep olmuştur” (Düzdağ, 54-55).

“Birinci Dünya Savaşı yıllarında yine İngilizlerin kışkırtmaları sebebiyle Arap dünyasında da Osmanlı'ya karşı bir isyan furyası başlamıştı. Akif, Bu isyanları bastırmak maksadıyla Teşkilât-ı Mahsusa adına ikinci bir görevle Arabistan'a gönderilmiştir” (Düzdağ, 70).

‘Akif, 1918’de Şeyhülislamığa bağlı olarak kurulan Dârü'l-Hikmet-i İslamiyye'nin başkâtibi olarak yeniden bir vazife almıştır. 4 Şubat 1920 yılında başkâtipliğiyle beraber bu kuruluşun üyeliğine de girmiştir’ (Yetiş, 2006: 23).

“Kurtuluş Savaşının yapıldığı ilk yıllarda Akif, bu harekete yazdığı yazılarıyla ve mecmuasını Ankara'ya taşıyarak katılmıştır. İlk meclisin açıldığı 1920 tarihinde, Burdur mebusu olarak meclise girmiştir. TBMM'nin görevlendirmesi ile çıkan isyanları bastırmak için, Konya ve Kastamonu'ya gitmiştir. Bizim de

çalışmamızın bir bölümünü teşkil eden etkileyici vaazlarının bir kısmını buralarda vermiştir. İstiklal Şairi, milletvekilliği görevinin ardından Ankara'dan ayrılarak İstanbul'a dönmüştür. 1924 tarihinden itibaren birkaç sene, yazları İstanbul'da kışları da Mısır'da olmak üzere aziz dostu Prens Abbas Halim Paşa ile beraber olmuşlardır. 1926 senesinden itibaren on senelik bir müddet boyunca, Mısır'da yaşamıştır. Mısır'daki hayatında eğitim ile ilgilenmiş ve Mısır Üniversitesinde Türkçe ve edebiyat müderrisliğine tayin olmuştur. Ölümüne yakın hastalanıp Anadolu'ya gelişine kadar bu görevine devam etmiştir” (Şengün, 2007: 12-13).

1.3.4. Mehmet Akif'in Eserleri

Milli Şairimiz Mehmet Akif'in eserlerini manzum ve mensur eserler olarak iki bölüm halinde tasnif edebiliriz.

1.3.4.1. Mensur Eserleri

1.3.4.1.1. Tefsirleri

“Milli Şairimiz Mehmet Akif'in tefsir yazılarının tamamı kırk sekiz makale olup Sebîlü'r-Reşad mecmua'sında yayımlanmıştır. İlk tefsir yazısı derginin Sebîlü'r-Reşad ismini taşıdığı 183. sayısında çıkmıştır. Bu yazıların 16'sı manzum tefsir olup Safahat'a alınmışlardır. Diğer 32 tefsir yazısı ise düz yazı olup, makaleler halinde kaleme alınmışlardır. Kapsam itibariyle çok geniş olmayan bu tefsir yazıları, genellikle bir âyet-i kerimenin açıklanması şeklinde yazılmıştır. Şair bu yazılarını yapmış olduğu sosyal analizler üzerine inşa etmiştir. Toplumsal olaylara Kur'an bakış açısıyla çeşitli analizlerin yapıldığı tefsir yazıları, “İctimâî Tefsir” özelliği göstermektedir. Bu yazılarda Akif'in tefsir anlayışına uygun olarak, güncel meseleler seçilmiş ve okuyuculara yol gösterilmeye çalışılmıştır” (Düzdağ, 2004: 154-155).

1.3.4.1.2. Vaazları

“M. Akif'in Balkan Harbi sırasında, birlik ve beraberliğe yönelik olarak yaptığı dokuz tane va'azı bulunmaktadır. Bu va'azlarının birincisi İttihat ve Terakki'nin Şehzadebaşı kulübünde şifahî bir konuşma olarak irâd edilmiştir. Diğer sekiz va'azı, İstanbul'un üç büyük camii olan Beyâzıd, Fatih ve Süleymâniye'de; birisi Balıkesir Zağnos Paşa Camii'nde; dördü ise Kastamonu'da Nasrullah Camii'nde ve şehrin diğer kazalarında verilen va'azlardır. Bu

va'azların sekiz tanesi, Akif'in konuşmaları esnasında kaydedilmiş ve Sebîlü'r-Reşad dergisinde "Hutbe ve Mevâiz" başlığıyla hülâsa olarak yayımlanmıştır" (Düzdağ, 156-157).

1.3.4.1.3. Kur'an Meali

"Millî Şair, Kur'ân meâlini 1928 yılının sonlarında Mısır'da tamamlamış ancak ezanın Türkçe okutulmasının ardından namazların da Türkçe kıldırılması girişimleri, Akif'in Kur'ân meâlini teslim etmemesine sebep olmuştur. Kur'ân meâlini hayatının sonlarına kadar daha ince tahkiklerden geçirmiş ve kemale erdirmiştir. Ölmeden önce hastalandığı sıralarda Türkiye'ye geldiğinde, Mısır'a geri dönememesi durumunda meâlin yakılması vasiyetinde bulunmuş, ölümünün ardından vasiyetine uyularak meâl yakılmıştır (M. 1961)" (Diyanet İşleri Başkanlığı, 2003: 434). Yozgatlı Mehmet Efendi'nin muhafaza ettiği mealin Tevbe Suresi'nin sonuna kadar olan bölümü 2012 yılında basılmış, şu an elimizde bulunmaktadır.

1.3.4.1.4. Makaleleri

"Akif'in edebiyat, toplum ve çeşitli fikir meselelerine müteallik, elli tane makalesi bulunmaktadır. Bu yazıların on yedisi "Hasbihal"; on biri "Edebiyat Bahisleri"; dördü eski hatıralar; ikisi "Letâif-i Arabdan" başlıkları ile bazen de alt başlıklarla kaleme alınmıştır. On bir makalenin ise kendine ait başlıkları bulunmaktadır" (Şengün, 2007: 41).

1.3.4.1.5. Tercümeleri

"Millî şairimiz Mehmet Akif'in Ferid Vecdi'den 'Müslüman Kadın', 'Müslümanlıkta Medeniyet', Muhammed Abduh'tan 'Müslümanlıkta Esaslar' ile Azm-zade Refik'in 'Medeniyet-i İslamiyye Tarihi'nin Hataları', Abdülaziz Cavis'in 'Kavmiyet ve Din', 'Esrar-ı Kur'an', 'Anglikan Kilisesine Cevap' gibi pek çok eser tercümeleri arasındadır. Ayrıca Şeyh Şibli En-Nu'mani'den, Said Halim Paşa'dan da tercümeleri vardır. Bu tercümeler Sebîlü'r-reşâd'da, Sırat-ı Müstakim'de ve Resmi Gazetede yayımlanmıştır. Akif bazı tercümelerinde Sadi mahlasını kullanmıştır. Kitap olarak basılmış olan tercümeleri şunlardır: Müslüman Kadın, Hanoto'nun Hücumuna Karşı Şeyh Muhammed Abduh'un İslam'ı Müdafaası, İslamlaşmak, Anglikan Kilisesine Cevap, İçkinin Hayatı Beşerde Açtığı Rahneler" (Aktaş, 2007: 15-16).

1.3.4.1.6. Mektupları

“Akif’in elli kadar mektubu yayınlanmıştır. Halen farklı yerlerde farklı kimselerin elinde yüzden fazla mektubunun olduğu düşünülmektedir. Mahir İz’e yazdıkları, Kubbealtı Akademi Mecmuasında yayınlanmıştır” (Aktaş, 2007: 16).

1.3.4.1.7. Diğer Eserleri

“Milli şairimiz Mehmet Akif’in bu başlık altına “Kavaid-i Edebiye” ile “Edebiyat Dersleri” ve (eğer tercüme değil de telif eserse ve Akif’e ait olduğu katiyet kazanırsa) “Mebahis-i İlm-i Servet” adlı eserler alınabilir. Ayrıca Sebîlü’r-reşâd ve Sırat-ı Müstakim’de çıkmış olmasına rağmen imzasız olan bazı yazıların da Akif’e ait olduğu kesinlik kazanırsa bu yazılar da bu bölümde sayılabilir” (Aktaş, 16).

1.3.4.2. Manzum Eserleri

1.3.4.2.1. Safahat

“Safahat” Mehmet Akif’in şiirlerini topladığı yedi kitaptan oluşan ve “Safhalar, devreler, aşamalar, dönemler” anlamına gelen 11.240 mısra ve 108 şiirden oluşan külliyattır. Ayrı ayrı basılan bu kitaplar Akif’in vefatından sonra tek cilt halinde basılmıştır. Safahatın tamamı aruz vezni ile yazılmıştır.

Safahat’ı teşkil eden yedi kitabın mısra sayıları ile eski harflerle yapılmış baskılarının tarihleri şöyledir:

Safahat: 44 şiir, 3084 mısra. Üç baskı: 1911, 1918, 1928.

Süleymaniye Kürsüsünde: Bir şiir, 1002 mısra. Dört baskı: 1912, 1914, 1918, 1928.

Hakkın Sesleri: 10 şiir, 482 mısra. Üç baskı: 1913, 1918, 1928.

Fatih Kürsüsünde: Bir şiir, 1692 mısra. Dört baskı: 1914(iki baskı), 1918, 1924.

Hatıralar: 10 şiir, 1314 mısra. Üç baskı: 1917, 1918, 1928.

Asım: Bir şiir, 2292 mısra. İki baskı: 1924, 1928.

Gölgeler: 41 şiir, 1374 mısra. Bir baskı:1933” (Düzdağ, 2013: 40).

1.3.4.2.2. Safahat Dışında Kalmış Şiirler

“Mehmet Akif’in olgunluk devresinden önce yazdığı şiirler olup Baytar Mektebi’ne devam ederken zamanın dergilerine gönderdiği şiirlerdir. Ayrıca bazı arkadaşlarına manzum mektuplar da yazmıştır. Hepsi on bin mısra kadar olduğu tahmin edilen bu manzumelerin üç bin mısrasının yayımlandığı tahmin edilmektedir” (Aktaş, 2007: 16).

1908 sonrasında Akif’in tamamını Sırat -ı Müstakim ve Sebilürreşad’da neşrettiği ve Safahat’a almadığı manzumeleri 700 mısra tutan 17 şiirden ibarettir ve bunlardan en uzun olanı 248 mısralık olan “Hersekli Arif Hikmet” şiiridir. İstiklal Marşı da bunların arasındadır.

1.4. MEHMET AKİF ERSOY’UN FELSEFE ANLAYIŞI

‘Felsefe; “İsmin türetildiği “filo” (sevgi) ve “sofia” (bilgi=hikmet) kelimelerine bağlı olarak, “felsefe”nin etimolojik anlamı, “Hikmet sevgisi” demektir”’ (Özalp, 2014: 22). Tanımdan hareketle felsefe, sınırlı olan melekelerimiz nisbetinde varlıklar ve meseleler üzerinde düşünmek, insanlığın gündemini meşgul eden sorunlara çare olmak ve bu amaca hizmet etmek adına bilime yol göstermektir. İşte bu hissiyatla insanlığa yol göstermeye çalışan, felsefe ile uğraşan kişiye de filozof denir. Filozofun diğer insanlardan yüksek kabiliyetini ve olayları tahlildeki başarısını bir örnek ile açıklamaya çalışırsak;

Tarihi mirasa sahip bir şehir hayal edecek olursak, insanlar her gün o mimari yapıların önünden geçerek işlerine gitmekte, kanıksadıkları o yapılar ile ilgili belki de hiç bir bilgiye sahip olmadan ve bu eserlere hiç bir alaka beslemeden yollarına devam etmektedirler. Yüzyıllar önce nice olayların ve hatıraların saklı olduğu duvarları sahip olduğu ruhundan ayrı düşünerek, sadece ve sadece taştan mütevellit bir yapı olarak gören insanlar aslında ne büyük bir mirasa sahip olduklarının farkında olmadan hayatlarını sürdürmektedirler. Ya da sadece kendi mahallelerindeki tarihi bir hamamı bilip, üç sokak aşağıdaki tarihi medresenin varlığından habersiz olanlar da yok değildir. İşte böyle bir halk, mazisinde saklı olan cevherden habersiz, değerlerinin ve onu o eden farklılıklardan uzak bir anlayış ile milletler arasında değersiz bir konuma doğru koşan bir topluma benzemektedir.

Filozofun misali ise; o tarihi şehre o şehrin en üst noktası olan kaleden bakan, koşuşturan insan yığınlarının aksine şehrin tarihi lezzetini alan, şehrin her yerindeki tarihi

eserleri görebilen, insanların maişet telaşı ile yanlarından geçtikleri tüm eserlerin mazisine ve anılarına vakıf, gördüğü yıkık dökük eserlerin yeniden ihyası için notlar alan bir araştırmacıya benzer.

İşte Mehmet Akif, böyle bir araştırmacı gibi; yaşadığı Osmanlı toplumunun unuttuğu değerlerini ona hatırlatan, eserlerinde insanların göremedikleri kötü gidişatı onlara göstermeye çalışan, yaptığı ülke içi ve ülke dışı gezilerde elde ettiği gözlemlerini milleti ile paylaşarak onların geleceğini güvence altına almaya çalışan, edebi kimliği yanında filozof karakteri de olan üstün bir şahsiyettir.

Yaşadığı toplumu ikazı ile ıslah etmek istemesine verilebilecek birçok örnekten aşağıda bulunan sadece bir tanesi bile onun filozof kimliğini göstermesi bakımından yeterli olacaktır;

*“Dalkavuk devri değil, eski kasâid yerine,
Üdebânız ana avrat sövüyor birbirine!
Türlü adlarla çıkan nâ-mütenâhî gazete,
Ayrılık tohumunu bol bol atıyor memlekete.
İt yetiştirmek için toprağı gâyet münbit
Bularak, fuhş ekiyor salma gezen bir sürü it!
Yürüyor dîne beş on maskara, alkışlanıyor,
Nesl-i hâzır bunu hürriyyet-i vicdan sanıyor!”*(Ersoy, 2013: 160-161).

İşte o tarihi şehrin, yıkılan tarihi mirasından habersiz halkın misalinde olduğu gibi, son dönem Osmanlı toplumunda da kötü neşriyatın halkı ifsad etmesinden korkan Mehmet Akif milleti bu tuzaklara karşı sanat vasıtası ile uyarmaktadır.

Nurettin Topçu, Mehmet Akif’in Safahat’ını inceledikten sonra, bizim de ilerleyen bölümlerde göreceğimiz üzere onun filozof kimliğinden ve felsefi anlayışından “Safahat’ın Felsefesi” isimli makalesinde şöyle bahsetmektedir;

“Akif’in sanat, ahlak ve din felsefesi olduğunu gördük. Bu sahalarda ulaştığı ve sanat vasıtasıyla ifade ettiği bütün halinde görüşleri var. İfadenin heyecanlı

oluşu bunu değiştirmez daha değerlendirir. Bu mütefekkir sanatkârın bugüne kadar felsefi değerinin araştırılmamış olması, bizde tefekkürün iri kitapların kaba cildinden sanat anlayışının ise şarkvari gazelhanlıktan ileri gitmemiş olmasıdır... Nihayet hayattan kaçan değil, sanat vasıtasıyla sonsuzluğa sığınabilenler, büyük murada ermesini bilenlerdir. Bütün büyük sanatkârlar, Sinanlar, Mikalanjlar, Betofenler, Göteler, Mevlanalar, Hafızlar ve Fuzuliler bu sonsuzluk kafilesinin sanatkârlarıdır. Bunların ardından yürüyen, ilhamların ve davaların atleti, Mescid-i Aksa'dan geçerek miraca çıkan büyük ruhun tilmizi, şarkın iman ve ümit güneşinin yirminci asırdaki havarisi, zulme isyanı bilen Hakk'a âşık gönüllerin sultanı, o bizim Akif'imizdir" (Şengüler, 2000, C. 10: 465).

2. BÖLÜM: MEHMET AKİF ERSOY’UN DİNİ TEMELLİ AHLAK ANLAYIŞI

“Ahlakın temellendirilmesi probleminden, ahlaki kural ve ilkelerin neye dayandığının araştırılmasını anlıyoruz. Felsefe tarihi boyunca farklı temellendirmeler yapılmıştır. Ahlaka temel olarak düşünülen esaslar önce din ve din dışı olmak üzere ikiye indirgenebilir. Din-Dışı temeller ise, farklı filozoflar tarafından akıl, sezgi veya duygu olarak kabul edilmiştir” (Kılıç, 2012: 14).

“Din ile temellenen ahlak teorilerinin ayırt edici özellikleri, Tanrı’nın varlığı ve vahiy gerçeğinden hareket etmiş olmalarıdır (Kılıç: 85).

Giriş bölümünde de değindiğimiz gibi, ahlak kavramı görece bir kavramdır ve herkes için farklı temellere dayandırılabilir. Yukarıdaki alıntılarda da geçtiği gibi, akıl, sezgi ve duygu temelli ahlak sahibi olan kişiler olduğu gibi, dini, ahlakın kaynağı olarak gören bakış açısı da bulunmaktadır.

Ahlak, hiçbir zaman tekelci bir mantığa hapsedilemeyecek kadar evrensel, sadece belli bir dinin müntesiplerine ait olabilecek bir şey değildir. Her dinden, her kültürden, her dünya görüşünden insanın sahip olduğunu iddia edebileceği bir kavramdır.

“Tanrı’nın varlığına inanan bir insanın dini ve ahlaki tecrübeleri, ayrı ayrı değil iç içedir. Gerçek anlamda dindar olan bir kimsenin, ahlak kurallarını hiç sayması mümkün değildir. Ancak bu dindar olmayanın ahlaklı olamayacağı anlamına gelmez. Ateistin hiç bir ahlaki ilkeye sahip olamayacağını öne sürmek, ya da “eğer bir insan ahlak kurallarına uyuyorsa farkına varmadan da olsa Tanrı’ya inanmaktadır” demek, savunulması güç olan ve belli ölçüde, gerçeklere ters düşen bir tutum içinde olmak demektir”(Aydın, 1991: 220).

Bunlardan yola çıkarak şunu diyebiliriz ki, insan, yaratıcının verdiği akıl, sezgi, duygu, yaşadığı tecrübe veya telkinler ile ahlaki düşünce ve tavırlar içinde olabilir. Aynı zamanda, ahlak ile ilgili düşünce ve fiilleri doğrudan dini emirler vasıtası ile de hayatına yansıtabilir. Ne bir kimseyi bir dine inandığı için ahlaklı olarak kabul edebilir, ne de bir insanı herhangi bir dine mensup olmamasından dolayı potansiyel ahlaksız kabul edebiliriz. Bunun tersi bakış

açıları zaten başlı başına bir ahlaksızlıktır ki, düşünce dünyası ve davranışları hakkında yeterli bilgiye sahip olmadığımız bir insanı önyargı ile itham etmiş oluruz.

Dini temelli ahlak anlayışı bahsine de İslami açıdan kısaca bir göz atacak olursak, karşımıza Mu'tezili, Eş'ari ve Maturidi ekolleri çıkmaktadır.

“Mu'tezili kelamcılara göre, iyilik, kötülük, adalet gibi ahlaki değerler, Allah'ın iradesinden bağımsız, gerçek bir varoluşa sahiptirler. Davranışları ahlaken iyi veya kötü kılan objektif özellikler vardır. Bir davranışın ahlaken iyi veya kötü olması, Allah'ın onu emir veya yasaklamasıyla değil, o davranışta bulunan faydalı veya zararlı olma gibi bir takım özellikler sebebiyledir. Hatta Allah'ın bir davranışı emretmesi veya yasaklaması, adı geçen davranıştaki bu özelliklere bağlıdır. Allah'ın iradesinden bağımsız, objektif bir varoluşa sahip olan ahlaki değerler, Mu'tezili kelamcılara göre, genellikle sadece insan aklıyla bilinirler.

İmam Eş'ari ve Gazzali de dâhil Eş'ari ekolüne mensup kelamcılara göre ise, adalet, iyilik, kötülük, gibi ahlaki değerlerin Allah'ın murad ettiği şeyden başka, herhangi bir manaları yoktur. Buna göre Allah tarafından emredilen, buyurulan davranışlar ahlaken iyi, yasaklananlar ise ahlaken kötüdür. Objektif bir değer teorisini kabul etmeyen Eş'arilere göre, insan davranışları ontolojik manada ahlaken tarafsızdırlar. Davranışların ahlaki bir değer kazanması, ancak ilahi bir irade ile mümkündür. İlahi buyruklar ile belirlenen ahlaki değerler, ancak vahiyle bilinirler. İnsan aklının vahiyden bağımsız olarak ahlaki değerlerin bilgisine ulaşma imkânı yoktur”(Kılıç, 2012: 89).

Bu açıklamalardan anlaşılacağı üzere, Ma'turidi ekolde insan aklını her şeyin merkezine koyan, insanın vahyin mutlak egemenliğine ihtiyaç duymadan hayatı ile ilgili konularda aklına başvurarak çözümler üretebileceğine dair görüş merkeze oturmuştur. Merkezdeki bu düşünceden hareketle Ma'turidi kelamcılara göre ahlaki meselelerde de akıl en önemli belirleyici unsurdur.

Eş'ari ekolde ise, Ma'turidi düşüncenin aksine, vahyi mutlak otorite olarak kabul etmekte, ahlaki meseleler ile alakalı konularda sadece vahyi esas almaktadır. Ahlaki değerlere

yalnızca Allah'tan gelen bilgiler neticesinde ulaşılabilir, aklın burada herhangi bir işlevi bulunmamaktadır.

“İmam Maturidi'ye göre iyilik, kötülük gibi ahlaki değerler, ontolojik manada objektiftirler. İnsan davranışları, bizzat iyi olanlar, bizzat kötü olanlar ve bu ikisi arasında bulunanlar olmak üzere üçe ayrılırlar. İlk ikisinin bilgisine insan akli, vahiyden bağımsız olarak sahip olurken, sonuncular ancak vahiyle bilinirler” (Kılıç, 2012: 90)

Maturidi gelenek, akli yaratılmış bir kavram olarak kabul edip, Allah'ın ona yüklediği misyonu kesinlikle reddetmemektedir. Aklın, mutlak iyi ve mutlak kötüyü kavramadaki hünerini inkâr etmeyip, bu ikisi arasında kalanların bilgisinin Allah'ta bulunduğunu açıklamaktadır. Böylelikle Maturidi kelamcılar, aklın ve vahyin birbirinin zıttı olmayıp, aynı yolda olan tamamlayıcılar olduğunu söylemektedirler. Maturidi ekol, hem vahye hem de akla değer vererek orta bir yol bulmaya çalışmaktadır.

Peki, M. Akif bu görüşlerden hangisine sahiptir? Bunu çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde değerlendirmeye çalışacağız.

2.1. MEHMET AKİF ERSOY'A GÖRE AHLAK

Yaptığımız ahlak tanımlarından da hatırlayacağımız gibi, ahlak; insanın içinden gelen, hiçbir zorlama ve planlama olmaksızın kendiliğinden zuhur bulan ve insanı insan yapan davranışlarımızdır. Mehmet Akif'e göre; bu kendiliğinden gelen ve bizi biz yapan değerleri kaybetmememiz için öncelikle insanın kendi mahiyetini bilmesi gerekmektedir. “İnsan” isimli şiirinde insanoğluna kendini, aklında, bedeninde ve iç dünyasında mücehhez kabiliyetlerini hatırlatır;

*“Haberdâr olmamışsın kendi zâtından da hâlâ sen,
“Muhakkar bir vücûdum!” dersin ey insan, fakat bilsen...
Senin mâhiyyetin hattâ meleklerden de ulvîdir:
Avâlim sende pinhândır, cihanlar sende matvîdir :
Zeminlerden, semâlardan taşarken feyz-i Rabbânî,
Olur kalbin tecellî-zâr-ı nûrâ-nûr-i Yezdânî.*

Musaggar cirmin amma gâye-i sun'-i İlâhîsin;
Bu haysiyyetle pâyânın bulunmaz, bîtenâhîsin !
Edîb-i kudretin beytü'l-kasîd-i şî'ri olmuşsun;
Hakîm-i fitratin bir anlaşılmaz sırrı olmuşsun.
Esirindir tabîat, dest-i teshîrindedir eşya;
Senin ahkâmının münkâdıdır, mahkûmudur dünyâ;
Bulutlardan sevâik sayd eder irfân-ı çâlâkin ;
Yerin altında ma'denler bulur nakkâd-ı idrâkin.
Denizler bisterindir, dalgalar gehvâre-i nâzın;
Nedir dağlar, semâ-peymâ senin şehbâl-i pervâzın!
Havâ, bir refref-i seyyâl-i hükmündür ki bir demde,
Olur demsâz-ı âvâzın bütün aktâr-ı âlemde” (Ersoy, 2013: 64).

Yukarıdaki mısralarda da geçtiği gibi, meleklerden yüce bir makama sahip olması, Allah'ın zatının onun kalbinde tecelli etmesi ve eşyanın onun emrine amade olması Yaradan'ın ona verdiği değer bazılarının nişaneleridir. Fakat insan, kendini tanımadığı zaman; kendini, ait olduğu toplumu ve insanlığı felakete sürükleyebilir. Bu hal tersine işletildiğinde her türlü ahlaksızlığın vuku bulduğu fesada uğramış bir dünya ile karşı karşıya kalabilmekteyiz. Bu nedenle ahlak, insaniyetin ayakta kalması için bir sütun gibi telakki edilmelidir. İnsanlığın selameti ve bekası ahlak ile sağlanabilir. Bununla birlikte refah içinde ve kâmil bir millet de ahlak yardımı ile meydana gelebilir. Mehmet Akif'in hayatının ve eserlerinin tek emelini de işte bu ahlaklı milletin oluşmasını sağlamak olarak anlayabiliriz. Güzel ahlakın tesisi insanlığın fevkalade hoş bir hale dönüşmesine, güzel ahlakın terki de milletlerin harap olmasına sebep olacaktır. Mehmet Akif eserlerinde mütemadiyen milletimizin bulunduğu bu durumu fitratından ve dininden uzaklaşmasına, bununla birlikte ahlaki yaşantının terkine bağlamaktadır. Milletimizin sahip olduğu erdemleri (fazilet) kaybettikçe ve dininden uzaklaştıkça, ilahi bir cezaya matuf olmaktan, zalim milletlerin hücumuna uğramasından çekinmiştir. Doğruluğun ortadan kaldırılması, adaletin unutulması, her nevi görev sahibinin işini bi hakkın yerine getirmemesi, toplumun çekirdeği aile kurumunun sarsılmasını eleştirmesi hep bu felaketlerin milletimizin üzerine yağmasından endişe etmesinin tezahürleridir.

Yine aşağıda, ahlak ile fitratın ilişkisinden ve bu temiz fitratın bozulması ile vicdanların, milletlerin ve insaniyetin iflasından bahsetmekte, ahlaka verdiği önemin nişanelerini ortaya koymaktadır;

*“Meğer kalbinde Mevlâ’dan tehâşî hissi yer tutsun...
O yer tutmazsa hiç ma’nâsı yoktur kayd-ı nâmûsun.
Hem efrâdın, hem akvâmın bu histir, varsa, vicdânı;
Onun ta’tîli: İnsâniyyetin tevki’-i hüsrânı!
Budur hilkatte cârî en büyük kânûnu Hallâk’ın:
O yüzden başlar izmihlâli milletlerde ahlâkın.
Fakat, ahlâkın izmihlâli en müthiş bir izmihlâl;
Ne millet kurtulur, zîrâ ne milliyyet, ne istiklâl.
Oyuncak sanmayın! Ahlâk-i millî, rûh-i millîdir;
Onun iflâsı en korkunç ölümdür: Mevt-i küllîdir” (Ersoy, 2013: 267).*

“İslamiyeti şimdiki haline getirince, hepimiz uyur gezer olduk. Güzel ahlakın adını bile unutmak derekelerine düştük. Hadi geçmişten ibret alamıyoruz. Çünkü gözümüzle görmedik. Hadi zamanımızda, fakat uzak ülkelerde yaşayan dindaşlarımızın felaketine bakıp, kendimize gelmiyoruz. Çünkü zavallıların çektiği “ahh!”ları duyamıyoruz. Fakat gözümüzün önünde geçen başımızın üstünde dolaşan felaketlerden olsun ibret almamız gerekmez mi?” (Ersoy, 1981: 16).

Tüm bu bahislerin üzerine Mehmet Akif’in ahlakının ne kadar müthiş bir seviyeye sahip olduğunu Orhan Seyfi’nin onun ahlakını öven şu sözlerinden anlayabiliriz;

“Bence Akif’in asıl kıymeti, mahalli oluşundadır. Bu temiz huylu, temiz ruhlu İstanbul çocuğu mazi hasretiyle yanarak bize birçok eski manzaralar çizdi. Eski günlerin tatlı havasını getirdi. Hikâyelerini anlattı. Eski tipleri canlandırdı. Eserlerinde yer yer nadide kumaşlar gibi bu manzaraların serildiğini görüyoruz. Hüseyin Rahmi’nin, Ahmed Rasim’in yaptıklarının en güzellerini o yaptı.

Akif hakkında son sözü söylerken onun titiz ruhlu, yüksek ahlaklı, karakter sahibi, riyasız, samimi bir insan olduğunu tekrarlamayı da bir vicdan borcu sayıyorum” (Şengüler, 2000: 294).

2.2. MEHMET AKİF ERSOY’DA SOSYAL AHLAK

“Her toplumda insan davranışlarını düzenleyen bir takım kaideler vardır. Bu kaideler bazı kimseler tarafından maksatlı olarak planlanmış ve ortaya konmuş olmayıp, toplumun tarihi boyunca yaşadığı hayat içinde gelişmiş ve benimsenmiştir. Her toplumun böyle nesilden nesile aktarılan standart davranış tarzları vardır ve bu davranış tarzları zamanla ‘ahlak normları’ adını alırlar” (Coşkun; 2009; 202).

“Comte’a göre, ahlakın temel prensibi: “başkaları için yaşamak” tır. Burada başkalarından maksat, aileyi, vatani ve bütün insanYalığı anlamaktır. Çünkü ahlaki hayatın temeli fedakârlıktır; içinde benlik duygusu bulunan hiç bir harekette de fazilet yoktur; insan ancak başkaları için yaşamalıdır; şahsi arzularımızı yok etmekten başka vazife yoktur. Ahlaki görev ise, elden geldiğince insanlığın ilerlemesine yardımcı olmaktır; insanın ahlaklı olması da her şeyden önce, onun sosyal olmasıdır. Sosyal olmayan ahlak da ahlaki olana aykırıdır. Ahlak tabiidir; zira sosyal içgüdününün bir gelişmesinden ibarettir; ne metafizikler, ne ihtilaller, devrimler, hatta ne de din ve mucizeye ihtiyaç duymadan mevcuttur... İnsanın her bulunduğu yerde ahlak vardır; işte geliştirilmesi gereken ahlak budur” (Erdem, 2009: 55).

“İnsanların en belirgin özelliklerinden biri de toplum hayatı yaşamalarıdır. Sosyal hayat insan için bir çeşit mecburiyettir. Çünkü insanlar yalnız başına yaşayabilecek güçte değildirler. Ahlak bu yüzden bizim için büyük bir problem olmaktadır. Bir arada yaşayan, öyle yaşamak zorunda bulunan kimseler toplum hayatını devam ettirebilmek için birbiriyle olan münasebetlerini iyi bir şekilde düzenlemek zorundadırlar. Zaten ahlak, insanlar arası münasebetlerle ilgili bir kavramdır, tek başına yaşayan insan için ahlak bahis konusu değildir” (Güngör, 2010: 99).

İnsan sosyal bir varlıktır. Yaşamını idame ettirmesi gerekli olan şeyler için diğer insanlar ile münasebetler kurmaktadır. Bu münasebet sadece maddi ihtiyaçlar için değil, aynı

zamanda manevi ihtiyaçları için de geçerlidir. Çünkü insan tabiatı gereği sürekli iletişim halinde olmaya programlıdır. İhtiyaçları için alış-veriş yapması, arkadaşları ile görüşmesi, akrabalarının hal ve hatırlarını sorması hep bu tabiat gereğidir. Bu nedenle insan bir topluluğa bağlı olmayı olmazsa olmaz bir ihtiyaç görmektedir. İnsan, toplum içinde doğar, büyür, gelişir ve diğer insanlar ile hayatını geçirir. Diğer insanlar ile birlikte yaşamak ise bir düzene olan ihtiyacı doğurur. Bu düzenin insana yüklediği sorumluluklar ve insanların uymaları gereken kurallar vardır. Bu kuralları bize sosyal ahlak dediğimiz kavram haber vermektedir.

“Bir toplumun ahlakı onun kendisine hedef olarak koyduğu sistemle sıkı sıkıya ilgilidir. Bir toplum hangi hedefe gitmek istiyorsa ona uygun bir ahlak sistemi geliştirmeye çalışacaktır. Bugünkü dünyada bütün toplumlar, modern medeniyetin öncülüğünü yapan milletlerin eriştiği sosyal bünyeye kavuşma gayreti içinde bulunmaktadır” (Güngör, 2010: 102).

Mehmet Akif de eserlerinde sosyal ahlaka değinmiştir. Toplumların ahlaki kurallara uymaması sonucunda meydana gelecek durumları ve yaşadığı dönemdeki Osmanlı toplumundaki gayr-ı ahlaki vaziyetin toplumu ne hale getirdiğinden ve ivedi şekilde bu durumdan kurtulması gerektiğini, aksi halde daha büyük felaketlere düşürüleceği ile ilgili milleti uyarmaktadır. Meyhanelerin toplumun ahlakını bozmasından, fuhşiyatın artmasından, dönemin bazı ediblerinin bu kötü durumu iyi bir şeymiş gibi göstermelerinden, ahlaki çöküşten mütevellit; ümmetin eskiden olduğu gibi yüksek şahsiyetli ilim adamları çıkaramamasını, ahlakın çöküşünün milletten çöküşü olacağını ve kurtuluşun dine, ahlaka ve hayâya dönüşte olduğunu şiirlerinde işlemektedir. Aşağıda bahsettiğimiz konuların bulunduğu şiirlerini görebiliriz;

*“Muhîtin üstüne meyhâneler kusan bu gedik,
Kapanmak üzre iken başka rahneler çıktı;
Ayakta kalması lâzım ne varsa hep yıktı.
“Değil mi bir tükürük alna çarpacak te'dîb,
Ne hükmü var?” diye üç beş hayâ züğürdü edîb,
Bitirmek istedi ahlâkı, ârı, nâmûsu;*

*Çıkardı ortaya, gezdirdi saksılar dolusu,
Hevâ-yı fuhşu kudurtan zehirli “Zanbak”lar!” (Ersoy, 2013: 300).*

*“Müslümanlık bizden evvel böyle zillet görmedi!
Hâlimiz bir inhilâl etmiş vücûdun hâlidir:
Rûh-i izmihlâlimiz ahlâkın izmihlâlidir.
Sâde bir sözdür fakat hikmetlerin en mücmeli” (Ersoy, 2013: 274).*

*“O Buhârâ, o mübârek, o muazzam toprak!
Zilletin koynuna girmiş uyuyor müstağrak!
İbn-i Sînâ’ları yüzlerce doğurmuş iklim,
Tek çocuk vermiyor âgûşuna ilmin, ne akîm!
O rasad-hâne-i dünyâ, o Semerkand bile;
Öyle dalmış ki hurâfâta o mâzîsiyle:
Ay tutulmuş, “Kovalım şeytanı kalkın!” diyerek,
Dümbelek çalmada binlerce kadın, kız, erkek!
Bu havâlîde cehâlet ne kadar çoksa, nifâk ,
Daha salgın, daha dehşetli... Umûmen ahlâk,
–“Pek bozuk!” az gelecek- nâmütenâhî düşkün!
Öyle murdârını görmekte ki insan fuhşun;
Bırakın, söylenemez: Mevki’imiz câmi’dir;
Başka yer olsa da tafsîle hayâ mâni’dir” (Ersoy, 2013: 151).*

Toplumları düzende tutan, kurdukları sosyal dokunun ve devletlerinin bekasının düşmanları da; adaletsizlik, zulme rıza göstermemek, hakkı ayakta tutmamak, ahde vefasızlık, yalan söylemek, haklının yerine gücün yanında olmak, yalakalık, menfaat uğruna insanları şımartmak bunlardan bazılarıdır. Mehmet Akif, sosyal ahlakı bozan, büyüdükçe toplumun geleceğini ve birliğini tehlikeye sokan bu kötü huyları eleştirerek, bunlardan kaçınmayı millete nasihat etmekte, aksi halde “çiğnenmenin” müstahak olacağını söyleyerek bugüne, yani bizlere de uyarıda bulunmaktadır;

*“Çiğnenirsek biz bugün, çiğnenmek istihkâkımız :
Çünkü izzet nerde, bir bak, neredir ahlâkımız.*

*Müslümanlık pâk sîretten ibâretken, yazık!
 Öyle saplandık ki levsiiyyâta: Hâlâ çıkmadık!
 Zulme tapmak, adli tepmek, hakka hiç aldirmamak;
 Kendi âsûdeyse, dünyâ yansa baş kaldirmamak;
 Ahdi nakzetmek, yalan sözden tehâşi etmemek;
 Kuvvetin meddâhı olmak, aczi hiç söyletmemek;
 Mübtezel birçok merâsim: İnhinâlar, yatmalar,
 Şaklabanlıklar, riyâlar, muttasıl aldatmalar;
 Fırka, milliyyet, lisan nâmıyle dâim ayrılık;
 En samîmî kimseler beyninde en ciddî açık;
 Enseden arslan kesilmek, cebheden yaltak kedi...” (Ersoy, 2013: 274).*

Mehmet Akif, Osmanlı'nın son dönemlerindeki sosyal ahlak alanında yaşanan buhranlardan ötürü çok muzdariptir. Eserlerinde, sosyal ahlakın topyekün düzelmesi için milletimize çokça telkinleri olmuştur. Bunun bir ütopya olmadığını, parlak tarihimizde tecrübe ile sabit olduğunu hatırlatarak, yeniden o üstün toplumsal ahlak ve meziyetlere ancak öze dönüş ile tekrar varılabilineceğine atıfta bulunmuştur.

Mehmet Akif, aşağıdaki şiirinde bir Kur'an ayetine atıfta bulunarak geçmişte sahip olduğumuz yüksek sosyal ahlakı şöyle hatırlatmaktadır:

'Siz iyiliği emr eyler, kötülükten nehy eder, Allah'a inanır olduğunuzdan, insanların hayrı için meydana çıkarılmış en hayırlı bir milletsiniz...' (Kur'an, 3 / 110).

*“Bir zamanlar biz de millet, hem nasıl milletmişiz:
 Gelmişiz dünyâya milliyyet nedir öğretmişiz!
 Kapkaranlıkken bütün âfâkı insâniyyetin,
 Nûr olup fişkirmişiz tâ sînesinden zulmetin;
 Yarmışız edvâr-ı fetretten kalan yeldâları;
 Fikr-i ferdâ doğmadan yağdırmışız ferdâları!
 Öyle ferdâlar ki: Kaldırmuş serâpâ âlemi;
 Dîdeler bir câvidânî fecrin olmuş mahremi.
 Yirmi beş yıl, yirmi beş bin yıl kadar feyyâz imiş!*

*Bak ne ânî bir tekâmül! Bak ki: Hâlâ mündehiş
 Yâd-ı fevka 'l-i 'tiyâdından onun târîhler;
 Görmemiş benzer o müdhiş seyre, hem görmez beşer.
 Bir taraftan dînimiz, ahlâkımız, irfânımız;
 Bir taraftan seyfe makrun adlimiz, ihsânımız;
 Yükselip akvâmı almış fevc fevc âgûşuna;
 Hepsi dalmış vahdetin âheng-i cûşâcûşuna.
 Emr-i bi'l-ma'rûf imiş ihvân-ı İslâm 'ın işi;
 Nehy edermiş, bir fenalık görse, kardeş kardeşi.
 Kimse haksızlıktan etmezmiş tegâfûl ihtiyâr;
 Ferde râci' sadmeden efrâd olurmuş lerzedâr .*

*Bir, neyiz? Seyreyle artık; bir de fikr et, neymişiz?
 Din de kürkün aynı olmuş: Ters çevirmiş giymişiz! *
 Nehy-i ma'rûf emr-i münkerdir gezen meydanda bak!
 En metîn ahlâkımız, yâhud, görüp aldirmamak!
 Yıktı bin mel'un kalem nâmûsu, bizler uymadık;
 "Susmak evlâdır" deyip sustuk... Sanırsın duymadık!
 Kustu, bin murdar ağız Şer'in bütün ahkâmına;
 Âh! Bir ses bâri yükselseydi nefret nâmına!
 Altı yüz bin can gider; milyonla î mân eksilir;
 Kimseler görmez! Gören sersem de Allah'tan bilir!
 Sonra, şâyet şahsının incinse, hattâ, bir tüyü:
 Yer yıkılmış zanneder seyr eyleyen gümbürtüyü!
 Kırkın aylıktan biraz, yâhud geciksin vermeyin;
 Fodla çiy kalsın, "pilav bitmiş" deyin, göstermeyin;
 Fes, külâh, kalpak, sarık vermiş bakarsın el ele;
 Mi'delerden fişkırır tâ Arş'a aç bir velvele!
 Ortalık altüst olurken ses çıkarmazdım, hani,
 Öyle bir dernekte seyret gel de artık sen beni!*

Göster, Allah'im, bu millet kurtulur, tek mu'cize:

Bir "utanmak hissi" ver gâib hazînenden bize!" (Ersoy, 2013: 192).

Bizim tarihimiz sadece büyük askeri zaferlerle dolu değildir, aynı zamanda tüm dünya milletlerine Kur'an ve Sünnet'ten aldığı 'iyiliği emretme, kötülükten alıkoyma' düsturunu hem yaşama noktasında, hem de örnek olma anlamında insanlığa büyük bir medeni miras bırakmıştır. İdaresindeki milletlerin dinine, diline, kültürüne, örf ve adetlerine müdahalede bulunmaması, önemli ölçüde bayındırlık faaliyetleri gerçekleştirmesi, belki de en başta adaletin, iyiliğin ve yardımlaşmanın timsali olarak tüm insanlığa sahip olduğu yüksek sosyal ahlakı en güzel şekilde göstermiştir. Ecdadımız, zulüm altında olup, yardım talep eden tüm milletlere hiçbir menfaat gözetmeksizin yardım elini uzatmış, insanlara zulmeden yöneticilerin kötülüklerini de engellemeye çalışmıştır. Bu uğurda çokça şehit vermiş, nice maddi imkanlarını seferber etmiştir. Bu tavrında tamamen dini saikler etkili olmuştur. Ecdadımızın, bu ilahi buyruğa uygun davranması sonucunda da Allah, ecdadımıza zaferler vermiş, milletlerin kalbinde onlara karşı büyük bir sevgi yeşertmiştir.

2.3. MEHMET AKİF ERSOY'DA DİN-AHLAK İLİŞKİSİ

Mehmet Akif, ailesi, eğitimi, yaşantısı, eserleri dikkat-i nazara alındığında, hiç bir zorlama, tevil olmaksızın onun için dini İslam'ın herşeyin önünde olduğu aşikârdır. Eserlerinde kullandığı dil, zaten onun hissiyatını, hayat tarzını, felsefî dünyasının dinamiklerini ortaya koymaktadır. Ünlü şiiri İstiklal Marşı'ndan örnek verirsek, o kullandığı dini dilin yansımasını görebiliriz;

"Çatma, kurban olayım, çehreni ey nazlı hilâl!

Kahraman ırkına bir gül... Ne bu şiddet bu celâl?

Sana olmaz dökülen kanlarımız sonra helâl;

Hakkıdır, Hakk'a tapan, milletimin istiklâl.

Garb'ın âfâkını sarmışsa çelik zırhlı duvar;

Benim îman dolu göğsüm gibi serhaddim var.

Ulusun, korkma! Nasıl böyle bir îmânı boğar,

"Medeniyet!" dediğin tek dişi kalmış canavar?

*Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki fedâ?
Şühedâ fişkırarak toprağı sıksan, şühedâ!
Cânı, cânânı, bütûn vârimı alsın da Hudâ,
Etmesin tek vatanımdan beni dünyâda cüdâ.*

*O zaman vecd ile bin secde eder -varsa- taşım;
Her cerîhamdan, İlâhî, boşanıp kanlı yaşım,
Fıskırır rûh-i mücerred gibi yerden na 'şım!
O zaman yükselerek Arş 'a değer, belki, başım.*

*Dalgalan sen de şafaklar gibi ey şanlı hilâl!
Olsun artık dökülen kanlarımın hepsi helâl.
Ebediyyen sana yok, ırkıma yok izmihlâl:
Hakkıdır, hür yaşamış, bayrağınım hürriyyet;
Hakkıdır, Hakk'a tapan, milletimin istiklâl" (Ersoy, 2013: 477-478).*

Bu beyitler, milletimizin milli ve manevi duygularını coşturan, aynı zamanda heyecanlandıran ve İslamiyeti kabulüyle elde etmiş olduğu yüksek ahlak ve değerlerin bir tercümanı olmaktadır. Dininin onun hayatının her anını sarması, milletinin ve kurtuluşunun garantisi olarak dinini görmesi, bağımsızlığın kaynağını dini saiklere bağlaması onun hayatında dinin ne kadar önemli bir rol oynadığının açık göstergesidir. Onun din-ahlak ilişkisine baktığımızda da, birbirinden ayrı düşünülmemiş, dini temelli bir ahlak anlayışı karşımıza çıkmaktadır. Ahlakın bozulmasının dinin, aynı zamanda bağımsızlık ve geleceğin de elden gitmesiyle sonuçlanacak bir felaket olduğuna yaptığı vurguyu aşağıdaki mısralarda görebiliriz;

*"Bir halâs imkânı var: Ahlâkımız yükselmeli,
Yoksa pek korkunç olur katmerleşip hüsrânımız...
Çünkü hem dünyâ gider, hem din, eğer yapmazsanız" (Ersoy, 2013:
274).*

*"İşit: On dört asırlık bir cihânın inhidâmından,
Kopan ra'dın, ufuklar inliyor, hâlâ devâmından!*

Civârın, manzarın, cevvin, muhîtin, her yerin mâtem;
 Kulak ver: Çarpıyor bir mâtemin kalbinde bin âlem!
 Ne hüsrandır ki: Doldursun bugün tevhîdin enkâzı,
 O, hâkinden nebîler fişkırın, iklim-i feyyâzı!
 Gezerken tavr-ı istilâ alıp meydanda bin münker,
 Şu milyonlarca îman “Nehye kalkışsam” demez, ürker!
 Ömürlerdir bir alçak zulme miskin inkiyâdından,
 Silinmiş emr-i bi’l-ma’rûfun artık ismi yâdından.
 Hayâ sıyrılmış, inmiş: Öyle yüzsüzlük ki her yerde...
 Ne çirkin yüzler örtermiş meğer bir incecik perde!
 Vefâ yok, ahde hürmet hiç, emânet lâfz-ı bî-medlûl ;
 Yalan râic , hıyânet mültezem her yerde, hak meçhûl.
 Yürekler merhametsiz, duygular süflî , emeller hâr ;
 Nazarlardan taşan ma’nâ ibâdullâhı istihkâr.
 Beyinler ürperir, yâ Rab, ne korkunç inkılâb olmuş:
 Ne din kalmış, ne îman; din harâb, îman türâb olmuş!
 Mefâhir kaynasın gitsin de, vicdanlar kesilsin lâl...
 Bu izmihlâl-i ahlâkî yürürken, durmaz istiklâl!” (Ersoy, 2013: 415-416).

2.4. MEHMET AKİF ERSOY’DA GÖREV AHLAKI

“Gerek ahlaki gerekse hukuki sorumluluk, herhangi bir durumda kendisinden bekleneni yapmayan kişi için vardır. Bir kimse belli bir durumda yapması gereken şeyi yapmazsa onu sorumlu tutarız. Şu halde sorumluluk bir çeşit vazifedir. Vazifesini yapmaktan kaçınan veya tersini yapan kişi, sorumluluğunu yerine getirmemiş demektir” (Güngör, 2010: 126).

İnsanın yaşadığı toplumda doğası gereği bir takım görevleri vardır. Bu görevlerin yerine getirilmesi toplumun huzuru ve geleceğinin teminatıdır. Allah, insanları birbirlerinin işlerini görmeleri için onlara meslekler vermiştir. Sağlığımız için doktorları, eğitimimiz için öğretmenleri, çevremizin temizliği için çöpçüleri ve faydamız için nice insanları saymakla bitmeyecek meslekler üzere yaşatmaktadır. Kur’an-ı Kerim’de de buyrulduğu üzere; Rabbimiz insanları farklı gelir düzeyleri ile yaşatarak, birbirlerine muhtaç kılmıştır;

'De ki: "Muhakkak benim Rabbim, kullarından dilediğine rızkı bol verir, (dilediğine) kısar' (Kur'an, 34 / 431).

'Allah, kullarından dilediğine rızkı bolartan, dilediğine de daraltan Allah'tır. Şüphesiz Allah her şeyi bilir' (Kur'an, 29 / 62).

Herkesin zengin olduğu bir toplum düşünelim ya da herkesin fakir olduğu bir toplum, aynı zamanda, herkesin doktor ya da herkesin işçi olduğu bir toplum düşünelim. Bunun ne kadar da içinden çıkılmaz bir durum olduğunu görmemek imkânsız. Tüm insanları bir zincirle ya da bir dişli ile birbirine bağlı olduğu bir sisteme benzetirsek, bir dişlinin görevini iyi yapmaması sadece onu değil tüm sistemi durdurmaya yetecek bir etkiye sahip olacaktır. Aynı şekilde toplum fertlerinin görevlerini hakkıyla yapmamaları ya da işlerine gevşek davranmaları ait oldukları toplumun bugününe ve yarınına dair büyük zararlar verecektir. Bir milletin ilerlemesi ve dünyada söz sahibi olabilmesi için istisnasız her kişinin üzerine düşen vazifeyi en iyi şekilde yerine getiriyor olması artık tüm toplumların kabul ettiği bir gerçektir.

İşte bu nedenle, görev ve sorumluluğun ne demek olduğunu çok iyi bilen, bu değerlere karşı zayıf tutum gösteren milletlerin ne hallere düşeceğinin bilincinde olan şairimiz, eserlerinde bu konuda milletimizi uyarmakta ve aksine tavırları sert bir dille eleştirmektedir;

"Fakat bu maskaralıklar devâm edip gitmez;

"Adam, benim neme lâzım!" demekle iş bitmez.

Tecellüd eylesinden yılıp da zındığın,

Ağırca alması, bir fitnedir ki, siddîkın:

Cenâb-ı Hakk'a sığınmış o heybetiyle, Ömer.

Emîn olun, bizi me'yûs eden felâketler .

Vazîfe hissine bîgânelik belâsı bütün;

Küçük, büyük "Ne vazîfem!" desin de iş yürütün!

O hâle geldi ki millet vazîfesizlikten:

Vazîfe hissi de kâfi değil, bugün cidden.

Evet, onun daha fevkinde ihtiyâc artık...

O ihtiyâc ise: Milletçe bir fedâkârlık" (Ersoy, 2013: 240-241).

“Neme lazımcı” mantığının, vazifenin sorumluluğunu umursamamanın, milletin işinden uzak uyuşuk tavrının milletin bekası için çok tehlikeli bir gidişat olduğunu, Hz.Ömer’in bile doğru insanların kötü karakterli insanlardan yılıp, felakete doğru gidişe dur demekten kendilerini ağır almasına karşın Allah’a sığındığını bize nakletmektedir.

“Odun” dedin de, tuhaftır, ne geldi aklıma, bak:

Zavallı memleketin yoktu başka mahsûlü;

Odundu, nerde bulunsan, metâ’-ı mebzûlü.

– Adam yetiştiremezmiş, demek ki, toprağımız!..

– Lâtîfe ber- taraf amma, adam değil yalnız,

Odun da isteriz artık yakında Avrupa’dan!

– Bizim filizleri göndermesin sakın o zaman!

– Ağırca davranıyorsun... Biraz çabuk yürüsek...

– Vakit kazanmak için isterim yavaş gitmek.

– O halde kuş gibi sekmek değil midir lâzım?

Ayıp değil ya, bu sözden ne çıktı, anlamadım.

– Bu i’tirâzı niçin salladın muhâkemesiz?

Vakit geçirmeyi bizler kazanma addederiz!” (Ersoy, 2013: 204.)

Bu şiirinde de; vakit geçirmenin ve her işi ağırdan almanın fertlerce bir alışkanlık haline getirildiğinden yakınmakta, bu halin millete yansımalarının çok ağır olacağını ve neredeyse en basit şeylerin bile dışarıdan getirilmesine kadar işin dayandığından, vakit geçirmenin kazanma gibi düşünüldüğünden bahsetmektedir.

Şairin de anlatmak istediği aslında şudur ki; Vazife ve sorumluluk bilincine sahip olmayan toplumlarda bu kötü durum kendini öncelikle her işte yavaştan almaya, daha sonra da bir miskinliğe ve iş tembelliğine doğru sevk etmektedir. İşte bu da zamanla milletlerin ekonomik özgürlüklerini elinden almakta, hemen hemen herşeyde başka milletlere bağımlı olmalarına sebep olmaktadır.

Bir vaazında da görev ahlakı meselesi ile ilgili İslam âlemine ve milletimize şöyle seslenmektedir;

“Müslümanlar şurasını iyi bilmelidirler ki, bizi dört bir yanımdan kuşatan felaketten hepimiz sorumluyuz. Eğer herkes Yaradanına, dindaşlarına, vatandaşlarına karşı yapmakla mükellef olduğu görevlerini yapsaydı, bu felaketler, bu belalar başımıza gelmezdi. Başkalarını kınamakla, kimse kendi vicdanında mahkûm olmaktan kurtulamaz.

İlerlemiş toplumlarla aramızdaki mesafeyi kapatabilmek için, herkes şahsi görevinden başka, bazı fedakârlıklar yapacaktı, değil mi? Bizler şahsi görevlerimizi bile yapmadık. Büyük-küçük herkesin görevi, adeta başkalarını kınamak, onları eleştirmektir.

Şimdi yapılacak tek şey, bundan böyle olsun, ağzımızı değil, gözümüzü açarak, kusurlarımızı yakından görerek, onları telafi etmeye, Allah'a ve kullarına karşı olan görevlerimizi hakkıyla yerine getirmektir. Yani bu uğurda çalışmaktır. Allah'tan ümit kesilmez. Vesselam” (Ersoy, 1981: 17).

Mehmet Akif'in görev ahlakının ne üst seviyede olduğunu, görevi bi hakkın yerine getirmeyi dini ve milli bir vecibe olarak telakki ettiğini ve yüksek ahlakının ne derecede olduğunu dostlarından Nevzad Ayas çok güzel bir şekilde ifade etmektedir;

“Akif sadece bir köşeye çekilip düşünen, duyan, düşündüklerini ve duyduklarını yalnız yazmakla kalan bir şair değildir. Doğru bildiği şeyleri yapmaya çalışan, hareketlerini samimi duygularına uygun düşürmeye uğraşan bir cemiyet adamıdır da: memuriyet mesleğinde, cemiyet işlerinde, vatan işlerinde kendine teveccüh eden, üstüne düşen vazifeleri yapmak için didinmiş durmuştur” (Şengüler, 2000, 9. C. : 86).

“Ödevci kuramlar, motivist ve sonuççu kuramların hepsini birden reddetmektedir. Onların iddiasına göre, bir eylemin doğruluk ya da yanlışlığı ne eylemi ortaya çıkartan motive ne de eylemin sonuçlarına bağlıdır – bilakis yalnızca, onun ne tür bir eylem olduğuna bağlıdır. Bu durumda, sözünü yerine getirmek doğrudur; çünkü kişi sözünü yerine getirirken, eğilimlerini ya da eylemin ortaya çıkaracağı sonuçları hesaba katmadan, kendi doğası gereği

kişiyi eyleme zorlayan bir davranış ortaya koymaktadır. Bu filozoflar “yükümlülük” ve “ödev” kavramlarını vurguladıkları için ödevci kuramlar genellikle “ödev etiği” şeklinde betimlenmektedir (Türkeri, 2014:148).

Mehmet Akif, hayatının hiçbir döneminde meselelere motivist ve sonuççu bakış açısı ile bakmamıştır. Davası uğruna çekeceği sıkıntıları göğüsleyerek, yüksek bir görev ahlakı ile gönüllü üstlendiği milli ve dini sorumluluklarını en güzel şekilde yerine getirmiştir. Bu nedenledir ki, tarihte ve milletimizin kalbinde yeri zor doldurulacak bir makama sahiptir.

Dava aşkı ile yanmamış olsa, edebi kişiliğinin verdiği cevherle belki de hatırı sayılır bir servete sahip olabilirdi. İstiklal Marşı yarışmasını kazanmasına rağmen tevdi edilen parayı almaması onun üstün ahlakının bir tezahürüdür.

Çocukluk yıllarından başlayarak, Türkiye’deki siyasi gelişmeler yüzünden Mısır’a göç etmesine kadar geçen uzunca bir süre boyu hayatı genelde maddi sıkıntılar ile geçmiştir. Onun, üstün görev ahlakına sahip bir şahsiyet olması dolayısıyla hayatı boyunca ne tür sıkıntılar yaşadığını aşağıdaki alıntıda görebiliriz:

“Mehmet Akif’in hayatı, dini, milli ve vatani dertlere üzülmeler yanında, maddi olarak da sıkıntı içinde geçmişti. Daha on beş yaşında iken, çok sevdiği babasının vefatı, arkasından iki kere evlerinin yanması ve az bir gelirle yoksul kalmaları, gençliğinin mahrumiyet içinde geçmesine sebep olmuştur.

Sonraki yıllarda ise, hür düşünceli ve doğrucu bir fikir adamı olması ve hiçbir hizip veya partiye yaklaşmaması, onu her çeşitten iktidarlar için “sakıncalı” hale getirmiş ve daima büyük zorluklar içinde bırakmıştır.

Dergisi, iktidardaki partiler tarafından defalarca, uzun sürelerle kapatılmıştır. Üniversitedeki hocalığından ayrılması da, dergisinde tenkit ettiği politikacıların baskısı ile olmuştur.

Mehmet Akif, Kahire’deki on buçuk yıllık ikameti sırasında da, eşinin hiç geçmeyen nefes darlığı ve asabi bir hastalığa tutulmuş olması, çocuklarının başıboş kalması ve maddi imkânsızlıklar yüzünden çok sıkıntı çekmiştir.

Gerek milletvekilliği, gerek memuriyetleri ve gerekse Milli Marş şairi veya “Safahat” gibi bir milli destan ve kültürümüz için bir eser-i muazzamın sahibi oluşu sebebiyle defalarca hak ettiği emeklilik ikramiyesi ve maaşının –ne yazık ki- kendisinden esirgenmesi de buna sebep olmuştur. Milletimizin bu büyük değeri, açıkçası terk edilmiş; en olgun ve en verimli çağında, adeta çöllere gömülmüş, yazmayı düşündüğü birçok eserden milli edebiyatımız ve fikir dünyamız mahrum kalmıştır”(Düzdağ, 2013: 37).

2.5. MEHMET AKİF ERSOY’DA FERDİ AHLAK

İnsanın hem kendisine, hem de başkalarına karşı saygıdeğer olması için önce kendisini olgunlaştırması ve nefsinin temizlemesi gerekir. Yine insanın bazı kusurları varsa onları mutlaka temizlemesi ve gidermesi, kendi kusurlarını görmezden gelmemesi ve bu konuda nefsinin fazla müsamaha göstermemesi icap eder. Ahlakçılara göre eğer nefse lüzumundan fazla müsamaha gösterilirse, bu yüzden, bir gün ahlakın bozulmasına neden olunabilir.

İnsanın, nefsinin isteklerine başkaldırması önce kendini sonra da toplumu düzeltecek bir çığır açmasına yol açabilir. Burada Nurettin TOPÇU’nun ‘İsyan Ahlakı’ndan ferdi ahlak bahsine bir kapı açması adına kısaca bahsetmek istiyoruz:

‘İsyan; fertte ve onun ihtirasında, kâinatın ve kendisinin hiçliğini ortaya koyan küçümseme; aşk içinde sonsuza atılarak bedenini ve ruhunu hiçe sayarcasına ızdıraba adanan harekettir’ (Topçu, 1995: 113).

Aynı zamanda N. TOPÇU’ya göre isyan: *‘insanın içindeki sonsuzluk iradesinin nefsin sefaletleriyle ihtiraslarına ve bunlardan doğan zulümlere karşı ayaklanmasıdır’ (Topçu, 1998: 46).*

İlk bakışta ‘isyan’ kulağa pek hoş gelmeyen olumsuz bir kelime olarak algılanmaktadır. Fakat N. TOPÇU’ya göre isyan, caddeleri yakıp yıkmak, günlük hayatı felç edecek bireysel veya kitlesel anarşist hareketleri kastetmemektedir. Onun isyan anlayışı yukarıdaki görüşlerinden de anlaşılacağı üzere, ferdin her türlü dünyevi hırs ve ihtiraslarından arınarak Allah’a ulaşmak için ruhi zincirlerinden kurtulmasıdır. Kişi, bu ferdi isyanı gerçekleştirdiğinde kendini esir almış tüm dünyevi arzularından sıyrılmış olacaktır. İşte bu ferdi

özgürleşme, insanı ferdi ahlaka ulaştırarak yolun ilk istasyonu mesabesindedir. Bundan sonra, kişi kendini sınırlayıcı hiçbir nefsi engele takılmayacağı için rahat bir şekilde kâmil bir ferdi ahlaka kavuşmak için hızla yol alacaktır. Çünkü ferdin kendi içindeki isyanını gerçekleştirmeden toplumsal bir ahlaka ulaşmak imkânsızdır.

Akif'in *Safahat*'taki 'Hakkın Sesleri' isimli şiirine göz atacak olursak, onun isyan ahlakını anlama adına olumlu sonuçlara ulaşabileceğimizi düşünmekteyiz:

"İçimizdeki beyinsizlerin işledikleri yüzünden, bizi helâk eder misin, Allah'im..."
(Kur'an, 7 / 155)

*Yâ Râb, bu uğursuz gecenin yok mu sabâhı?
Mahşerde mi biçârelerin, yoksa felâhı!
Nûr istiyoruz... Sen bize yangın veriyorsun!
"Yandık!" diyoruz... Boğmaya kan gönderiyorsun!
Esmese eğer bir ezeli nefha, yakında,
Yâ Rab, o cehennemle bu tûfan arasında,
Toprak kesilip, kum kesilip Âlem-i İslâm;
Hep fişkiracak yerlerin altındaki esnâm !
Bîzâr edecek, korkuyorum, Cedd-i Hüseyin'i,
En sonra, salîb ormanı görmek Haremeyn'i!..
Bin üç yüz otuz beş senedir, arz-ı Hicâz'ın,
Âteşli muhîtindeki sûzişli niyâzın,
Emvâcî hurûş-âver olurken melekûta;
Çan sesleri boğsun da, gömülsün mü sükûta?
Sönsün de, İlâhî, şu yanan meş'al-i vahdet,
Teslîs ile çöksün mü bütün âleme zulmet?
Üç yüz bu kadar milyonu canlandıran îman
Olsun mu beş on sersemin ilhâdına kurban?
Enfâs-ı habîsiyle beş on rûh-i leîmin,
Solsun mu o parlak yüzü Kur'ân-ı Hakîm'in?
İslâm ayak altında sürünsün mü nihâyet?*

*Yâ Rab, bu ne hüsrândır, İlâhî, bu ne zillet?
 Mazlûmu nedir ezmede, ezdirmede ma'nâ?
 Zâlimleri adlin, hani, öldürmedi hâlâ!
 Cânî geziyor dipdiri... Can vermede ma'sûm!
 Suç başkasınıdır da niçin başkası mahkûm?
 Lâ-yüs'el'e binlerce suâl olsa da kurban;
 İnsan bu muammalara dehşetle nige-h-ban!*

*Eyvâh! Beş on kâfirin îmânına kandık;
 Bir uykuya daldık ki: Cehennemde uyandık!
 Mâdâm ki, ey adl-i İlâhî yakacaktın...
 Yaksaydın a mel'unları... Tuttun bizi yaktın!
 Küfrün o sefil elleri âyâtını sildi:
 Binlerle cevâmi' yıkılıp hâke serildi!
 Kalmışsa eğer bir iki ma'bed, o da mürted :
 Göğsündeki haç, küfrüne fetvâ-yı müeyyed!
 Dul kaldı kadınlar, babasız kaldı çocuklar;
 Bir giryede bin âilenin mâtemi çağlar!
 En kanlı şenâ'atle kovulmuş vatanından,
 Milyonla hayâtın yüreğinden gidiyor kan!
 İslâm'ı elinden tutacak, kaldıracak yok...
 Nâ-hak yere feryâd ediyor: Âcize hak yok!
 Yetmez mi musâb olduğumuz bunca devâhî?
 Ağzım kurusun... Yok musun ey adl-i İlâhî!" (Ersoy, 2013: 188).*

'İsyan Ahlakı'nı açıklarken, onun, bildiğimiz anlamda bir ihtilal ya da yıkımdan söz etmediğinden, ferdi ihtiraslardan ve nefsin egemenliğinden kurtarmak için itici bir güç olabileceğinden bahsetmiştik. Hırslardan kurtulup sonsuza, Allah'a ulaşmayı hedefleyen bir düşüncenin Allah'a isyanı körüklediği sonucuna ulaşılamaz. M. Akif'in yukarıdaki şiirine yüzeysel olarak baktığımızda sanki Allah'a bir başkaldırı ve şikayetlenme varmış gibi gözükmektedir. Ömrünü İslam davasına adanmış bir şahsiyetin dinde yasak olan bir tavır içinde olması düşünülebilir mi? Buradaki isyan, İslam Alemi'nin gevşekliğinden beslenerek

müslümanlara büyük acılar yaşatan düşmanlara karşı bir başkaldırıdır. Çünkü Mehmet Akif, gevşeklik gösteren, çalışmayan, azmetmeyen milletlerin kainat kanunları (Sünnetullah) gereği sıkıntılara düşer olacağını çok iyi bilmektedir. ‘Çalışmak, Azmetmek ve Tevekkül’ başlığı altında bu mesele ile ilişki kurularak açıklamaya çalışacağız.

Ferdi ahlaka İslam Dini büyük önem vermiştir. İslam’da ahlakın temeli ferdi ahlaka dayanmaktadır:

“İslamiyet ahlakın temellerini ferdi ahlaka dayandırmıştır. Dinin esası ahlaktır. Bu esas aynı zamanda sosyal gayeyi de içine alır. Sosyoloji metoduna göre, ahlak bilgisini, örfler ilmini kurmak için ilk önce ahlak hadiselerini türlü türlü toplumlarda müşahede etmeliyiz. Bunun içine ahlaki olayları diğer olaylardan ayıran çevre faktörlerini bulmalıyız” (Coşkun, 2009: 202).

İnsan “düşünen” ve “eylemde bulunan” bir varlık olarak fiziksel ve toplumsal çevresine etki eden, birbiriyle karşılıklı ilişkiler kuran bir varlıktır. Var olmak, bu anlamda, bir ailenin; bir mahallenin, bir milletin, bir devletin unsuru olmaktır. Bu açıdan birey, toplum içindeki davranışlarını keyfine göre yapamaz. İnsanlar mademki topluluk halinde yaşamaktadır, o halde toplumsal uyumu, işbirliğini en iyi şekilde sağlayacak değerler ve davranış tarzları üzerinde düşünmeleri gereklidir. Dolayısıyla yeryüzünde bütün insanlara öğütlenebilecek eylem ilkelerinin veya belirlenmiş temel kavramları, yani evrensel ahlak ilkelerinin olması doğaldır.

“Bireysel ahlaklılık, yani erdemlilik bilgi ile olur. Erdemli insan bilgili insandır. Bu bilginin içeriği, “iyi”dir. Bütün erdemler doğrudan bilgeliğe ya da bilgiye dayanırlar. Bilge kişi bile bile kötülük yapmaz; çünkü sorumluluğu olan şeyleri olmayanlardan ayırt eder, iradesini kendi sorumluluklarıyla sınırlar; böylece geri kalan şeyler karşısında mümkün olduğunca etkilenmeden tahammül eder. Cahillik, bilgisizlik bütün mutsuzluk ve acıların kaynağıdır. Kısacası erdem bilgidir” (Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007: 230-231).

'Biz insanı en güzel kıvamda (ashen-i takvim) yarattık. Sonra onu aşağıların aşağısına attık. Ancak iman edip, salih amel işleyenler müstesna. Onlar için kesintisiz mükâfat vardır' (Kur'an, 95 / 4-5-6).

Tin Suresi'nin yukarıdaki ayetlerinden de anlaşılacağı üzere, Allah insanı madden ve manen en güzel şekilde yaratmıştır. Maddi anlamda onu diğer hiçbir canlıya vermediği özellikler ile mücehhez kılmış, manen de ona çok ulvi duygular vermiştir.

İnsanın aşağıların aşağısına atılması ise tamamen kendi tercihleri doğrultusunda olup; yaratılıştaki o güzel halini terk etmesi, kendi mahiyetini ve görevlerini unutması sonucu bu cezaya düçar olmasından kaynaklanmaktadır. Peki, insan böyle bir sonla karşılaşmamak için nasıl davranmalı ve nasıl yaşmalıdır? Ayetteki cevaba göre; iman edip, salih ameller işleyenler müstesna tutulmaktadır. İmanımız doğrultusunda yapmamız gereken, ferdi ahlakın tesisini sağlayan salih ameller nelerdir? Şairimiz ferdi ahlak ile ilgili konuları şiirlerinde şu başlıklar halinde işlemiştir:

2.5.1. Edep

Edep: iyi huylar ve güzel bir terbiye ile süslenerek, utanılacak her türlü hatayı yapmaktan insanı alıkoyan bir meziyettir. Bu meziyetin varlığı insana ne kadar büyük bir kıymet katıyor ise, yokluğu da bir o kadar insanın haysiyetini ayaklar altına almaktadır. Kişilerden başlayarak toplumlara yayılabilecek edep dışı bir yaşam tarzı, milletlerin geleceğini mahvetmeye yetip de artacaktır.

M. Akif de birçok eserinde edebe yer vermiş, edebın tersi olan edepsizliğin de toplumdaki ve aydınlar arasındaki yansımalarına değinmiştir. Konu ile ilgili ifadelerinden bazı kısımlara göz atacak olursak;

*"Bu, semâlarda yüzen şâhikanın pâk eteği,
Karşıdan seyredecektir o taşan mezbeleyi.
Yerin altında sinen zelzeleler fışkırın,
Yerin üstünde ne bulduysa devirsin, kırsın;
Hakkı son sadme-i kahriyle bitirsin isyan;
Edebin şimdiki ma'nâsına densin "hezeyan";*

*Kalmasın, hâsılı , altüst olarak hissiyyât,
Ne yüreklerde şehâmet, ne şehâmette hayât;”
Yine kürsî-i mehibinde Süleymâniyye,
Kalacak, doğruluğun yerdeki tek yurdu diye” (Ersoy, 2013: 140-141).*

M. Akif bu şiirinde, yaşadığı dönemde akılların ters yüz olduğunu, edeb anlayışının saçmalık olarak görülmeye başlandığını eleştirmiştir. Diğer bir parçaya bakarsak;

*“İşitmiyor mu, nedir, bir bakın şu bî-edebe :
Lisân-ı pâk-i Nebî’den yalanlar uyduruyor:
Sıklımadan da “Sevâb işledim” deyip duruyor!
Düşünmedin mi girerken Şerîat’in kanına?
Cinâyetin kalacak zanneder misin yanına?
Sevâb ümid ediyor ha! Deyin ki nâmerde;
“Sevâbı sen göreceksin huzûr-i mahşerde!
Tepende gezdirecek ra’ d-ı intikâmını Hak,
Ki yıldırımları beyninde kaynayıp duracak.
Yakandan inmeyecek dest-i kahrı hüsrânın...
Nasıl iner ki, önünden kaçıp da nîrânın,” (Ersoy, 2013: 236-237).*

M. Akif, Fatih Kürsüsünde isimli şiirinin bu parçasında da; dini saptırmayı, dinde olmayan şeyleri ve hurafeleri yaymayı da dine ve millete karşı yapılmış bir edepsizlik olarak addedmekte ve bunun cezasının mahşer günü çok çetin olacağından bahsetmektedir.

Bununla birlikte Mehmet Akif; insanlar hakkında su-i zan beslemeyi, kişiler ile ilgili önyargılarda bulunmayı ve insanları iyice tanımadan yargılamayı da edep dışı bir davranış olarak görmektedir. Sıratımüstakim Mecmuası’ndaki bir yazısında bunu şöyle beyan etmektedir:

*“Evvela şunu söyleyeyim ki bendeniz kimsenin akidesine müdahale etmek,
kimsenin telakkiyat-ı vicdaniyyesini teftişte bulunmak itiyadında değilim. Zaten
Müslümanlık hiçbir ferde başkalarının i’tikadını teftiş hakkını vermemiştir; vicdan
casusluğunu Kur’an sarahaten men’ eder. Ahad şöyle dursun, Peygamber’de bile*

kulub-i ümmet üzerinde murakabe hakkı yoktur. Kim ben müslümanım derse, nezd-i Risalet'te Müslüman tanınır” (Sıratımüstakim Mecmuası, 3. C. : 387).

Ayrıca, Mehmet Akif'in yaşadığı dönemde, Müslüman kadının yaşam tarzı ile alakalı Batıdan çokca eleştiriler yükselmekte, o dönem İslam Dünyası içinde bulunan bazı sözde aydınlar da medeniyet ve terakki adına bu saldırılara taraftar olmaktaydılar.

Mehmet Akif, Sıratımüstakim Dergisi'nin 10 Eylül 1908 tarihli sayısında Müslüman kadının yaşam tarzına ilişkin bir yazarın Batı düşüncesini tasdik eden bir yazısına karşılık Mısırlı bir âlimin müdafî yazısını tercüme ederek yayınlamıştır. Tercümeden evvel üç paragraflık konu ile alakalı kendi görüşlerini de aşağıdaki gibi okurlarına sunmuştur;

“Müslüman kadının erkekten kaçmasını Garblılar öteden beri dillerine dolamış iken son zamanlarda bu adet Şarklıların da hoşuna gitmemeye başladı. Bizim kadınlarımız da nisvan-ı garb gibi olsa, erkeklerle bir arada yaşasa, evlerde kapanıp kalmasa da sanayi'e süluk etse gibi temenniler birçok ağızlardan işitilir oldu.

“Kazım Efendi Hocamız geçen haftaki makalelerinde bu gibi metalibin ma'kul olmadığını söylediler. Vaktiyle Mısır'da da aynı mes'ele meydan-ı münakaşaya çıkmış, mesturiyyetin aleyhinde, lehinde, yazılar yazılmıştı. Muhalifinin en şiddetlisi Kasım Emin Bey idi. Bu zat el-Mer'etu'l-Cedide, Tahriru'l-Mer'e namında iki eser neşretti. Bittabi' ağır ağır mukabeleler gördü. Biz o zaman Ferid Vecdi'nin –bugün Mısır Cem'iyet-i Milliyesi re'isidir müdafasını görmüş, hatta tercüme etmiş idik; bu nüshadan i'tibaren neşrine başlayacağız. Kendimizden de birkaç söz söylemek istedik; lakin tercüman olacağımız zat mes'eleyi etraflıyla tedkik etmiştir. Onun için sözü ehline bırakmayı daha münasib gördük” (Sıratımüstakim Mecmuası, 1. C. : 39).

Bunlarla birlikte Mehmet Akif, gelecek neslin kurtuluş ve selameti için edep ve terbiyenin çok önemli olduğunu da aşağıdaki sözlerinde beyan etmektedir;

“Bizim adam olabilmemiz için çocuklarımızı okutmaktan, icab-ı asra göre terbiye etmekten başka çare olamayacağını anlamayan ya hiç yoktur, ya pek

azdır. Kendimiz ister okumuş, ister okumamış; ister iyi bir terbiye görmüş, ister görmemiş olalım... Artık maziye karışmış sayılacağımız için, bugün düşüneceğimiz tek şey varsa o da istikbaldir, yani evlatlarımızdır” (Şengüler, 2000, 5. C. : 63).

2.5.2. İlim

İlim: insanın etrafında olup biten olaylar ile ilgili bilgi edinmesi, cereyan eden hadiselerden haberdar olması, kâinat ile birlikte aslında kendini tanınması ve hayatı boyunca karşılaştığı deneyimleri hafızasına nakşederek, ileride önüne çıkacak durumlara karşı hazırlıklı olabilmesinin anahtarı konumundadır.

M. Akif, bir dönem öğretmenlik yapması hasebiyle ilme çok önem veren bir şahsiyettir. Aşağıdaki ‘Süleymaniye Kürsüsünde’ adlı şiirinin bir parçasında geçtiği gibi, ilmin önemine, halktaki ilme karşı soğuk tavra, mütefekkirlerin bazı yanlış tutumlarından dolayı halkın fenni ilimlere düşmanlık duymasından bahsetmekte, bazı ilim sahibi olarak geçinen kötü niyetli kişilerin de ilmi bir kisve altında milletin dinini yıkmamanın hesabını yaptığından yakınmaktadır.

*“Yıldırımlar gibi indikçe “beyin”den şiddet,
Bir yanardağ gibi fışkırdı “yürek”ten nefret.
Öyle müdhiş ki husûmet: Mütefekkir tabaka,
Her ne söylerse fenâ gelmede artık halka;
Hem onun zıddını yapmak ebedî mu’tâdı.
Bir felâket bu gidiş... Lâkin işin berbâdı:
Mütefekkir geçinenlerdeki taşkınlıktan,
Geldi efkâr-ı umûmiyyeye mühlik bir zan:
“Bu fesâdın başı hep fen okumaktır.” dediler;
Onu mahvetmeye kalkıştılar artık bu sefer.
Niye ilmin adı yok koskoca millette bugün?
Çünkü, efkâr-ı umûmiyye aleyhinde bütün;
Çünkü yerleşmek için gezdiği yerlerde, fünûn ,
Önce gâyetle büyük hürmet arar, sonra sükûn,*

*Asr-ı hâzırda geçen fenlere sâhip denecek,
 Bir adam var mı yetişmiş içinizden, bir tek?
 Mütefennin tanınan üç kişinin kıymeti de,
 Münhasır anlamadan, dinlemeden taklîde.
 Kim mesaîsini bir gâyeye vardırırdı, hani?
 Gösterin pâye-i tahkîke teâlî edeni?
 Nazariyyâta boğulmakla geçen ömre yazık;
 Amelî kıymetidir kıymeti ilmin artık.
 Bu hakîkatleri lâkin kim okur, kim dinler?
 Sivrilien zübbelerin hepsi beş on söz beller,
 Düşünür “Dîni nasıl yıkmalı bunlarla?” diye.
 Böyle bir maksad için çok bile i’dâdiyye !” (Ersoy, 2013: 166-167).*

M. Akif, aynı zamanda halkın ilimden uzaklığını eleştirmekte, Osmanlı ülkesinin o dönem yaşadığı sıkıntıları ancak zamanın dertlerinin ilacı olan ilimlere sarılmakta olduğunu aşağıdaki parçada o dönemin insanlarına, onların şahsında bize hatırlatmaktadır;

*“Bugün anâsır-ı İslâm’ı bir denî cereyan
 Sürüklüyor ki: Bakın nerden eyliyor nebean.
 Felâketin başı, hiç şüphe yok, cehâletimiz;
 Bu derde çâre bulunmaz -ne olsa- mektepsiz.
 Ne Kürd elifbeyi sökmüş, ne Türk okur, ne Arab;
 Ne Çerkes’in, ne Laz’in var bakın, elinde kitab!
 Hülâsa, milletin efrâdı bilgiden mahrum.
 Unutmayın şunu lâkin: “Zaman: Zamân-ı ulûm!” (Ersoy, 2013: 243).*

Aynı zamanda Mehmet Akif, cehaletin İslam toplumlarını sardığını, dinin de cehalete kurban edildiğini bir vaazında şöyle anlatıyor;

“İslam fitri din, ilahi din, hem de son ilahi din olmakla birlikte, itidal dini olmasına rağmen, neden mutedil bir strateji izlemiyoruz? Aslında bu sorunun cevabı kolaydır. Çünkü Müslüman adı altındaki toplumların çoğu, İslam’ın aslından, gerçeğinden alabildiğine uzak. Emirlerini uyguladığımız takdirde

dünya ve ahirette bizi mutluluğa ulaştıracağını vaad eden yüce dini, cehaletimize kurban ettik, hala da ediyoruz. Yazıklar olsun!” (Ersoy, 1981: 16)

M. Akif, ilime verdiği önemin yanında ilim ehline de büyük önem vermiş, milleti onlardan feyz almaları ve onlara hürmet göstermelerini şiddetle tavsiye etmiştir. Sıratımüstakim Dergisi'nin 19 Kasım 1908 tarihli sayısında “Daru'l-Fünun Talebesine Mühim Bir Tebşir” isimli yazısında ilgili talebelere hitaben, fakültelerinde yeni göreve başlayan Arap lisanında gayet mahir olan Ali Fehmi Efendi'nin ilmini överek, onun kadr-ü kıymetini iyi bilmeleri hususunda kendilerine nasihatte bulunmaktadır;

“Muhterem Kardeşlerim,

Ma'arif Nezareti'nde yapılan tensikatdan mektebiniz de vayedar olmuş, size yeni yeni, kıymetli kıymetli muallimler ta'yin edilmiştir. Hey'et-i ta'limiyyeyi teşkil eden zevatın çoğu memleketimizce öteden beri ma'ruf olduğu için ben size yalnız Edebiyat-ı Arabiyye muallimi Ali Fehmi Efendi Hazretleri'nden bahsedeceğim.”

Mehmet Akif, bu girişten sonra Ali Fehmi Bey'in meziyetlerini uzun uzun dile getirir ve sonunda hitab ettiği öğrencilere şöyle tembih eder;

“Hocanızı sıkı tutunuz. Dersinden hakkıyla istifade ediniz. Ne kadar müşkiliniz varsa sormaktan çekinmeyiniz. Doğrusu Ma'arif Nezareti her fedakârlığı göze alırdı da Mısır'dan bir adam getirdeydi, Hazret'in yerini ya tutardı ya tutamazdı. Nezareti intihabındaki isabetden, sizi de muvaffakiyetinizden dolayı tebrik ederim muhterem kardeşlerim” (Sıratımüstakim Mecmuası, I. C. : 188).

İlgili derginin 25 Şubat 1909 tarihli sayısında ise, İslam Dünyası'nın ilim, fikir ve sanat adamlarına Batıdaki gibi değer vermediğinden yakınarak, son dönem divan şiiri şairlerinden Hersekli Arif Hikmet'in vefatına milletin kayıtsız kaldığından hayıflanmakta, Doğulu hüner sahibi insanların değerlerinin Batıda anlaşılıp, hatırasının ödüllendirildiğinden bahsederek bu husustaki üzüntüsünü dile getirmektedir;

“Bu ne dehşetli haber! Öldü mü Arif Hikmet?

Kapasın defter-i eslafi da artık millet.

*O ne kıymetli vedi 'aydı seleften halefe;
 Hayf, sad hayf ki düşmüştü yed-i na-halefe.
 Utan ey kavm ki Hikmet gibi ashab-i deha,
 Oluyor kuşe-i nisyanda pezira-yı fena
 Garb heykel diker erbab-ı hüner namına, biz,
 Onların varsa mezarında eğer taş sökeriz!
 Fuzala Garb 'te binlerle sayılmakta iken,
 Kadr ü kıymetleri azadedir eksilmeden;
 Bizde yüz yılda bir âdem yetişirken, o bile
 Hiç şayan olamaz zerre kadar tebcile.
 Şark, bir hufre-i nisyana atar da öleni
 Öldürür sonra onun namına hatta bileni!
 Garb 'de öldü mü bir ehl-i fazilet faraza,
 O bulur hatır-i ümmette hayat-ı uhra.
 Bizde ölmüş fuzulanın çoğu hatta gidiyor,
 Buluyor Garb 'de asar-ı güziniyle nüşur!"*

(Sıratımüstakim Mecmuası, 2. C. : 6).

2.5.3. Çalışmak, Azmetmek, Tevekkül

Çalışmak: “Bir şey meydana getirmek, bir neticeye ulaşmak için zihni veya bedeni güç sarfetmek, gayret etmek, çabalamak, uğraşmak” (Doğan, 1996; 206).
 Azmetmek ise: “Bir işi yapmakta kesin kararlı olmak, engellere rağmen bir işi yapmaya karar vermek.” olarak tanımlanmıştır” (Doğan, 95).

Her iki tanıma baktığımızda birbirinden farklı şeyler gibi gözükmekte fakat aslında farklılıktan ziyade birbirini tamamlayan unsurlar oldukları fark edilmektedir. Nasıl ki bir otomobilin motoru ile aktarım organları ayrı disiplinler gibi dursa da, aynı hedefe odaklanmış yapılardır. Çalışmak iyi bir melekedir fakat kişinin içinde o kesin karar yani azmetmek olmadığında, çalışmak ruhsuz, anlamsız, kuru bir dünyevi kazanç için yapılan bir eylem haline dönüşür.

“O, halkının, dinini ve değerlerini doğru şekliyle öğrenmesi için büyük mücadele vermiştir. Onun ortaya koyduğu Tanrı anlayışında asla bir durgunluk yoktur. Dolayısıyla, inanan hiçbir kimsenin durmaya ve duraklamaya hak vermemesi gerektiğini düşünür. Mehmet Akif, inandığı dini, bütün boyutlarıyla yaşayan ve yalnız hissedip yaşadıklarını yazan biriydi. Onun hakkında yapılmış birçok çalışmada da bu konu üzerinde özellikle durulmuştur. Kaldı ki İslam da müminden, silik ve pasif bir kul olmaktan çok, diri ve dinamik bir fert ya da kul olmayı talep etmektedir (Yıldırım, 2006: 33).

Mehmet Akif’in çalışmak ve azmetmekten kastı sadece gelip geçici dünyevi emeller için yorulmak değil, millet ve ümmetin bekasının tesisi için Allah’ın yarattığı sebeplere sarılarak zalim milletlerin boyunduruğuna düşmekten uzak, kendi kendine yeten ve bilim ve sanatı insanlığın refahı için elinde tutan bir İslam medeniyeti oluşturmaktır. En küçük daireden en büyük olanına kadar çalışmayı ve azmetmeyi şiirlerinde tavsiye eden Mehmet Akif, aynı zamanda o dönemki halkın tembelliğini eserlerinde eleştirmiştir, şöyleki;

*“Kuzum, ayıp mı çalışmak, günah mı yük taşımak?
Ayıp: Dilencilik, işlerken el, yürürken ayak” (Ersoy, 2013: 21).*

*“Değil mi ceng-i hayâtın zebûnu âdem de?
Mücâhedeyle yaşar çâresiz bu âlemde.
Evet, mücâhede mahsûlüdür hayât-ı beşer,
O olmadıkça ne efrâd olur, ne âileler.
Görün birer birer efrâdı: Muttasıl çalışır;
Bakın ki âileler durmayıp nasıl çalışır.
Alın sırayla cemâ’ati, sonra akvâmı;
Aceb cidâl-i mâişetten ayrılan var mı?
Nizâm-ı kevne nigehbân o sermedî kânun,
Bütün cihâmı tutarken tahakkümünde zebun,
Garîb olur beşeriyyet çıkarsa müstesnâ.
Hayır! Adâlet-i fitratta yoktur istisnâ.
Hayâta hakkı olan kimdir anlıyor, görüyor;*

*Çalışmayanları bir bir eliyle öldürüyor!
Bekâyı gâye sayanlar koşup ilerlemede;
Yolunda zahmeti rahmet bilip müzâhemedede .
Terakkiyatını milletlerin gören, heyhât,
Zaman içinde zaman etse, haklıdır, isbât” (Ersoy, 2013: 225).*

“Akif, “terakki”, “tekâsüf”, “gayret”, “seyir”, gibi kavramlara sıklıkla yer vererek toplumsal ilerleme anlamını da içerecek şekilde sürekli olarak, bir hayat bulma, büyüme ve gelişmeyi düşündüren fikirler vermeye çalışır. Eylem ilkesi, ağırlıklı olarak, “Durmayalım” adlı şiirde ve Safahat’ın dördüncü kitabı olan “Fatih Kürsüsünde” adlı manzumede işlenmiştir” (Yıldırım, 2013: 9)

*“Şöyle gözden geçse bir hilkat temâşâ-hânesi:
Çıkıyor bir zerre fa’âliyyetin bigânesi .
Âsûmânî, hâkdânî cümle mevcûdat için
Kurtuluş yok sa’y-i dâimden, terakkîden bugün.
Yer çalışsın, gök çalışsın, sen sıkılmazsan otur!
Bunların hakkında bilmem bir bahânen var mı? Dur!
Mâsivâ bir şey midir, boş durmuyor Hâlik bile:
Bak tecellî eyliyor bin şe’n-i gûnâgûn ile.
Ey, bütün dünyâ ve mâfihâ ayaktayken, yatan!
Leş misin, davranmıyorsun? Bâri Allah’tan utan!” (Ersoy, 2013: 25-26).*

*“Konulsa rahle-i tedkîke hangi bir mevcûd;
Olur tekâsüfü bir sa’y-i dâimin meşhûd.
Ademle karşılaşan zıd vücûd olur, demeyin;
Onun mukâbil olan kutbu sa’ydir. Sa’yin
Gezip dolaştığı ıssız, çorak fezâ-yı adem;
Bakarsınız ki: Çıkarmış vücûda bir âlem” (Ersoy, 2013: 216).*

“Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?” (Kur’an, 39 / 9).

*“Olmaz ya... Tabî’î... Biri insan, biri hayvan!
Öyleyse, “cehâlet” denilen yüz karasından,*

*Kurtulmaya azmetmeli baştan başa millet.
 Kâfi mi değil, yoksa bu son ders-i felâket?
 Son ders-i felâket neye mâl oldu? Düşünsen:
 Beynin eriyip yaş gibi damlardı gözünden!
 “Son ders-i felâket” ne demektir? Şu demektir:
 Gelmezse eğer kendine millet, gidecektir!
 Zîrâ, yeni bir sadmeye artık dayanılmaz;
 Zîrâ, bu sefer uyku ölümdür: Uyanılmaz!” (Ersoy, 2013: 189).*

Mehmet Akif'in, çalışmak ve azmetmek ile ilgili görüşlerine örnekler vermeye devam edecek olursak;

*“Milletin yok deyip insanlığa isti'dadı,
 Bırakın siz de bütün sa'yi, bütün irşadı,
 Dağılıp herkesin efkârına binlerce semum,
 Doğmadan ruh-ı emel ölmeye olsun mahkûm!
 İki şeydir verecek mülke hayat-ı cavid;
 O da hiç gevşemeyen azm ile hiç bitmez ümid” (Sıratımüstakim
 Mecmuası; 4. C. ; 47).*

“... Evet, aynı makamda bulunan düşman, bizimkini yendi. Bakın bunlar, 30 yıl içinde bu hale geldiler. Dün bir vilayet iken, bugün krallık oldular. Çünkü çalıştılar, öylece insanlık ordusuna karıştılar. Bizse içine kapanıp uyuduk. Bizde görev aşkı yok. Onlarsa görevlerinden başka, fedakârlıkları da üstlendiler (Ersoy, 1981: 23).

“... Biz Müslümanlar 1000 yılından itibaren çalışmayı bıraktık. Onlarsa daha ileriki yıllarda yaptıkları atılımlarla sanayi ve teknikteki yerlerini aldılar. Mademki vatani korumak farz-ı ayn'dır. Bu farzın gerektirdiği sebepleri elde etmek de farzdır. O halde onların ellerindeki silahlara bizim de sahip olmamız farz-ı ayn'dır” (Ersoy, 45).

“... Evet, bizim pek azını görebildiğimiz, geri kalanını da tahminle bulamadığımız sayısız âlemlerin hepsi, yaratıldıkları zamandan itibaren faaliyet içindeler. Allah’ın dilediği zamana kadar da o faaliyetlerini sürdürecekler.

Biz tutmuş yaratıklardan bahsediyoruz. Allah yok mu Allah? O da biçim ve niteliğini tasavvur dahi edemeyeceğimiz bir faaliyette kâinatı idare ediyor. O her an bu kâinata hayat veriyor. Allah, çok kısa bir an için faaliyetini bıraksa bütün varlıklar altüst olur.

Cenab-ı Hakk âlemi bir kere yoktan var etmedi. Onun yaratması sürekli dir. Yani yaratıp yok etmesi arasındaki zaman, aklımızın alamayacağı kadar çok kısa olduğundan, biz işin farkında olamıyoruz. İmdi, yer-gök çalışıyor, yerleri, gökleri yaratan Allah yaratmaktan bir an bile uzak durmazken, sen nasıl boş boş oturuyor da hayat umuyorsun? İşte kâinatı görüyorsun. Zerreden küreye varıncaya kadar hiçbir şey boş durmuyor. Öyleyse sana çalışmaksızın amacına ulaşacağını, emeksizce yaşamak ümidini kim veriyor?” (Ersoy, 84).

Hiçbir şey yapmaya, herhangi bir çalışmaya ve gayrete ihtiyacı olmayan yaratıcı, M. Akif’in yukarıdaki vaazından bir parçada da belirttiği gibi sürekli bir şeyler yaratmaktadır. Aynı zamanda O, yarattıklarını da sürekli bir çalışma ortamı üzere yaşatmaktadır. Bitkiler, hayvanlar, atomlar, hücreler, aklımıza gelebilecek her varlık, yani kâinat bir çalışma ve eylem üzeredir:

“Eylem ilkesi, Akif’in bütün Safahat’ında hâkim bir biçimde işlenmiştir. Birinci Safahat’taki “Tevhid” şiiri ve “Gölgeler”deki bazı şiirlerinde her ne kadar geleneksel statik bakış açısı göze çarpsa da bu şiirlerin de eylem ilkesinin etkisi altında oldukları fark edilebilir. Akif, hareket ilkesi ile ilgili olarak yakın ve benzer anlamlı birçok kavram kullanmıştır:

Faaliyet, sa’y, sa’y-i daim, çalışma, davranma, mücadele, cedel, mesai, koşma, seyir, tekâsüf, seyyal, terakki, vazife, azim ve gayret bu kavramların en sık kullanılanlarıdır”(Yıldırım, 2005: 28).

Mehmet Akif, eşyanın tabiatını iyi kavramış bir ilim ve düşünce adamı olarak kâinatın çalışma düzenini ve yaratılmışların yapısını çok iyi anlamıştır. Yukarıda belirtilen kelimeler çalışmak, azmetmek, ilerlemek, mücadele içinde olmak manasına gelen kelimeler olup, Akif, şiirlerinde bu kelimelerden müteşekkil cümleler kurarak bize kâinatın sürekli bir hareket üzere nasıl işlediğini anlatmaya çalışmaktadır. Böylelikle yaratıcı ile âlem arasındaki ilişkiyi gözler önüne sermekte, bu ilişki üzerinden insanlara nasihatler vermektedir. Bu durumda karşımıza “süreç felsefesi” çıkmaktadır. Söyleyeceklerimize yardımcı olması açısından süreç felsefesine göz atmak istiyoruz:

“Süreç felsefesi doğadaki yaratıcı ilerleme ve gelişmenin önemini vurgulayan ve var olanın değişmekte veya oluş içinde olduğunu, ya da nihai ve en yüksek anlamda var olanın gerçekte değişme olduğunu savunan doktrindir. Her ne kadar süreç felsefesinin kökleri antik Yunan’da olmasına rağmen, “Süreç felsefesi” adı altında kendisini 19. yüzyılda ortaya koymuştur. D. R. Griffin ve A. Anderson gibi süreç felsefecilerinin belirttikleri gibi Süreç felsefesini A. N. Whitehead kurmuş (1861–1947) Charles Hartshorne ve B. Cobb geliştirmiş ve sistemli hale getirmişlerdir. İslam dünyasında M. İkbâl’in süreç düşüncesinden etkilendiği ve birçok meselede süreç felsefesine benzer düşünceler ortaya koyduğu bilinmektedir.” (Mominov, 2007: 1)

Yukarıdaki açıklamadan yola çıkarak, süreç felsefesine göre varlık daima bir oluş ve hareket üzere bulunmaktadır. Varlık dünyasında değişim ve yeniliğin hükmü geçmektedir. Statik bir durumun aksine dinamik bir yapı kâinata hâkimdir. İşte bu ilahi kanunu iyi bilen Mehmet Akif ve çağdaşı Muhammed İkbâl, İslam toplumlarına kâinattaki yapıyı örnek göstererek çalışmayı ve azmetmeyi şiddetle tavsiye etmişlerdir.

“Hayatın bir hareket ilkesi ile temellendirilmesi, yani, sürecin, karekete bağlı olduğu bir tablo çizen İkbâl ve Akif, süreç felsefesinde, Tanrı’yı anlama ve tanımlama konularından ayrı olarak insanın süreç içerisindeki rolünü daha fazla ön plana çıkarmışlardır. Hatırlayacak olursak, Whitehead ve Hartshorne, ağırlıklı olarak Tanrı’nın konum ve rolünü konu edinmişler; örnek olarak,

Tanrı'yı asli tabiat ve oluşan tabiat gibi iki veçheye ayırmışlar, dolayısıyla, O'nun süreç içindeki durumlarını tasvir etmeye çalışmışlardı.

İslam düşüncesinde, Tanrı ile ilgili tartışmaların, Kur'an ile sonlandırılması ve Kitap'ta yeterli bilgilerin bulunması, İkbal ve Akif'in, doğal olarak, bu konuyu fazla irdelememelerine sebep olmuş olabilir. İkbal ile Akif'in Tanrı hakkındaki düşünceleri, genel hatlarıyla geleneksel İslami inancın çizgilerini taşımaktadır. Bu durumda sözkonusu mesele hakkındaki düşünceler, daha çok Tanrı karşısında kâinat ve insan hakkındaki yorumlara yönelmiştir” (Yıldırım, 2005: 35).

M. İkbal ve M. Akif, sahip oldukları bilgi temelli sağlam inanç ve düşünce sistemleri ekseninde, İslam Medeniyeti'nin geri kalmışlığından dolayı Allah'ı suçlamayıp, kabahatin, kâinatın başarı formülü olan hareket-din-ahlak bileşenini unutmuş Müslümanlarda olduğunu beyan etmişlerdir.

Bir milletin hayatında çalışmanın yerine ye's (ümitsizlik) hâkim olmaya başlarsa, işte o zaman kâinatın hareket ve dinamizm üzere kurulu yapısının dışına çıkılarak, fitratın tersine işletilmesi üzerine milletlere belalar yağmaya başlar. Böylece birileri hızla terakki gösterirken, aksi davranan milletler medeniyetin gerisinde kalırlar. Mehmet Akif, aşağıda bir vaazından aldığımız kesitte bunu şöyle ifade ediyor:

“Allah'tan ümid kesmeye kimin hakkı var? Kim ne yapmış ki ödül bekliyor? Biz ne yaptık ki? Karşımızdaki düşman, kendi görevlerinden başka, bir de fedakârlık duygusuyla gece-gündüz çalıştılar. Bizse hep uyuduk” (Ersoy, 1981: 20).

“Görüldüğü gibi, Akif'in düşüncesinde, kâinatın varlığını sürdürmesi için geçerli olan tek kanun, eylem halinde değildir. Kâinat, içerisinde barındırdığı tüm varlıklara da bunu yansıtmıştır. Bu nedenle kâinattaki en büyük gök cisimlerinden, en küçük atomlara kadar her şey bu kanuna boyun eğmektedir. Hareket, canlılığı, hayatı, var olmayı ifade etmektedir. Çünkü nereden bu hareketi çekip alırsanız, orada yokluk meydana gelecektir. Her varlık kendi hareketiyle kaimdir. Hareket sonsuzluk için gereklidir ve canlılık, çalışma, fiil

halinde olma, ilerleme ölümsüzlüğe götürür. O, bu ilkeyi bir zorunluluk, bir olmazsa olmaz kural olarak ele alır” (Yıldırım, 2014: 169).

M. Akif, çalışmak ve azmetmek ile ilgili millet uyarmakla birlikte, her iki kavramın tevekkül ile olan bağlantısı ve tevekküllü yanlış anlamının zararlarını eserlerinde insanlara anlatmaktadır. Tevekkülün kelime anlamına göz attıktan sonra, Mehmet Akif’in kavramla ilgili eserlerinden bölümlere yer verelim;

‘Tevekkül; “Vekil kılma, başkasına havale etme, Allah’a güvenme, gücünün yetmediği yerde Allah’a güvenme” olarak tanımlanmaktadır’ (Doğan, 1996: 1072).

Tevekkül, her ne kadar da açık bir anlama sahip olsa da, sürekli olarak insanların nasıl anlamak istiyorlarsa öyle anlayageldikleri kelimelerin başında gelmektedir. Belki de “Başkasına havale etme ve Allah’a güvenme” diye ilk okunduğunda “hiç bir iş yapmadan oturmak” gibi yanlış bir anlayış meydana gelebilmektedir. Fakat gündelik hayat içerisinde yaşayan, az çok eşyanın mahiyetini kavramış bir bireyin bunun böyle olmadığını bilmemesi mümkün değildir. İşte konunun başında da değindiğimiz terakki için gerekli olan çalışmak ve azmetmenin bağlı olduğu 3. unsurdur tevekkül. Çünkü insan çalışmadan, gayret ve azim göstermeden hiç birşeye sahibi olamayacağı gibi, Allah’ın yardımı ve takdiri olmadan ve her işinin sonunda kararı O’na bırakmadan da ilerleme sağlayamaz. Tevekkül; gücünün yetmediği yerde elinden geleni yapıp, herşeyin sonundaki takdiri Allah’a bırakmaktır. Mehmet Akif’in tevekkül ile ilgili olarak şunları söyler;

*“Önümde yükseliyor bînihâye çıplak alın,
Ki her birinde yazılmış, görün de ibret alın,
Cihâna karşı cidâlin meâl-i gâlibini.
O i’timâd ile millet bütün metâlibini,
Bugün değilse, yarın çâre yok halâs edecek.
Mücâhedeyle tevekkül... Ne kahraman meslek!” (Ersoy, 2013: 291).*

*“Kadermiş!” Öyle mi? Hâşâ, bu söz değil doğru;
Belâni istedin, Allah da verdi... Doğrusu bu.
Taleb nasılsa, tabî’i, netîce öyle çıkar,*

*Meşiyetin sana zulmetmek ihtimâli mi var?
 “Çalış!” dedikçe Şerîat, çalışmadın, durdun,
 Onun hesâbına birçok hurâfe uydurdun!
 Sonunda bir de “tevekkül” sokuşturup araya,
 Zavallı dîni çevirdin onunla maskaraya!” (Ersoy, 2013: 229).*

*“Demek ki: Azme sarılmak gerek mebâdîde ;
 Yanında bir de tevekkül o azmi te'yîde.
 Hülâsa, azm ile me'mûr olursa Peygamber;
 Senin hesâbına artık, düşün de bul, ne düşer!
 Şerîat'in ikidir en muazzam erkânı;
 Kimin ki öyle müzebzeb değildir îmânı;
 Ayırmaz onları, bir addedip tevessül eder...
 Açıkça söyleyelim: Azm eder, tevekkül eder.
 Ne din kalır, ne de dünyâ, bu anlaşılmazsa...
 Hem anlayın bunu artık, hem anlatın nâsa” (Ersoy, 2013: 234).*

Aynı zamanda Ye'se kapılarak çalışmaktan, azmetmekten uzak durmanın dinde olan karşılığının küfür olduğunu beyan ederek, insanlara ümitsizlikten kurtulmayı şöyle tavsiye etmektedir;

“Lakin, neden ye's bu kadar şiddetle nehy buyuruluyor? Neden ye's dalal ile, küfür ile bir tutuluyor? Bakalım bu noktayı biraz tetkik edelim. Evet, uzun uzadıya düşünmeye hacet yok. Bir Müslüman ye'se düştüğü gibi Cenab-ı Hakk'ın fisebilillah çalışanlara va'd buyurmuş olduğu necatı, selameti, muvaffakiyeti, nusreti inkâr etmiş oluyor. Hiçbir surette hulf etmesine; haşa yalan çıkmasına imkân tasavvur edilemeyen va'd-i ilahiye inanmamak acaba Müslümanlıkla te'lif edilebilir mi?” (Şengüler, 2000, 9. C. : 343).

2.5.4. Doğruluk

Doğruluk, ferdi ahlak bahsinin en önemli unsurlarından biridir. Sözlerinde yalan olmayan, her kelamı doğruluk üzerine kurulu bir insan hem Allah katında hem de kullar katında makbul bir insandır. Ayet mealinde de buyurulduğu gibi, doğru söz söylemenin insanı

insan yapan bir değer olması ile birlikte, doğru söz söylemek ile Allah insanları nimetlendireceğiyle müjdelemektedir. Yani doğru söz ile insan hem dünyevi anlamda hem de uhrevi anlamda kazançlar elde edecektir. Doğru sözlü olmak öyle büyük bir erdeme sahip olmaktır ki; o kişinin doğru sözü onun tüm fiillerine aksetmekte; ticaret, siyaset, arkadaş ilişkileri gibi hayatının her alanına sirayet ederek onu kâmil bir insan haline getirmektedir. Bireyden başlayarak topluma yayılan bu güzel haslet, o toplumun diğer toplumlar nezdinde itibarını artırır. Aksi halde, yalancılığın ve hıyanetin kol gezdiği bir toplumun ne kendi insanları nazarında ne de diğer milletlerin nazarında kadr-u kıymeti olmayacaktır. Yüce Allah, Ahzab Suresi'nde mealen şöyle buyurmaktadır:

'Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve sağlam söz söyleyin ki işinizi yoluna koysun ve günahlarınızı mağfiret buyursun!' (Kur'an, 33 / 70 - 71).

M. Akif de eserlerinde birçok yerde doğruluk temasını işlemiştir;

*"– Hayır, hayâl ile yoktur benim alış verişim...
İnan ki: Her ne demişsem görüp de söylemişim.
Şudur cihanda benim en beğendiğim meslek:
Sözüm odun gibi olsun; hakikat olsun tek!"* (Ersoy, 2013: 204).

*"Siz gidin, safvet-i İslâm'ı Japonlarda görün!
O küçük boylu, büyük milletin efrâdı bugün,
Müslümanlıktaki erkânı siyânette ferîd ;
Müslüman denmek için eksiği ancak tevhîd.
Doğruluk, ahde vefâ, va'de sadâkat, şefkat;"* (Ersoy, 2013: 153-154).

Bir doğruluk ve sıdk abidesi olan Mehmet Akif'in, yukarıdaki mısradaki Japon milletinin üstün sıfatlarını sayarak onları medhetmesi çok manidardır. Az evvel de söylediğimiz gibi doğruluk her ferdi ahlak unsurunun başıdır ve Mehmet Akif de bu mısradaki Japonların güzel ahlakını sayarken öncelikle doğruluktan başlamıştır. Huzurlu ve müreffeh bir toplum olabilmenin ahlaki ilk şartlarından biri doğruluk üzere bir yaşam felsefesine sahip olabilmektir.

Doktor Mazhar Osman, Mehmet Akif'in ahlak anlayışının dini temeline dikkat çekerek, ahlakın bir şubesi olan doğruluk anlayışının Akif'e göre İslam ile özdeş olduğunu şöyle ifade etmektedir;

“Akif, bütün insanların kardeş olabileceğini kabul etmez. Garbın irfanına, terakkiyatına hayrandır. Yükseltmek istediği, Avrupalı gibi ilerletmek istediği, yalnız milletdaşları değil, bütün hem dinidir. Bir bakımdan Akif için din; doğruluk ve ilerlemektir” (Şengüler, 2000, 10. C. ;277).

2.5.5. Şecaat (Cesaret)

Ferdi ahlakın şubelerinden biri de “cesaret” tir. Cesaret; *“Cesur olma hali, tehlikeli işe girmekten korkmamak, cesurluk, korkusuzluk, yüreklilik, yiğitlik, atılganlık, gözü peklik.”* olarak tanımlanmaktadır (Doğan, 1996; 186). Cesaret, yeri geldiğinde kendini, ailesini, milletini, ümmetini korumak adına ölümden, işkenceden, zulümden korkmadan tehlikenin veya düşmanın önüne atılarak kendini değerleri ve mukaddesatı için feda edebilmeyi göze almaktır.

Medeniyet tarihimiz ve yakın tarihimiz de ümmetimiz ve milletimizin göstermiş olduğu büyük cesaret örnekleri ile doludur. Dinini, milletini, ümmetini, mukaddesatını korumak adına gerek kendi vatanında gerek ise bir diyardan başka diyarlara giderek Allah yolunda cihat eden ve büyük cesaret vesikalarını kanları ve canları ile imzalamış nice yiğit erler gelip geçmiştir. Son 100 yıl içerisinde yaşanmış bazı cesaret abidelerini örnek verecek olursak, herhalde Çanakkale Zaferi bu listenin başında geliyor olsa gerek. Çok büyük teknolojiye sahip, İslam Dünyası'nı bitirmek uğruna gözleri hiç birşey görmez hale gelmiş Batılı devletler tüm güçleri ile Çanakkale Boğazı'na saldırmış fakat düşmana nispeten çok az bir kuvvete sahip, İslam diyarlarından gelen mücahitlerin de içinde bulunduğu Osmanlı Ordusu karşısında büyük bir hezimete uğramıştır. Osmanlı askerinin göstermiş olduğu üstün gayret ve şecaati Rabbimiz zafer ile ödüllendirmiş, düşman donanmaları Boğazın sularına gömülmüştür. Yakın tarihimizde Afgan-Rus savaşında, Bosna savaşında, 1. ve 2. Çeçen savaşında, Filistin intifadalarında Rabbimizin lütfu ile büyük cesaret örnekleri gösterilmiş, yeni gelen nesillere de örnek temsil edecek bir irade ortaya konmuştur.

Mehmet Akif de eserlerinde cesaret kavramına yer vermiş, milletimizi zor durumlarda cesur olmaya, korkaklık göstermeden mukaddesatı korumaya teşvik etmiştir:

“ – *Korkma!*

*Cehennem olsa gelen göğsümüzde söndürürüz;
Bu yol ki Hak yoludur, dönme bilmeyiz, yürürüz!
Düşer mi tek taşı, sandın, harîm-i nâmûsun?
Meğer ki harbe giren son nefer şehîd olsun.
Şu karşımızdaki mahşer kudursa, çıldırsa;
Denizler ordu, bulutlar donanma yağdırsa;
Bu altımızdaki yerden bütün yanar dağlar,
Taşıp da kaplasa âfâkı bir kızıl sarsar ;
Değil mi cebhemizin sînesinde îman bir;
Sevinme bir, acı bir, gâye aynı, vicdan bir;
Değil mi cenge koşan Çerkes'in, Lâz'ın, Türk'ün,
Arab'la, Kürd ile bâkîdir ittihâdı bugün;
Değil mi sînede birdir vuran yürek... Yılmaz!
Cihan yıkılsa, emîn ol, bu cebhe sarsılmaz!
Nasıl ki yarmadan âfâkı pâre pâre düşer,
Hudâ'yı boğmak için saldıran cünûn-i beşer;
Nasıl ki nûr-i hakikatle çarpışan evhâm;
Olur şerâre-i gayretle âkıbet güm-nâm,
Şu karşımızdaki mahşer de öyle haşrolacak,
Yakında kurtulacaktır bu cebhe...
– Kurtulacak?
Demek yıkılmayacak kible-gâh-ı âmâlim...*

Demek ki ölmüyoruz...

Haydi arkadaş gidelim!” (Ersoy, 2013: 306).

Cesaretin tersi olan korkaklığın da ne kötü birşey olduğunu bize hatırlatmakta, o dönem milletin içinde bulunduğu ürkek hali şu dizelerde eleştirmekte, cesaret kaynağının

Kur'an-ı Kerim'de olduğunu, ona sarılmakla ve Allah'tan başka birşeyden korkmamak ile tüm sıkıntıların üstesinden gelinilebileceği mealini verdiği ayet tefsirinde bizlere açıklamaktadır;

“O” mü'minlere ind'allah ecr-i azîm var ki: Birtakım kimseler kendilerine “Düşmanlarınız sizin için kuvvetlerini topladılar; onlardan korkmalısınız” dedikleri zaman, bu haber îmanlarını artırır da: “Allah'ın nusreti bize kâfidir; O ne güzel muhâfızdır!” derler” (Kur'an, 3 / 173).

*“Demek: İslâm'ın ancak nâmi kalmış müslümanlarda;
Bu yüzdenmiş, demek, hüsrân-ı millî son zamanlarda.
Eğer çiğnenmemek isterseler seylâb-ı eyyâma;
Rücû' etsinler artık müslümanlar Sadr-ı İslâm'a.
O devrin yâd-ı nûrânûru bî-pâyan şehâmettir;
Mefâhir onların târîhidir; ümmet o ümmettir.
Ki bir yandan celâdetler saçıp dünyâyı titretmiş;
Öbür yandan da insanlık nedir dünyâya öğretmiş.
Değilmiş böyle mahkûmiyyetin timsâl-i pâmâli!
Şevâhikten tenezzül eylemezmiş arş-ı iclâli.
“Tevekkül” vasfı ancak onların hakkında ma'nîdâr:
Ki etmiş hepsi dünyâlar kadar âlâmı istihkâr.
Çekinmezmiş şedâid yağsa, aslâ, iktihâmından;
Zeminlerden ölüm fişkırta dönmezmiş merâmından.
“Hakîkî Müslümanlık en büyük bir kahramanlıktır”
Demiştin... İşte da'vam onların hakkında sâdıktır” (Ersoy, 2013: 275-276).*

2.5.6. Emanet

Lugat manası ile emanet: *“Koruyacağına güvenilen birine bir şey bırakma. Bu şekilde bırakılan şey, inam, vedia.” olarak geçmektedir’ (Doğan, 1996: 335).*

Fıtratı gereği sosyal bir varlık olan insan, diğer insanlarla sürekli bir iletişim ve münasebet halindedir. Arkadaşlıkta, komşulukta, misafirlikte kısaca hayatın her alanında

insanlar birbirlerine ihtiyaç duymakta, yeri ve zamanı geldiğinde birbirlerinden yardım talebinde bulunmaktadır. Tatile giderken çiçeklerinin bakımı için komşusuna evinin anahtarını veren bir kadın, ödemeleri için cebindeki para yetmediğinde arkadaşından ödünç para alan bir esnaf, acil bir durumda iş arkadaşına arabasını veren bir kişide hep bu sosyal bir varlık olmanın izlerini bulabiliriz. Lugat manasında da geçtiği üzere koruyacağına güvenilen birine birşey bırakabilmek, kişi için büyük değeri olan bir varlığını başkasına hiç tereddüt etmeden verebilmesi ve böyle bir güven ortamının bir toplumda tesis edilmiş olması ne kadar hoş bir durumdur. Tersine ise, o toplumu yaşanmaz hale getiren, güven bunalımının verdiği bu rahatsızlığın millet üzerinde kol gezmesi ile herkesin birbirine şüphe ile baktığı, yaşanmaz bir düzenin meydana gelmesine sebep olacaktır.

M. Akif, eserlerinde emanet bahsine yer vermiş, o dönem milletin emanete bakış açısını aşağıdaki şiirinde eleştirmiştir;

*“Ömürlerdir bir alçak zulme miskin inkiyâdından,
Silinmiş emr-i bi'l-ma'rûfun artık ismi yâdından.
Hayâ sıyrılmış, inmiş: Öyle yüzüzlük ki her yerde...
Ne çirkin yüzler örtermiş meğer bir incecik perde!
Vefâ yok, ahde hürmet hiç, emânet lâfz-ı bî-medlûl ;
Yalan râic , hıyânet mültezem her yerde, hak meçhûl” (Ersoy, 2013:
416).*

Emanetin yukarıdaki ilk anlamının yanında, bir vazifeyi birine tevdi etme anlamı da bulunmaktadır. Örneğin, seçilen bir belediye başkanına o şehir bir emanet hükmündedir ve böyle önemli emanetler ehline, o vazifeyi hakkıyla yerine getirecek liyakat sahibi kişilere verilmelidir.

*“Peki! Liyâkat-i fitrîsi âdemin sâde,
Kifâyet eylemiyorken bu en hasîs işde,
Ya ictihâda nasıl kalkıyor bu sersemeler?
O ictihâda ki: Dünyâ kadar ulûm ister!
Sokarsa burnunu herkes düşünmeden her işe;
Kalır selâmet-i milliyemiz öbür gelişe!*

*Neden vezâîfi taksîme hiç yanaşmıyoruz?
 Olursa bir kişinin koltuğunda on karpuz,
 Öbür gelişte de mümkün değil selâmetimiz!”
 Yazık, yazık ki, bu yüzden bütün felâketimiz.
 İşin recülleri kimlerse çıksın orta yere;
 Ne var, ne yok, bilelim, hiç değilse, bir kerre.
 Sabahleyin mütefelsif , ikindi üstü fakîh;
 Sular karardı mı pek yosma bir edîb-i nezîh;
 Yarın müverrih ; öbür gün siyâsetin kurdu;
 Bakarsın: Ertesi gün ictihâda pey vurdu!..
 Hülâsa bukalemun fitratinde zübbelerin
 Elinde maskara olduk... Deyin de hükmü verin!” (Ersoy, 2013: 240).*

Ya da yukarıdaki mısralarda da geçtiği gibi, milletin dini ve ictimai meselelerinde ona yön verecek kişilerin o işin ehli insanlar olması gerektir ki verdikleri hükümler ile millet doğru yolu bulsun, aksi halde halkın dalalete düşmesi kaçınılmaz bir sonudur.

2.5.7. Zararlı Alışkanlıklardan Uzak Durmak

“Bazı ahlakçılar, “sağlam kafa sağlam vücutta bulunur” diyerek fikir sağlığını beden sağlığına bağlamışlardır. Çünkü ahlakın selameti de bedenin sağlığına bağlıdır; böylece, akıl sağlığı ile beden sağlığı arasında doğru orantılı bir münasebet kurmaya çalışılır” (Erdem, 2006: 113).

“Bu konuda İbn-i Miskeveyh, Gazali, Kınalızade ve onların tesirinde kalan daha birçok ahlakçı dış sağlığı iç sağlığa (ruh sağlığına) bağlamışlardır. Onlara göre ruh hasta olursa beden de sağlığını kaybeder. Bedenin sağlığını kaybetmesi de zihne, akla ve ruha zarar verir. Oysa dünya ve ahiret işlerinin hepsi ancak sağlıklı mümkün olur; hasta birinin kendisine, yaratana, aile ve vatanına ne faydası olabilir? Bütün bu işlerin ve her türlü vazifenin yerine getirilebilmesi için önce sağlık gerekmektedir” (Erdem, 113-114).

Ahlak, bir insanın diğer insanlar ile güzel bir yaşam sürmesine yardımcı olan bir meleke olması yanında, bireyin kendisi ile de güzel bir bağ kurmasına imkân sağlayan bir

kavramdır. Çünkü güneş sistemindeki gibi güneşe biçilen merkez rolü, bir birey için de aynı mesabededir. Birey olmadan aile, dost ve akrabasının varlığından söz edilemeyeceği gibi, birey kendine saygılı olmadan bireyden de söz edilemez. Kendine saygı demek ise; kişinin kendi haysiyetini ve toplum içindeki saygınlığını muhafaza edebilmesi için gösterdiği vakar duruştur. Bunu elde etmesi için ruhi ve bedeni sağlığına dikkat etmesi, kendine zarar verecek ve onu toplumdan koparacak zararlı alışkanlıklardan uzak durması gerekmektedir.

M. Akif'de eserlerinde dönemin bireye zarar veren ve onu yaşadığı çevreden koparan zararlı alışkanlıklardan bahsetmiş ve bunlardan uzak durulması hususunda millete nasihatlerde bulunmuştur. Mehmet Akif, "Meyhane" isimli şiirinde bu zararlı alışkanlıkların menbaı olan meyhaneleri hem mekân hem de insanların halet-i ruhiyeleri açısından tasvir etmiştir.

*“Hurûşan bâd-ı süfliyyet derûnundan, kenârından;
Girîzan rûh-i ulviyyet harîminden, civârından.
Çıkar bin nâle-i nevmîd hâk-i ra'şe-dârından,
İner bin zulmet-i makber fezâ-yı şeb-nisârından.
Gelir feryâdlar ebkem duran her seng-i zârından:
Yıkılmış hânümanlar sanki çıkmış da mezârından,
Dehân-ı hasret açmış rahnedâr olmuş cidârından!
Çöker bir dûd-i mâtem titreyen kandîl-i târından:
Sönüp gitmiş ocaklar yükselir gûyâ gubârından!
Giren bir kere nâdimdir hayât-ı müsteârından;
Çıkan âvâredir artık cihânın kâr ü bârından.
Dökülmüş âb-rûlar bâde-i pesmande hâlinde...
Emel bir münkesir peymânedir saff-ı niâlinde!
Boğulmuş rûh-i insânî sarâbın mevc-i âlinde.
Nümâyan mel'anet sâkîsinin çirkin cemâlinde!
Ne mâzî var, ne âtî, bak su ayyâsın hayâlinde...
Tutup bir zehr-i âtesnâk dest-i bî mecâlinde,
Zevâl-i ömrü bekler hem sebâbın tâ kemâlinde!
Merâret intibâ' etmiş cebîn-i infîâlde...*

*Derin bir iltivânın sîne-i zerd-i melâlinde
 Odur ancak hüveydâ ser-nüvist-i bî- meâlinde,
 Müebbed bir de nisyan nazra-i sengîn-i lâlinde” (Ersoy, 2013: 32).*

M. Akif, yukarıdaki şiirinde; meyhanelerin içinde gayet boş bir hava estiğini, insana dair yüksek değerlerin bu mekânlardan uzaklaştığını, bıkkınlığın, tembelliğin ve ümitsizliğin duvarlarında inlediğini, buralara müptela olunmasının birçok ailenin dağılmasına sebep olduğunu dile getirmektedir.

Bilindiği üzere içki; birçok kötülüğe davet çıkaran, ailelerin maddi-manevi çöküşüne sebep olan, kişinin aklını başından alan ve İslam’da da yasak olan içeceklerin genel adıdır. İçkinin insanı tarumar ettiği gibi kişinin ailesini de perişan ettiğini, aşağıdaki parçada Mehmet Akif, eşini arayan bir kadını çok güzel bir şekilde tasvir etmiştir;

*“Üç akşam oldu ki yoksun. Necip: Babam nerde?
 Ben isterim onu mutlak demez mi? Bak derde!
 Sular karardı; bu saatte hiç gezer mi kadın?
 O, sarhoşun biri, tut kim sokak sokak aradın...
 Nasıl bulursun a yavrum? Yarın gelir belki,
 Dedim. Fakat çocuğun durmuyordu. Baktım ki
 Avutmanın yolu yok; komşunun Hüseyin Ağ’ı
 Alıp dolaşmadayım yatsı vakti dünyâyı.
 Anam benim gibi evlâd doğurmaz olsaydı,
 Bu hâli görmeden evvel gözüm yumulsaydı!
 Herif! Şu hâlime bak, merhametli ol azıcık...
 Bırak o zıkkımı, içtiklerin yeter artık.
 Efendiler, ağalar, siz de bir nasihat edin,
 Sizin de belki var evlâdınız...” (Ersoy, 2013: 35-36).*

M. Akif, içkinin yanında milleti uyuşturan bir de “kahvehane” illetinden “Mahalle Kahvesi” adlı şiirinde bahsetmektedir. İslam Medeniyeti’nin katili olarak gördüğü kahvehaneleri ümmeti içine çeken bataklıklara benzeterek, kahvehanelerin artık çekilmez bir hal aldığı, içindeki o pis atmosferin içeri girenlere sirayet ettiğini, kahvehane içlerinin o

metruk halinin milletin azmini de emmekte olduğunu ve bu mekânların bir an evvel kapatılarak milletin kurtuluşunun sağlanmasını talep etmektedir;

*“Mahalle kahvesi hâlâ niçin kapanmamalı?
 Kapansın, elverir artık bu perde pek kanlı!
 Hayır, bu perde, bu Şarkın bakılmayan yarası;
 Bu, çehresindeki levsine yurda yüz karası;
 Hayâtımızda gediktir “gedikli” nâmıyle,
 Açık durur koca bir kavmin ihtimâmıyle!
 Sakın firengiye benzetmeyin fecâ’atini :
 Bu karha milletin emmekte rûh-i gayretini.
 Mahalle kahvesi Şark’ın harîm-i kâtilidir;
 Tamam o eski batakhâneler mukâbilidir .
 Zavallı ümmet-i merhûme ölmeden gömülür;
 Söner bu hufrede idrâki, sonra kendi ölür...
 Muhît-i levsine dolmuş ki öyle manzaralar:
 Girince nûr-ı nazar simsiyah olur da çıkar!
 Yatar zemîn-i sefilinde en kesîf eşbâh,
 Yüzer havâ-yı sakîlinde en habîs ervâh.
 Dehân-ı lâ’nete benzer yarıklarıyle tavan,
 Kusar içinde neler varsa hâtîrâtından!
 O hâtîrâtı sakın sanmayın: Meâlîdir;
 Bütûn rezâil-i târîhimizle mâlîdir.
 Neden mefâhir-i eslâfa kahr edip, yalnız,
 Mülevvesâtma mâzîmizin sarılmadayız?
 Kış uykusunda mı geçmişti ömrü ecdâdın?
 Hayır, o nesl-i necîbin , o şanlı evlâdın,
 Damarlarında şehâmet yüzerdi kan yerine;
 Yüreklerinde ölüm şevki vardı can yerine.
 Fakat biz onlara âid ne varsa elde, yazık,
 Birer birer yıkarak kahvehâneler yaptık!” (Ersoy, 2013: 101-102).*

Mehmet Akif eserlerinde, içki ve kahve kültürünün yanında; kumar, fuhuş ve nikâhsız yaşamaların arttığından da bahsetmektedir;

“Sıtma, fuhş, içki, kumar, türlü fecâyi’ salgın...

Sonra söylenmeyecek şekli de var hastalığın.

Bir taraftan bulanır levse hesapsız nâmûs

Bir taraftan serilir toprağa milyonla nüfûs.

Hadi aldirmayalım yükseledursun vefeyât ,

Nerde noksânı telâfi edecek tâze hayât?

Evlenip âile teşkîli bugün zor geliyor;

Görüyorsun ya, nikâhlar ne kadar seyreliyor!” (Ersoy, 2013: 341).

M. Akif’in yukarıda son dönem Osmanlı toplumunun halini esefle tasvir ettiği aynı durum ne yazık ki günümüzde de pek farklı bir durumda değildir. Maalesef, insanımızın zamanını, parasını, sağlığını kaybettiği bu mekânlar olduğu gibi varlığını sürdürmekle birlikte, teknoloji çağı ile birlikte bu yerlere yenileri de eklenmeye devam etmektedir.

M. Akif’in yaşadığı döneme dair uyarılarının bugün tekrardan milletimize ve ümmetimize hatırlatılmasının içinde bulunduğumuz ahlaki yozlaşmayı durdurmasına vesile olabileceğini düşünmekteyiz.

3. BÖLÜM: MEHMET AKİF ERSOY'DA ERDEM (FAZİLET)

3.1. MEHMET AKİF ERSOY'A GÖRE ERDEMİN UNSURLARI

“Erdem, eylem (fîl) ve etkilenimlerle (infial) ilgili olarak biri aşırılık (ifrat) ötekisi eksiklik (tefrit) olan iki kötülüğün (erdemsizliğin) ortasında bulunma huyudur” (Türkeri, 2011: 180).

Fazilet (erdem); *“Kişiyi ahlaklı, iyi hareket etmeye yönelten manevi kuvvet, erdem. İyi ahlak, iffet” manasına gelmektedir’ (Doğan, 1996: 368).*

“Üstün fikir ve insani fazilet olmazsa, hakkaniyet ve adaletten söz edilemez. İnsani faziletler adaletten ayrılmazlar. Bunlar, saadet ve fazilette birlikte bulunurlar” (Erdem, 2006: 68).

M. Abduh, tercümesini M. Akif'in yaptığı bir yazısında fazileti şu şekilde açıklamaktadır;

‘Fazilet, milletlerin hayatıdır. Onları anasır-ı ecnebiyenin müdahalesinden sıyanet eder. Zevale müeddi olan inhilalden masun bırakır.’ diyerek faziletin milletler için büyük bir kalkan olduğunu beyan etmektedir’ (Şengüler, 2000, 6. C.; 135).

Tariflerden yola çıkarak erdem ne olduğunu anlamaya çalışacak olursak; insan, mahiyeti sebebi ile doğuştan belli melekeler ile mücehhez kılınmıştır. Dünyaya geldiği ilk günden itibaren ahlakın tanımında da değindiğimiz gibi kendiliğinden vücuda gelen iyi huy ve davranışlar ile bezenmiş bir halde hayatına başlangıç yapar. Kişi ilerleyen yaşlarında da bu güzel hasletleri içinde muhafaza ettiği, düşünce ve davranışlarında eksiklik ve aşırılıklara kaçmadığı, orta bir yol tuttuğu müddetçe bu güzellikleri onda alışkanlık haline gelir ve ahlaken kâmil bir insana dönüşür. Tersisi durumda ise, doğuştan elinde bulunan yetileri kaybederek sefil bir hayatın kucağına kendini atar.

“Erdemin temelinde, önemli olmakla birlikte tek başına bilginin mevcut olmadığı düşünülecek olursa erdemsizliğin temelinde de yalnızca bilgisizliğin bulunduğu söylenemez. Zira erdemsizlikte belli bir irade ve tercih de söz konusudur. Bununla birlikte, erdemsizliklerin kazanılmasında bilginin payı

büyüktür; zira bu erdemler eğitimle kazanılır. Karakter erdemlerinde ise bilginin yanında alışkanlık da gereklidir. Öyle görünüyor ki, aynı durum nefesine hâkim olma huyu için de geçerlidir” (Türkeri, 2011: 190).

Erdem, İslam bilginleri ve filozoflar tarafından birçok kez ele alınmış olup, bu unsurları hayatına nakşetmiş insanları faziletli (erdemli) kişiler olarak adlandırmışlardır. Mehmet Akif de aşağıda ele alacağımız erdemün unsurlarına önem vermiş olup, insanların bu güzellikleri koruma ve geliştirmeleri hususunda nasihatte bulunmuşlardır.

Safahat’te hatıralar isimli bölümde Al-i İmran suresi 102. ayetin tefsirini yaparken faziletin Allah korkusundan mütevellit olduğunu beyan etmektedir.

*“Ne irfandır veren ahlâka yükseklik, ne vicdandır;
Fazilet hissi insanlarda Allah korkusundandır.
Yüreklerden çekilmiş farz edilsin havfı Yezdân’ın...
Ne irfânın kalır te’sîri kat’iyyen, ne vicdânın.
Hayat artık behîmîdir... Hayır ondan da alçaktır;
Ya hayvan bağıdır fıtratla, insan hürr-i mutlaktır” (Ersoy, 2013: 267).*

3.1.1. İhtiyaç Sahibine Yardım (Cömertlik)

“Yardım, iyilikseverliğin (hayırseverliğin) ve iyilik yapma arzusunun bir ifadesidir. Bununla birlikte, hayırseverlik ve iyilik ahlâken gerekli olan şeyin ötesinde bir şeymiş gibi düşünülür. Bu yüzden, yoksulluk sorununun hayırseverlikle değil de üstün ahlâk sahibi insanların özellikleriymiş gibi düşünülür. Bu yüzden, yoksulluk sorununun hayırseverlikle değil de aslında sosyal adaletle ilgili olduğu söylenmiştir. Oysa bunlar önemli ödevleri yerine getirmede başvurulan kaynakları ifade etmektedir. Dolayısıyla biz, iyilikseverliği ahlâk alanının dışında düşünmemekteyiz. Öte yandan, yardımın hem iyilik hem de hayırseverlikle hem de adaletle ilişkisi vardır. Yardım eylemi, bir yönden kişinin kişisel anlamda iyilik yapma arzusunun (ahlâki varlık olmamızın) bir ifadesi olurken diğer yönden insanlar arasındaki sosyal adaletsizliği gidermeye (sosyal ahlâkı sağlamaştırmaya) yardımcı olabilir” (Türkeri, 2011: 61).

Allah insanları birbirine muhtaç kılmış, kimini fakir kimini zengin yaratarak herkesin birbirine muhtaç olmasını murad etmiştir. Böylelikle yaratılış icabı herkes bir işten tutarak, toplumların ihtiyaçları karşılanmış olmaktadır.

“Bazı sosyologlar her türlü ahlakdışı hareketlerin sebebini şu noktada görürler: toplum insanlara bir takım hedefler göstermekte, fakat bazen onları bu hedeflere götürecek vasıtalarından mahrum bırakılmaktadır. Mesela servet sahibi olmanın çok kıymetli sayıldığı bir yerde, eğer herkesin bu kıymeti elde etme imkânı olmazsa –ki olması pek beklenemez- o zaman bazı insanlar ahlak ve kanun dışı yollardan servet kazanmaya çalışacaklardır” (Güngör, 2010: 101-102).

Kimi insanlar zengin, kimi insanlar da muhtaç bir durumda olan bir toplumun huzuru için yardımlaşmanın çok büyük bir önemi vardır. İhtiyaç sahibi insanlara yardım etmek hem dünyevi huzurun hem de uhrevi kazancın sebebi kılınmıştır. Yüce dinimiz İslam, muhtaçlara kol kanat germeyi, onlara yardımcı olmayı emretmektedir. Bir ayette şöyle buyrulmaktadır;

“Velakin iyi olan o kimselerdir ki, Allah’a, ahiret gününe, meleklerle, kitaba ve bütün peygamberlere iman edip, yakınlığı olanlara, öksüzlere, biçarelere, yolda kalmışa, dilenenlere, ve esirlere seve seve mal vermekte; hem namazı kılmakta hem zekatı vermekte...” (Kur’an Meali, 2 / 177).

Mehmet Akif de aşağıdaki “Seyfi Baba” isimli şiirinde, bir kişinin yaşlı ihtiyaç sahibi bir ahabını ziyaretinden, yaşlı adamın komşularının yardımıyla nasıl da zor şartlar altında yaşadığından, ayrılırken de arkadaşının ona yardım etmek istemesine rağmen cebinde verecek parası olmamasından bahsetmekte ve bu durumun onda meydana getirdiği hüznü tasvir etmektedir. Ama bu adam “param olsaydı da yardımsever biri olmasaydım ne yapardım” diyerek kendini teselli etmektedir.

*“İhtiyar terleyedursun gömülüp yorganına...
Atarak ben de geniş bir kebe mangal yanına,
Başladım uyku taharrîsine, lâkin ne gezer!
Sızmışım bir aralık neyse, yorulmuş da meğer.
Ortalık açmış, uyandım. Dedim, artık gideyim,*

Önce amma şu fakîr âdemi memnun edeyim.

Bir de baktım ki: Tek onluk bile yokmuş kesede;

Mühürüm boynunu bükmüş duruyormuş sâde!

O zaman koptu içimden şu tehassür ebedî:

Ya hamiyyetsiz olaydım, ya param olsa idi!” (Ersoy, 2013: 63).

3.1.2. Yardımsever Olmak

Yardımseverlik duygusu insanın içinde yerleşmiş üstün ahlaki erdemlerden bir tanesidir ki, kişiye o toplumun bir parçası olduğunu hatırlatan, hayatın tek başına sürülemez bir zaman dilimi olduğunu en kuvvetli hissettiren unsurlardan biridir. Çünkü kendini herkesten soyutlamış, ihtiyaç sahiplerine ilgisiz, milletin içinde bulunduğu buhranlardan kurtuluş için maddi-manevi gayret içinde olmayan bir kişi zaten yaşarken ölmüş bir insan hükmündedir.

M. Akif, yardımsever olmayı sadece bir fakire maddi yardım yapmak olarak düşünmenin yanında, milleti yaşadığı izmihlalden kurtarmak adına öğüt vermek olarak da telakki etmiştir. Çünkü yardım ihtiyaç sahibinin elinden tutmak olduğu kadar, bazen de nasihattir.

M. Akif’in yaşadığı dönemde toplumu kökten parçalayacak milliyetçilik akımına karşı Osmanlı tebasını uyarması da onlara olan yardımseverliğinin bir şiarıdır. Akif, “Hakkın Sesleri” isimli şiirinde millete ve ümmete şöyle seslenmektedir;

“Artık ey millet-i merhûme, sabâh oldu uyan!

Sana az geldi ezanlar, diye ötsün mü bu çan?

Ne Araplık, ne de Türklük kalacak, aç gözünü!

Dinle Peygamber-i Zîşân’ın ilâhî sözünü.

Türk Arab’sız yaşamaz. Kim ki “Yaşar” der, delidir!

Arab’ın, Türk ise hem sağ gözü, hem sağ elidir.

Veriniz başbaşa... Zîrâ sonu hüsrân-ı mübîn:

Ne Hilâfet kalıyor ortada billâhi, ne din!

“Medeniyyet!” size çoktan beridir diş biliyor;

Evvelâ parçalamak, sonra da yutmak diliyor.

*Arnavutlar size ibret olacakken, hâlâ,
 Ne bu şûrîde siyâset, ne bu fâsid da'vâ?
 Görmüyor gittiği yanlış yolu, zannım, çoğunuz...
 Size rehberlik eden haydudu artık kovunuz!
 Bunu benden duyunuz, ben ki evet, Arnavud'um...
 Başka bir şey diyemem... İşte perîşan yurdum!..” (Ersoy, 2013: 184).*

Parçalanmış, darmadağın olmuş bir milletin zaten varlığından söz edilemeyeceğine göre, o toplumda ne fakire yardımdan, ne hayr-u hasenattan, ilerlemeden, ne de kuvvetten bahsedilebilir. Mehmet Akif de bu şiirinde “Ne Araplık, ne de Türklük kalacak, aç gözünü!” derken, “siz neler ile uğraşıyorsunuz, yakında o uğraştıklarınız bile kalmayacak” demekte, millete nasihat ederek aslında bir nevi yardımda bulunmaktadır. Zaten bir ilim adamı ve filozofun yardımı; nasihat ve yol gösterme ile olur.

Bir vaazında da acılar içinde kıvranan din kardeşlerimize yeterince yardım edilmediğinden yakınmakta, böyle bir duruma kayıtsız kalmanın sonuncunda bir bumerang etkisi gibi bu zulümlerin bize de döneceğini milletimize şöyle izah etmektedir;

“Müslümanlık lafla olmaz. Sorarım; Doğudaki Müslüman, Batıdaki Müslümanın imdadına koştı mu? Başına çöken felaketi benliğinde duydu mu? Kesinlikle diyebilirim ki olmadı. Öyleyse İslam Âlemi, felaket üstüne felaket göreceğinden, birinden kurtulunca diğerine de uğrayacağından asla şüphe etmesin.” (Ersoy, 1981: 19-20)

3.1.3. Vatan ve Millet Sevgisi

Vatan, bir kimsenin doğup büyüdüğü; bir milletin hâkim olarak üzerinde yaşadığı, barındığı, gerekirse uğruna canını vereceği toprak olarak tanımlanır. Bir kimsenin yerleştiği yere de vatan denir. Vatan ile yurt aynı manadadır.

Akif'e göre ise vatan, maddi ve manevi değerlerin yaşanmasına olanak veren mukaddes bir topraktır. Bu nedenle vatan sevgisi Akif'e göre yüce bir duygudur. Bu duygunun vatanın tüm fertlerine öğretilmesi gerekir.

*'Vatan muhabbeti, millet yolunda bezl-i hayât:
Hülâsa, âile hissiyle cümle hissiyyât;
Mukaddesâtı için çırpınan yürekte olur' (Ersoy, 2013: 245).*

Mehmet Akif her Türk gencinin bu vatanın her karışını canından aziz bilmesi ve gerekirse uğruna canını seve seve feda edebilmesi gerektiğini şu dizeleriyle anlatmıştır;

*“Arkadaş! Yurduma alçakları uğratma sakın.
Siper et gövdeni, dursun bu hayâsızca akın.
Doğacaktır sana va'dettiği günler Hakk'ın...
Kim bilir, belki yarın... Belki yarından da yakın.*

*Bastığın yerleri "toprak!" diyerek geçme, tanı!
Düşün altındaki binlerce kefansız yatani.
Sen şehîd oğlusun, incitme, yazıktır, atanı;
Verme, dünyâları alsan da, bu cennet vatanı” (Ersoy, 2013: 477-478).*

“Akif'e göre düşmana karşı durmak farz-ı ayn yani bütün Müslümanların üzerine farzdır. Bu bakımdan düşmana topyekûn bir şekilde tek vücut olarak karşı koymak gerekir. Bazılarının mücadelesi diğer Müslümanların üzerindeki mükellefiyeti kaldırmaz. Vatan için her ferdin, gücünün son aşamasına kadar kendini seferber etmesi gerekir. Bunun için o, vatan ve millet gibi mukaddesat ile alay edilmesine asla tahammül edemezdi” (Öksüz, 1999: 252).

*“Fedâ-yı can edeceksin!” demiş “vatan” hissi...
Demek: Heder değil oğlun, vatan fedâisi.
Bilir misin ne kadar anne var bugün, yasta,
Tunus'ta, sonra Cezayir'de, sonra Kafkas'ta? (Ersoy, 2013: 293).*

*Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki fedâ?
Şühedâ fışkıracak toprağı sıksan, şühedâ!
Cânı, cânânı, bütün varımı alsın da Hüda,
Etmesin tek vatanımdan beni dünyada cüdâ” (Ersoy, 2013: 478).*

Akif yukarıdaki dizeleriyle vatanın kutsal bir yer olduğu ve bu uğurda canını vermenin Allah katında paha biçilemez bir değeri olduğunu ifade etmeye çalışmış ve kendisi de bu bilinçle yaşamıştır. Bu bilinçle halkı irşad etmeye, karanlık gönüllere ışık tutmaya ve yüreklere umut, heyecan ve kuvvet aşılamaya çalışmıştır.

'Değil mi sînedede birdir vuran yürek... Yılmaz!

Cihan yıkılsa, emîn ol, bu cebhe sarsılmaz!' (Ersoy, 2013: 306).

Aynı zamanda Mehmet Akif millet sevgisini sinelerden koparan kötü bir hissi bir hatırasında bizimle paylaşmaktadır. Bir gün Mehmet Akif, bir çocuğa özel ders vermek için bir ailenin evine gider, evin görüntüsü ve hane sahiplerinin tavırlarından Batı taklitçisi bir aile olduklarını hemen anlar. Mehmet Akif, evin bir odasında çocuğu beklerken çocuk birden odaya dalar ve Mehmet Akif'in kasketli ve sakallı halinden korkup bağıra bağıra diğer odalara doğru kaçar. Mehmet Akif itiraz etmek ister, bunun üzerine hane sahibi çocuğun kendi münasebetsizliği olduğunu, Mehmet Akif'i saçlı sakallı görünce umacı (öcü) gördüğünü sandığını söyler. Mehmet Akif de çocuğun başındaki kasketi eleştirerek, bari kasketin haysiyetini muhafaza etmeliydi diye bir gönderme yaptığında adam şöyle cevap verir;

'-Canım efendim, bırakın şu taassubu!' (Şengüler, 2000, 5. C.: 43).

Bu cevap üzerine Mehmet Akif'in yanıtı gecikmez;

"-Hayır beyim, cahilane bir taassub sevkiyle söylemiyorum. Bendeniz mukallidliğin bu tarzını insanlıkla te'lif edemem. Siz çocuklarınızın kafasına bir şapka geçirmekle akvam-ı medeniye sırasına girdik zannediyorsunuz. Lakin bu pek batıl bir zandır. İçi peri masallarıyla, umacı hikâyeleri ile harab olan bir kafa dışına kasket geçirmekle ma'mur olmaz! Kavmiyeti feda etmenize mukabil ne kârınız oluyor? Mahdum beyin yaşındaki bir Firenk çocuğunun dimağında böyle hurafeler için hiçbir hüceyre-i kabul yoktur" diyerek karşılık verir (Şengüler, 2000, 5. C.; 43-44).

Böylelikle, kendi milletinin yaşantısına, inançlarına, gelenek ve göreneklerine uzak olmayı, başka milletlerin ilim sahasındaki ilerlemelerinin yerine onların yaşam biçimlerinin

taklit edilmeye çalışılmasının büyük bir travmaya neden olacağını beyan etmektedir. Bu tür yanlış heveslerin kişileri milletlerinden koparıp “ne ona ne buna yaranan” misali insanı ortada bırakacağı hususunda o günkü insanları ve bizleri uyarmaktadır.

Mehmet Akif, vatanını ve milletini canından çok seven faziletli insandı. İstese edebiyatı ve sanatı ile hatırı sayılır bir servete sahip olabilecek imkânları olduğu bir gerçektir. Sanatını hiçbir zaman sanat ve maddi kaygılar ile yapmamış, sanatı sadece milleti ve İslam Âlemi için hayata geçirmiş bir insandı. M. Ertuğrul DÜZDAĞ’ın neşre hazırladığı *Safahat*’te yer verilen şu olay, onun dünyevi isteklerden kurtulmuş, milleti sıkıntılar içindeyken maddi kazançları elinin tersi ile iten bir vatansever olduğunu göstermektedir:

“Erkan-ı Harbiye Riyaseti (Genel Kurmay Başkanlığı) Maarif Vekaleti’ne (Milli Eğitim Bakanlığı) müracaat ederek, bu savaşımızın manasını anlatacak, halka ve askere heyecan verecek ve diğer milletlerde bulunan milli marşlara denk olacak bir marşın yazılıp bestelenmesini istemişti.

Bunun üzerine Milli Eğitim Bakanlığı bütün kuruluşlarına bir genelge ile bildirdiği gibi gazetelere de ilan vererek, birinci seçilenin sözlerine 500 ve bestesine 500 lira mükâfat olmak üzere, bir müsabaka açmıştı.

Müsabakaya 700’den fazla şiir geldi. Akif Bey, işin içinde para olduğu için, herkes kendisinden istemesine rağmen, bir şey yazmadı. Hâlbuki o sırada bir paltosu yoktu ve çok soğuklarda arkadaşının (Baytar Prof. Şefik KOLAYLI) paltosunu ödünç alıyordu.

Sonunda Akif Bey’i, kendisine “para vermeyeceklerini” söyleyerek razı ettiler ve işte bu ihlas ve samimiyet ile muhteşem İstiklal Marşı’mız kaleme alındı. Akif Bey, mükâfat olarak ayrılan parayı, Darülmesai (İşevi) adlı, Hilal-i Ahmer’e (Kızılay) bağlı bir derneğe verdirmiştir” (Düzdağ, 2013: 34).

3.1.4. Çalışkanlık

İnsan içinde bulunduğu vaktin kıymetini bilerek gayret göstermekten, elinden geldiğince çalışmaktan bir an geri durmamalıdır. Hz. Muhammed (S.A.V.)’in Müslümanlara öğütlerinden biri olan çalışmak, kendini geliştirmek, ilerlemek bir Müslümanın görevlerinden

biridir. Peygamberimiz (S.A.V.), ilim öğrenmenin kadın erkek her Müslüman'a farz olduğunu vurgulayarak, çalışmak konusunda insanları her zaman teşvik etmiştir. İslamiyet'te ve evrensel ahlâk ilkelerinde bir kimseye bağımlı, onu sömürür şekilde yaşamak, çalışmamak, erdemli bir davranış değildir. Milli şairimiz Mehmet Akif aşağıdaki mısralarıyla bu konuya değinmiştir.

*“Alın sırayla cemâ’âti, sonra akvâmı;
Nizam-ı kevne nigezbân o sermedî kanun,
Bütün cihâmı tutarken takakkümünde zebun,
Gar’ib olur beseriyet çıkarsa müstesnâ.
Hayır! Adâlet-i fitratta yoktur istisnâ.
Hayâta hakkı olan kimdir anlıyor, görüyor;
Çalışmayanları bir bir eliyle öldürüyor!
Bekâyı gaye sayanlar kosup ilerlemede;
Yolunda zahmeti rahmet edip müzâhamede.
Terakkiyatını milletlerin gören, heyhat,
Zamân içinde zamân etse, haklıdır, isbât” (Ersoy, 2013: 225).*

Akif, çalışmak konusundaki düşüncelerini Kur’anda geçen ‘Doğrusu insana çalışmasından başka bir şey yoktur. Ve çalışması da yakında görülecektir. Sonra ona karşılığı tastamam verilecektir.’ (Kur’an, 53 / 39-40-41) ayetlerini yorumlamaya çalışarak şu şekilde ifade eder:

*“İntihâr etmek değilse yolda durmak, gitmemek,
Âsûmandan refref indirsin demektir bu melek!
“Leyse li’I-insâni illâ mâ seâ” derken Hudâ:
Anlamam hiç meskenetten sen ne beklersin daha;
Davran artık kârbânın arkasından durma, koş!
Mahvolursun bir dakîkan geçse hattâ böyle boş” (Ersoy, 2013: 25).*

“Akif’e göre “çalışma”, ilahi bir kanundur. Bütün varlıklar, ezelde yaratıcı kudretin eliyle kendilerine emanet edilen hedefe doğru ilerlemektedir. Dünya bir mücadele arenası gibidir bu arenada mücadeleyi çalışan kazanır, çalışmayan

ise kaybeder. Hayat da bir savaş gibidir. Elinde çalışma diye vefalı bir silah bulunmayanın bir gün kurtuluşa ulaşacağını ümit etme hakkı yoktur” (Öksüz, 1999: 127).

Akif bu konuyu şöyle ifade etmiştir:

*‘Kimin kolunda mesâi denen vefâlı silâh
Görülmiyorsa, ümîd etmesin sonunda felâh’ (Ersoy, 2013: 224).*

3.1.5. ŞefkatveMerhamet

Şefkat ve merhamet yakın anlamlı sözcükler olmakta, merhamet; “*Başkalarının durumu karşısında duyulan şefkat hissi, acıma, gönül yufkalığı.*” olarak tanımlanmaktadır (Doğan, 1996: 759).

İnsanların birbirine şefkat gösterdiği, ihtiyaç sahibi mağdur insanların imdadına yetiştiği, yardımlaşmanın yaygın olduğu bir toplumda huzur, güven ve mutluluktan başka ne olabilir. İnsanların birbirinden yüz çevirdiği, fakir fukaranın garip gurebanın kollanmadığı, güçlünün güçsüzü ezdiği bir dünyada zaten insanlıktan ve erdemden bahsetmenin imkânı bulunmamaktadır. Mehmet Akif, eserlerinde düşkünlere karşı toplumsal duyarsızlıktan bahsetmiş, insanlığın bu olmadığını ilan etmiştir;

*“Ne kadınlar, ne sefâlet doğuranlar görürüz;
İşte binlerce çocuk, hem baba sağ, hem öksüz!
Üç sınıf halka içim parçalanır, hem ne kadar!
İhtiyarlar, karılar, bir de küçükler; bunlar
Merhamet görmeli, yüz görmeli insanlardan;
Yoksa insanlığı bilmem nasıl anlar insan?” (Ersoy, 2013: 114).*

İslam’ın güçsüzün savunulmasını, hangi dinden olursa olsun ona yardım edilmesini, zulmün kime uygulanırsa uygulansın yok edilmesi gerektiğiyle ilgili emirlerini çok iyi bilen Mehmet Akif, aşağıdaki parçada bunu şöyle dile getirmektedir;

*“Üç buçuk soysuzun ardında zağarlık yapamam;
Hele hak nâmına haksızlığa ölsem tapamam.*

*Dođduđumdan beridir âşıkım istiklâle.
 Bana hiç tasmalık etmiş değil altın lâle.
 Yumuşak başlı isem, kim dedi uysal koyunum?
 Kesilir belki, fakat çekmeye gelmez boyunum.
 Kanayan bir yara gördüm mü yanar tâ ciğirim.
 Onu dindirmek için kamçı yerim, çifte yerim.
 Adam aldırma da geç git, diyemem, aldırırım.
 Çiğnerim, çiğnenirim, hakkı tutar kaldırım.
 Zâlimin hasmıyım amma severim mazlûmu...
 İrticâın şu sizin lehçede ma'nâsı bu mu?" (Ersoy, 2013: 358).*

M. Akif, biçarelere yetkililer tarafından kayıtsız kalınmasını da "Hasta" isimli şiirinde eleştirmiştir;

*"Son sınıftan iki vicdanlı refikin koluna
 Dayanıp çıktı o biçâre sefâlet yoluna,
 Atarak arkaya bir lemha-i lebrîz-i elem ,
 Onu teb'îd edecek paytona yaklaştı "verem!"
 Tuttu bindirdi çocuklar sararak her yerini,
 Öptüler girye-i mâtem dökerek gözlerini:
 – Çekiver doğruca istasyona...
 – Yok, yok, beni tâ,
 Götür İstanbul' a bir yerde bırak ki: Gurebâ ,
 – Kimsenin onlara aldırmadığı bir sırada-
 Uzanıp ölmeye bir şilte bulurlar orada!" (Ersoy, 2013: 14).*

Gerçek merhamet sahibi faziletli insanlar, kendileri ihtiyaç halinde iken başkalarının yarasının sarılmasını isteyendir. Mehmet Akif "Vahdet" isimli eserinde Yermük Savaşı'nda yaralılara su dağıtmak isteyen Sahabe Huzeyfe'nin hikâyesini konu edinerek bu duruma bir örnek vermiştir. Huzeyfe, yaralılara su dağıtmak için çabalarken, herkes "bana değil, diğerlerine su ver" diyerek onu başka mücahitlere yönlendirmiştir. Yaralılardan birçoğu böyle

birbirini düşünedururken, kendi hayatlarından vazgeçmiş, arkadaşlarının susuz kalmamasını isteyerek şehadet makamına yükselmişlerdir.

“Su istiyordu garîbin dönüp duran nazarı.

İçirmek üzre eğildim, üçüncü bir kısa “Ah!”

Hırılıtlarla boşanmaz mı karşıdan, nâgâh!

Hişâm’ı gör ki: O hâlinde kaşlarıyla bana,

“Ben istemem, hadi, git ver, diyordu; haykırana.” (Ersoy, 2013: 441).

SONUÇ

Bu çalışma şunu göstermiştir ki; M. Akif, eserlerinde ahlaki meselelere bolca temas etmiş ve bu değerleri hayatına aksettirmiştir. Mehmet Akif, eserlerinde ferdi, ailevi, sosyal ve milli meseleler ile ilgili ahlaki öğeleri büyük bir önemle işlemiş, milletimize ve İslam dünyasına nasihatlerde bulunmuş, gerek şiirlerinde gerek ise makale ve yazılarında bizlere önemli mesajlar vermiştir.

M. Akif'in eserleri; ferdi, toplumsal, ailevi meselelerle ilgili ahlaki öğeleri yaşanan ve arzu edilen seviyede olması gereken tarafları ile ortaya koyan, İslam'ın yüceliğini, Din-i İslam'ı yaşamanın milleti yükselteceğini, Batının yaşantısını ve değerlerini yaşamanın medeniyet olmadığını, esas medeniyetin ilim, sanat, teknoloji ve fikir sahalarında olduğunu, ilme uzak durmanın milletin perişanlığının sebebi olduğunu, sorumlu davranmanın önemini, değerlerine sınımsız bağlı bir neslin meydana getirilmesi gerektiğini vurgulamıştır.

M. Akif, eserlerinin tüm kesimler tarafından anlaşılmasını sağlamak için, herkesin anlayabileceği bir dil kullanmıştır. Zaten kendisi halka tepeden bakan bir aydın edası ile olaylara bakmamış, bizzat içinden çıktığı millet ile birlikte yaşayarak onların dertleriyle hem hal olmuş, sanatını ve fikri cevherini halkının selameti için kullanmış bir halk adamıdır.

M. Akif'in ahlak anlayışı, dini temelli bir ahlak anlayışıdır ve tek beslendiği kaynak İslam'dır. İslam ahlak anlayışında, insanoğlunun maddi ve manevi yönden kemale ermesi amaçlanmıştır. Ruhi temizliği sağlayacak üstün ahlaka (erdem) yönelilmesi, böylelikle her iki cihanda da saadetin tesisi hedeflenmiştir. M. Akif, ahlak anlayışını tamamıyla İslam'a göre dizayn etmiştir. Onun ahlak kıstasları İslam'ın nazariyesi ne ise ona göre şekillenmiştir. İslam'ın ahlak kaideleri haricinde herhangi bir görüş onun düşüncesine tesir edememiştir.

M. Akif'in düşüncesinde; iman, ibadet, ahlak iç içedir. Bu nedenle kişi inançlarını fiiliyata dökmek ile yükümlüdür. Amele dönüşmeyen bir iman kâmil bir iman olamaz. Mehmet Akif'in gayesi, sağlam bir imana sahip, amel-i salih üzere hayat süren ahlaklı nesiller yetiştirmektir. M. Akif, İslam'ın bir bütün olduğunu; iman, ibadet ve ahlakın birbirinden ayrılmaz değerler olduğunun bilincinde olarak, bu bütünlüğü hayatında yaşamış ve bunu eserlerine de aksettirmiştir. M. Akif'e göre; insan, ahlaki mesuliyetleri bakımından öncelikle

kendi mahiyetini kavramalı, sonra kendine ve başkalarına karşı mesuliyetlerinin bilincine vararak bunları yerine getirmelidir.

Mehmet Akif'e göre ahlak, fert ve cemiyet için çok büyük önem arzeden bir kavramdır, Ahlakın elden gitmesi, milletin geleceğinin de yok olması anlamına gelmektedir. Kötü alışkanlıklar, yalan, riya, rüşvet, aile hayatının çökmesi gibi çeşitli musibetler hep ahlakın zayıflamasından dolayıdır.

Akif'e göre insan, sosyal bir varlıktır ve insanlar hayatlarını idame ettirebilmek için dayanışma içinde olmaları gerekmektedir. Bu dayanışmanın sağlanması için, ahlaki değerlere sahip, birbirlerine güvenen toplumların varlığı esastır. Bu nedenle Mehmet Akif'e göre, toplumun en küçük yapı taşı olan ailenin ahlakına ve sosyal ahlaka çok önem verilmelidir. M. Akif'e göre, ferdi ve sosyal ahlakı bozan birçok unsur vardır. Bunlar; cehalet, İslam dışı inanışlar, din adına uydurulan gerilik, aşağılık kompleksine kapılma ve yanlış taklit anlayışlarıdır. Ona göre bunlardan kurtulmamızın yolu İslam'ın tevhidi anlayışına yönelmek ve geleneksel din yerine gerçek İslam'ı öğrenmektir.

Ahlak bakımından ideal bir insan tipinin ortaya çıkması için Mehmet Akif, milletin tembellek ve ümitsizlikten kurtulması, cahilliğin yenilmesi, gerçek ilim adamlarının söz sahibi olması, akletmenin ve ilim üzere olmanın Allah'ın bir emri olduğunun toplumun beyinde yer etmesi ve ümmet anlayışı ile birliğin sağlanması gerekmektedir.

M. Akif'e göre, ferdi ahlakın güzel olması için; edep, ilim sahibi olmak, çalışmak, azmetmek, tevekkül sahibi olmak, doğru olmak, cesaretlilik (şecaat), emanet ehli olmak ve zararlı alışkanlıklardan uzak durmak gerekmektedir.

Akif için Edep, bir nur gibi insanı aydınlatan ferdi ahlakın bir şubesidir. Edep, utanma duygusuna sahip, kendine saygılı, kendini kötü düşünce ve davranışlardan uzak tutmaya çalışan yüksek ahlak sahibi insanlarda bulunan bir meziyettir.

Akif'e göre çalışmak, ilahi bir yasadır ve Rabbimiz de sürekli bir yaratma içerisinde. İnsanın bundan ilham alarak çalışmaya önem vermesi gerekmektedir. Çağımızda çalışmak, bununla birlikte üretmek önemli bir değerdir. Ona göre Batı toplumları

çok çalışarak ilme, fenne ve iktisada hâkim olmuşlardır, Âlem-i İslam çok çalışarak sadece bu şekilde Batıya galebe çalabilir.

Mehmet Akif, ilim olmadan çalışmanın bir anlamı olmayacağını düşünmektedir. Çünkü ilimsiz çalışma, plansız bir çalışma olacaktır ve sadece bedeni bir enerji sarfiyatına dönüşecektir. Batıdaki gibi yönetim ve organizasyon eksensiz olmayan ilimsiz bir çalışma sadece insanı tüketmek olacaktır. Çalışırken de azmetmeli, başarısız olduğunda ya da işler biraz ters gittiğinde pes etmemek, sonuna kadar işin peşinde olmak gerekir. Tüm bunları yaparken de tevekkül üzere olmak, bir yaprağın bile Allah'ın izni olmadan yere düşmeyeceğini bilmek, çalıştıktan, azmettikten sonra işi Allah'ın takdirine bırakmak gerekir.

M. Akif'e göre doğruluk, öz ile sözün bir olması manasındadır. Sözlerimizle fiillerimizin aynı yönde olması gerekmektedir. Bundan hareketle dosdoğru bir şekilde bizlere emanet edilen görevleri bi hakkın yerine getirmemiz gerekmektedir.

Tüm bunların bir toplumda var olabilmesi için de o toplum fertlerinin ruhi ve bedeni melekeleri öldüren zararlı alışkanlıklardan uzak durmaları gerekmektedir. Mehmet Akif'in eserlerinde belirttiği gibi kahve, meyhane ve kumarhaneleri mesken edinmiş, uyuşmuş bir toplum için zaten terakki ve üstün medeniyet gibi ideallerden bahsedilemez.

M. Akif'e göre ideal bir sosyal ortam için üstün ahlakın yani erdemın tesisı gerekmektedir. Erdem de yüksek ahlaka sahip olarak karşılıklı güvenin tesis edildiği, düşmanlık yerine dostluğun ve hilmin yerleştiği bir toplumda meydana gelebilir. Bunun için de bireysel anlamda erdemli kişilerin ortaya çıkması gerekmektedir.

Mehmet Akif, kâinat kanunlarına zıt bir fikre kesinlikle itibar etmemiştir. Ona göre toplumda herkes maddi anlamda eşit değildir ve ihtiyaç sahibi insanlar da toplumda yaşamaktadır. Bu insanların maddi sıkıntılarına merhem olmak onların zenginlerin mallarında gözü olmamasını sağlar ve toplumda sevginin yerleşmesine vesile olur.

M. Akif için yardımsever olmak da erdemlilik anlamında önemli bir basamaktır. Maddi ihtiyacı olmasa bile, her hangi bir insanın bir işinde ona yardımcı olmak, bir sınav için bir kişiye ders çalıştırmak, karşıya geçmeye çalışan bir görme engellinin koluna girmek gibi

görünüşte küçük fakat özünde çok büyük öneme sahip olan davranışlar toplumu birbirine kaynaştıran erdemli hareketler olacaktır.

Akif'e göre, değerlerinin içinde var olduğu, medeniyetinin ve tarihinin üzerinde yer aldığı toprağı yani vatanını ve bu değerleri paylaştığı toplumunu sevmek de büyük bir erdemdir. Kendini içinden çıktığı vatan ve milletinden uzak görerek başka milletlere özenip aşağılık kompleksine kapılmak insanı psikolojik anlamda yıpratır. Bu tavır aynı zamanda kimlik bunalımına da sebep olmaktadır. Mehmet Akif'e göre, ümmetin yaşadığı en büyük sorunlardan olan kimlik bunalımını (Ne Doğulu olabildik, ne Batılı) aşmanın en önemli yollarından biri de vatan ve millet sevgisi erdemine sahip olmaktır.

Mehmet Akif için çalışkanlık, çalışmayı sevmek, bunu sürekli bir hayat tarzı haline getirebilmek demektir. Her sabah işine, sanki ilk günmüş gibi, büyük bir heyecanla başlamak, her gün yeni bir şeyler üretmek ve büyük bir düşünce ile dünyada söz sahibi olabilmek de çalışkanlık erdemine sahip olabilmek ile mümkündür. Mehmet Akif de eserlerinde ancak çalışkanlık ile mazideki güçlü günlere dönebileceğimizi belirtmektedir.

M. Akif'e göre, şefkat ve merhameti olmayan kişilerde yukarıdaki idealleri gerçekleştirecek ruh zaten yoktur. Şefkat ve merhameti olmayanda vatan-millet sevgisi değil, insan sevgisinden bile söz edilemez. Bu erdemlerin olmadığı bir toplumda herkesin birbirinden kopuk olduğu, duygusuz, sevgisiz ve zalim bir anlayış insanların üzerine çöker.

M. Akif'e göre, insan akıl ve vahiy arasında orta bir yol bulmalıdır. Eş'ari'nin insan iradesini sınırlandıran, Mu'tezile'nin akli zirveye çıkararak yaklaşımlarından uzak olan Mehmet Akif, Maturidi ekol üzere, vahiy yolunda akli en üst seviyede kullanarak her işin sonunda Allah'a tevekkül etmeyi tercih eden bir düşünce sistemine sahiptir.

Çalışmamızda ele alınan Mehmet Akif'in ahlaki ilkeleri olarak kabul ettiği pek çok konu başlığı hattı zatında birbirine şamil prensiplerdir. İlim adamlarının ve filozofların tarihi tecrübelerinden faydalanmak, milletlere ayakta kalmak için gösterdikleri mücadelede gayret kazandıracak ve bu uğurda iyi sonuçlar kazanılmasında imkânlar sağlayacaktır. Özellikle ahlak gibi bir bahis hakkında söylenenler sadece milletimizin değil, acılar ve yıkımlar ile boğuşan ümmetimizin kurtuluşu ve hatta tüm insanlığın saadeti için büyük çapta etki edecek

sözler olacaktır. Bunu da milletini ve gezip gördüğü ümmetini çok yakından tanıyan, milletimiz ve dindaş halklar tarafından milli ve İslami kabul edilen Akif gibi bir şahsiyetin yönlendirmesi, bahsi geçen konuları daha da kıymetli hale getirecektir. Bu vesile ile çalışmamızın faydalı olmasını ümit ediyoruz.

KAYNAKLAR

- AKTAŞ, F. S. (2007), *Mehmet Akif'in Safahat İsimli Eserindeki Ahlâk Anlayışı İle İlgili Görüşleri*, (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- AYDIN, M. S. (1991), *Tanrı – Ahlâk İlişkisi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi.
- COŞKUN, H. (2009), *Sivas'ta Alevilik*, Sivas: Sivas Zirve Yayıncılık.
- ÇAĞRICI, M. (2014), *İslam Düşüncesinde Ahlak*, İstanbul: Ensar Neşriyat.
- ÇANTAY, H. B. (1966), *Akifname (Mehmet Akif)*, İstanbul: Ahmet Said Matbaası.
- DOĞAN, D. M. (1996), *Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul: İz Yayıncılık.
- DÜZDAĞ, M. E. (2005), *Mehmet Akif-Mısır Hayat ve Kur'ân Meâli*, İstanbul: Şûle Yayınları.
- (2004), *Mehmet Akif Ersoy*, İstanbul: Işık Yayınları.
- (2000), *Mehmet Akif Hakkında Araştırmalar I*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- (2000), *Mehmet Akif Hakkında Araştırmalar II*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- ERDEM, H. (2006), *Son Devir Osmanlı Düşüncesinde Ahlak*, İstanbul: Dem Yayınları.
- (2009), *Ahlak Felsefesi*, Konya: Hü-Er Yayınları.
- ERSOY, M. A. (2013), *Safahat*, (hzl.) M. Ertuğrul Düzdağ, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- (2012), *Sıratımüstakim Mecmuası 1. Cilt*, (hzl.) M. Ertuğrul Düzdağ, İstanbul: Bağcılar Belediyesi.
- (2012), *Sıratımüstakim Mecmuası 2. Cilt*, (hzl.) M. Ertuğrul Düzdağ, İstanbul: Bağcılar Belediyesi.
- (2014), *Sıratımüstakim Mecmuası 3. Cilt*, (hzl.) M. Ertuğrul Düzdağ, İstanbul: Bağcılar Belediyesi.
- (2015), *Sıratımüstakim Mecmuası 4. Cilt*, (hzl.) M. Ertuğrul Düzdağ, İstanbul: Bağcılar Belediyesi.
- (1981), *İstiklal Marşı Şairimizin İstiklal Harbindeki Vaazları*, (hzl.) Hasan Boşnakoglu, , Ankara: Er-Tu Matbaası.

- GAZALİ, İ. (1992), *İhyau Ulümi'd Din*, Ali Arslan (Çev.), İstanbul: Akit Yayınları.
- GÜNGÖR, E. (2010), *Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- KARAMAN, H. (2000), *Nurettin TOPÇU'da Ahlak Felsefesi*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- KARASAR, N. (1995), *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Ankara: 3A Araştırma Eğitim Danışmanlık Ltd..
- KILIÇ, R. (2012), *Ahlakın Dini Temeli*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 7. Baskı.
- KUR'AN, (2005). *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali*, M. Toptaş, Ankara: Milli Gençlik Vakfı Yayınları.
- MOMİNOV, K. (2007). *Süreç Felsefesinde Ahlak. (Doktora Tezi)*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÖKSÜZ, R. (1999), *Safahat'ta Ahlaki Unsurlar*, Ankara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- ÖZALP, H. (2013), *İslam Felsefesi Tarihi*, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Matbaası,.
- ŞENGÜN, Ö. (2007), *Mehmet Akif'in Tefsirciliği ve Kur'an Yorumu*, Sakarya Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya.
- ŞENGÜLER, İ. H. (hızl), (2000), *Açıklamalı ve Lugatçeli Mehmet Akif Külliyyatı*, İstanbul: Hak Yayıncılık.
- TATAR, B. (2007). *İslam'a Giriş – Ana Konulara Yeni Yaklaşımlar* -, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Prof. Dr. Mehmet GÖRMEZ (Gnl. Koord.), İstanbul: Tavashlı Basım Ltd. Şti.
- TOPÇU, N. (1998). *İslam ve İnsan (Mevlana ve Tasavvuf ile birlikte)*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- (1995). *İsyan Ahlakı*, (Çev.): M. KÖK ve M. DOĞAN) İstanbul: Dergâh Yayınları.
- (1995). *Kültür ve Medeniyet*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- TÜRKERİ, M. (2014). *Etik Kuramları*. İstanbul: Lotus Yayınevi.
- (2011). *Etik Bilinç*. Ankara: Lotus Yayınevi.
- TÜRKİYE Diyanet Vakfı, (2003), XXVIII, *İslam Ansiklopedisi (DİA)*, *Mehmet Akif Ersoy Maddesi*, M. Orhan Okay ve M. Ertuğrul Düzdağ (Hızl), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- YETİŞ, K. (2006), *Edebiyatımızın Zirvesindekiler-Bir Mustarip Mehmet Akif Ersoy*, Ankara: Akçağ Yayınları, 1. Baskı.

- YILDIRIM, A. (2005). *Mehmet Akif Ersoy'a Göre Tanrı ve Özgürlük*. (Yüksek Lisans Tezi). Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- (2013). *Süreç Felsefesinin Tanrı Anlayışının Mehmet Akif Ersoy'un Tanrı Anlayışı İle Karşılaştırılması*. Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi (ss. 1-15), Tokat. 2013.
- (2006). *Mehmet Akif Ersoy'un Tanrı Anlayışında Allah'ın İsim ve Sıfatları*. Yedi İklim Yayıncılık Ltd. Şti. Yedi İklim Dergisi (ss. 33-36), İstanbul. 2006.
- (2014). *Mehmet Akif Ersoy'un Tanrı Anlayışının Felsefî Açıdan Değerlendirilmesi*. Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması Bildiri Kitabı (C. 3, ss. 159-175), Düzenleyen: Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı (TDKB). Eskişehir. 26-28 Mayıs 2014.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Melih TAŞTAN

Doğum Yeri ve Tarihi : Tokat / 1982

Eğitim Durumu : Lisans: Girne Amerikan Üniv. - Halkla İlişkiler
Yüksek Lisans: Gaziosmanpaşa Üniv. - İslam Felsefesi

Yabancı Dili : İngilizce

İş Deneyimi : Lisans eğitimi sonrası İstanbul'da özel sektörde üst düzey yönetici olarak çalıştı. Halen Gaziosmanpaşa Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olarak çalışma hayatına devam etmektedir.

İletişim

E-Posta Adresi : melih.tastan@gop.edu.tr